

Tormod Kleiven

NÅR DEN UTSATTE BLIR USYNLIG –

Om seksuelle overgrep i kristne miljøer

Luther Forlag

© Luther Forlag, Oslo 2004
Omslagsmotiv: Fototograf Trine Mikkelsen, Stavern
Omslagsdesign: Vidar Grimshei, Lørenskog
Sats: Brødr. Fossum AS, Oslo
Boken er satt med: 10/13 pkt. Utopia
Trykk og innbinding: AIT Otta AS

ISBN 82-531-4459-8

INNHold

FORORD	7
INNLEDNING	9
Hvorfor er boka skrevet?	9
Hvem er boka skrevet for?	10
Noen historier	11
ET PERSONLIG BREV	13

DEL I: KAN SEKSUELLE OVERGREP VIRKELIG SKJE I VÅR FORSAMLING?

1. Hva er seksuelle overgrep? 19
 - Å forstå er et valg av ståsted 20
 - Hvem blir utsatt for overgrep? 25
 - Hvem er overgriperen? 28
2. Den kristne forsamling – og overgrep 31
 - Den kristne forsamling – hva mener vi med det? 32
 - Kristne forsamlings sårbarhet 35
3. Hvordan kan sånt skje blant kristne? 38
 - Et relasjonelt menneskesyn 39
 - Et helhetlig menneskesyn 41
 - Et spenningsfylt menneskesyn 42

DEL II: NÅR OVERGREP BLIR AVDEKKET

4. Hvem rammes av seksuelle overgrep? 47
 - Reaksjoner i forsamlingen 48
 - Usynliggjøring av den overgrepsutsatte 50
 - Overgriper og hans familie 53
5. Når hemmeligheten avsløres 56
 - Når noen får vite 57
 - Hvem er «blandet inn» og hvem må «blandes inn»? 59

- 6. Overgrepets innhold – og ordene vi bruker 65
 - Ordenes makt 66
 - Erfaringsnære og erfaringsfjerne ord 69
 - Når ordene plasserer ansvar 73
 - Mangel på ord 79

DEL III: NÅR OVERGREP ER BLITT AVDEKKET

- 7. Forsamlingens sorgarbeid 85
 - Tildekking eller åpenhet – forsamlingens veivalg
 - Se den lidende! 88
- 8. «Vi må jo tilgi...» 90
 - Hva er det å tilgi? 91
 - Hva skal til for å tilgi? 95
 - Tilgivelse – fra maktmiddel til frigjøringsmiddel 100
- 9. Regelverk som hjelpemiddel 106
 - Hva er et regelverk godt for? 107
 - Regler og retningslinjer i kristen-Norge 109

DEL IV: HVORDAN FORHINDRE AT OVERGREP SKJER?

- 10. Åpenhetskultur 117
 - Hva betyr det å praktisere åpenhet? 118
 - Åpenhet er makt 121
- 11. Sexkvelder på bedehuset 123
 - Er kirke- og bedehuskultur sexfiksert? 123
 - Sunn seksualitet og seksuelle overgrep 125
- 12. Ord som vi kan forstå 126
 - Bare ord 126
 - Når de «gale» ordene er de rette ordene 127
- 13. Regelverk 130
 - Hva tjener regelverk til? 130
 - Regelverk som kan forebygge overgrep 131

LITTERATURLISTE 135

FOTNOTER 139

FORORD

Ansvaret for hva som står i boka er mitt. Men jeg er takknemlig for mange som delte levd liv med meg, og som derved har bidratt til at boka har fått den form og det innhold som den har fått.

Først og fremst tenker jeg på «mannfolkjengen» jeg fikk være en del av i 1995, men også alle de andre som har fortalt om egne erfaringer i møte med seksuelle overgrep i eget eller andres liv. Å bli møtt med tillit er stort. Takk for viljen til å dele erfaring og kunnskap fra et smertefullt landskap.

Gode samtalepartnere er nødvendige ikke minst når temaet er seksuelle overgrep i kristne miljøer. Spesielt har Gunvor Rekstad og Runo Lilleaasen – gode kolleger og venner fra Menighetssøsterhjemmets Høgskole – og Else Kari Bjerva i Normisjon kommet med viktige innspill underveis.

Mitt ønske og min bønn er at boka skal bidra til vi blir gjort bedre i stand til å møte seksuelle overgrep når dette blir avdekket i kristne miljøer. Men det er også et ønske og en bønn at boka skal skape en større bevissthet om hva som er forutsetninger for at overgrep skjer. Det kan spare mange for mye lidelse.

Oslo, 21. juni 2003

Tormod Kleiven

INNLEDNING

Hvorfor er boka skrevet?

I 1995 tok noen menn, som var aktive i bedehusmiljøet i min hjemkommune, kontakt med presten. De fortalte ham at de som barn og ungdommer hadde vært utsatt for seksuelle overgrep. Overgriper var formann på bedehuset og en kristen lederskikkelse i lokalmiljøet gjennom mange år.

Prest, rådmann (som samtidig var nestleder på bedehuset) og undertegnede (som da var sosial- og kulturleder i kommunen og aktivt med i samme bedehus) hadde ansvaret for at overgrepssaken ble tatt opp og avdekket.

Det viste seg at et tjuetalls gutter var blitt utsatt for seksuelle overgrep over en periode på over 20 år. Mange av dem som hadde vært utsatt for overgrep var aktivt med i det kristne fellesskapet på bedehuset. Overgrepene pågikk helt fram til saken ble avdekket.

Denne saken skapte et engasjement og ikke minst en smertefull nysgjerrighet på hva seksuelle overgrep egentlig er, og hva seksuelle overgrep fører med seg av konsekvenser for de utsatte og for overgriper, deres familier og nærmeste – og også et helt lokalsamfunn.

De seksuelle overgrepene i denne konkrete saken skjedde i nær tilknytning til «det hellige rom» – der gudslivet leveres og

der gudsbilder skapes. Hvordan møter det kristne fellesskapet dem som blir utsatt for overgrep? Hva skjer når overgriper representerer «kirken» og er en lederskikkelse i den kristne forsamlingen? Dette var spørsmål som ble mer enn teori. Derfor har de fulgt meg gjennom mange samtaler med personer som har vært utsatt for overgrep og samtaler med overgripere nært knyttet til den kristne forsamlingen. Undringsrommet er ikke blitt noe mindre selv om kunnskapen har økt.

I 2000 leverte jeg en hovedfagsoppgave som het. «*Det du gjør mot en av mine minste...Den kristne forsamlingen og seksuelle overgrep*». Oppgaven bygger blant annet på informasjon fra fem ulike kristne forsamlinger hvor seksuelle overgrep var blitt avdekket, og hvor overgrepsutsatte og/eller overgriper tilhørte forsamlingen. Fra hver av disse forsamlingene ble to personer intervjuet – en mann og en kvinne, som hadde vært aktive i forsamlingens prosess da overgreps-sakene ble avdekket, men som selv verken var overgriper eller overgrepsutsatt i den konkrete saken. I boka henviser jeg en del til denne undersøkelsen. Personene jeg intervjuet kaller jeg «informanter».

Hvem er boka skrevet for?

Boka er skrevet først og fremst fordi jeg ønsker å gi ledere og aktive i kristne forsamlinger kunnskap om seksuelle overgrep generelt – og spesielt når overgrep skjer i tilknytning til den kristne forsamlingen.

Ønsket mitt er at vi skal se og forstå – både med hodet og hjertet – hva seksuelle overgrep er når vi står nær den som er blitt utsatt for overgrep. Å stå nær betyr to ting. Det er å ha fokus på den utsatte når vi skal beskrive hva seksuelle overgrep er. Men det er også å stille seg ved siden av den utsatte

og se hva seksuelle overgrep betyr når vi ser det med den utsattes øyne.

Erfaring så langt viser at den utsatte ofte blir usynliggjort når overgrep blir avdekket i forsamlingen. Det er ikke slik det skulle være. Målet må være å gjøre noe med det.

Noen historier

Hvert hovedkapittel innledes med en kort fortelling. Innholdet i disse fortellingene er hentet fra virkeligheten. Målet er at du som leser skal oppdage igjen og igjen at temaene som tas opp er temaer som berører det levende livet, mennesker som kjenner på smerten og dilemmaene, som ikke bare har gjort seg tanker, men som også lar følelsene få plass. Vi er avhengig av å være nær for å forstå med hele oss. Om fortellingene kan hjelpe til med å skape en slik nærhet, så er det hensikten.

Etter fortellingene er det satt opp noen spørsmål. Jeg anbefaler at du gir deg tid til å lene deg tilbake og reflektere over hva dine svar ville være på disse spørsmålene. Ta deg tid til å undre før du leser videre.

ET PERSONLIG BREV

Til deg som har vært utsatt for seksuelle overgrep

Jeg skriver til deg fordi jeg ønsket at denne boka skal bidra til at du blir synlig.

Det skjer så mye rart når en overgrepssak blir kjent i en kristen forsamling. Ja, jeg tar meg i det. Da blir det «en sak» – en overgrepssak.

For det er jo ingen sak. Det er en smertefull erfaring du kanskje har levd med i mange år. Du har til og med trodd du var alene, eller en av de få som har opplevd å blitt utsatt for overgrep – fra en som hadde så stor tillit, som så mange så opp til, og som du selv også har hatt så stor tillit til. Han (jeg regner med at sjansene er store for at det er en «han») var en åndelig autoritet. Ingen kunne ane at han var en overgriper. Du tenkte tidligere (og kanskje tenker du slik fortsatt) at det ikke kunne være han det var noe galt med. Det måtte være noe galt med deg. Du tenkte kanskje at du fristet ham på en eller annen måte, eller at du hadde en spesiell utstråling – en negativ utstråling. I hvert fall syns du at du burde ha gjort noe da det skjedde, men du lot det skje. Du våget ikke si det til noen. Du følte deg kanskje skitten, alene, spesiell.

Alt dette vet du mye mer om enn jeg. Så derfor er det ingen «sak». Det er en smertefull erfaring som har gjort noe med livet ditt, påført deg noe som ikke var der fra før av. Det har satt dype spor. Kanskje du har strevd lenge med å kvitte deg med

det, enten ved å ville glemme eller ved å søke behandling. Da vet du noe om hvor vanskelig det er å gjøre noe med dette sporet som er plantet inn i livet ditt, omtrent som et fotatrykk som er umulig å viske ut.

Jeg ville så gjerne si deg: Du har vært utsatt for noe du ikke selv har ansvaret for. Du er uskyldig. Du er ikke en gang medansvarlig. Her er ikke snakk om skylddeling. Det er en som har ansvaret for det som har skjedd: Han (eller hun) som har gjort dette mot deg. Uansett hva du har tenkt og følt: Du er uskyldig. Jeg håper du har oppdaget nettopp det, og har våget å la det svekke «fotatrykket». Jeg vet ikke om noe annet som kan fjerne det enn nettopp å tro dette faktum: Du er uskyldig.

Men så kom det altså opp – i forsamlingen. Det ble kjent at han var en overgriper. Og kanskje det viste seg at du ikke var alene. Han hadde ikke bare utsatt deg for dette, men flere andre også. Du visste kanskje ikke om at det var andre. Men du visste om deg selv. Det var ikke noen nyhet.

Når det blir en «sak» i forsamlingen betyr det dessverre ofte at det kommer inn så mange andre «saker». For det første er det jo sjokket de får som ikke visste om det. Så begynner snakkingen om hva som har skjedd, alle som spør om det virkelig er sant. Noen begynner ganske høyrøstet å si at det er umulig – han som er sånn og slik kan umulig ha begått overgrep. Og om han har gjort det, må det være en grunn. Antydningen om at du selv skulle være årsak rammer deg som et slag i mellomgulvet, ikke minst fordi du har strevd med de tankene selv.

Enkelte i forsamlingen er raske med å si: «Vi må jo tilgi» og tror at da er alt i orden igjen. Andre finner raskt fram til unnskyldninger: Han må jo være syk eller være i psykisk ubalanse, eller kanskje besatt. Andre igjen er like klare på at her skal ingen tilgivelse skje eller unnskyldning framsettes: Overgriperen må tas hardt. Fjernes fra menighet og fellesskap med både Gud og mennesker.

Mange av disse reaksjoner har du kanskje møtt. Samtidig har du opplevd at mange i forsamlingen – kanskje de aller fleste – egentlig er mer opptatt av overgriperen og sine egne reaksjoner enn av hvordan du har det.

Mange vet ikke en gang hva som har skjedd. Jo da, de vet at det er seksuelle overgrep, men ikke hva han gjorde med deg. Det er nok vanskelig og vondt for deg å fortelle, men det virker som det er enda vanskeligere å høre.

Jeg skulle ønske – jeg skulle så inderlig ønske – at du fikk oppleve at den forsamlingen du tilhører (eller en gang tilhørte) vender seg mot deg, og sier:

- Vi tror at du snakker sant når du forteller at han har utsatt deg for overgrep*
- Vi vil si høyt og tydelig at du er uskyldig. Overgriperen er den skyldige og eneansvarlig for det som har skjedd.*
- Vi vil gjerne høre fra din munn hva som egentlig har skjedd. Det er egentlig uforståelig for oss. Derfor er vi avhengige av at du forteller oss hva overgriperen har gjort og hva overgrepene har gjort med deg. Ikke fordi vi trenger bevis: Vi tror på deg. Men fordi vi ønsker å se, med dine øyne, det som har skjedd, slik at vi kan ta et oppgjør med det.*

Derfor skriver jeg denne boka.

Del I

KAN SEKSUELLE OVERGREP
VIRKELIG SKJE I VÅR
FORSAMLING?

1. Hva er seksuelle overgrep?

Katrine på 19 år er kommet sammen med sin far til en god venn, Karl. De er alle tre aktive med i en frikirkemenighet, og både Karl og Katrines far sitter i menighetens eldsteråd.

Faren forteller Karl at Katrine for en uke siden fortalte ham at menighetens pastor utnyttet henne seksuelt i sammenheng med at hun var i sjelesorgsamtaler hos ham. Dette skjedde for fire år siden, da Katrine var 15 år.

Faren ber Katrine fortelle Karl hva som skjedde. Hun forklarer at pastoren klemte henne og tok henne i skrittet, og at han deretter trakk ned buksa hennes og tok hånden sin på innsiden av blusen hennes. Katrine begynner å gråte: «Jeg orker ikke å fortelle mer. Han var så snill mot meg og hjalp meg så mye, men nå måtte jeg fortelle det til noen. Jeg er så lei meg for at jeg lot det skje.»

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON

- Når du leser denne fortellingen – hvilke ord syns du beskriver best hva seksuelle overgrep er?
- Hvilke personer tror du blir utsatt for overgrep?
- Hva tror du kjennetegner en overgriper?

Å forstå er et valg av ståsted

Hvis du vil beskrive et landskap, er beskrivelsens innhold avhengig av hvor du står. Når seksuelle overgrep skal forklares er det også avhengig av hvor du velger å stå, hvor du fester blikket. Mitt mål er å beskrive hva seksuelle overgrep er med blikket festet på den som blir utsatt for overgrep, og med basis i et bibelsk menneskesyn.

Hva gjør egentlig en handling til et overgrep? Beskrivelsen til Katrine kan hjelpe oss et stykke på vei.

Hun forteller om en mann som hun opplevde hadde vært en god hjelper for henne. Hun hadde fått tillit til ham. Så beskriver hun handlinger denne mannen påfører henne – handlinger som seksualiserer kontakten dem imellom. Og hun forteller at disse handlingene ble påført henne på en slik måte at de krenket henne, satte smertefulle spor i hennes liv og ga henne en tung og hemmelig bør som hun aldri hadde ønsket å bære. Etter fire år orket hun ikke å bære på hemmeligheten lenger. Hun måtte dele den med noen hun stolte på.

Et seksuelt overgrep inneholder alltid disse tre delene: En relasjon, ytre handlinger og opplevelsen til den som blir utsatt.

En relasjon – en kontakt etableres og tillit bygges opp mellom to mennesker. Ikke alle seksuelle overgrep forutsetter en slik kontaktetablering. En kategori seksuelle overgrep kaller vi voldtekt. Da skjer overgrepet ved hjelp av fysisk vold og tvang, og overgriper kan være en fullstendig ukjent person. Statistikken viser imidlertid at i over 80 prosent av tilfellene utføres overgrepene av en person som den utsatte kjenner.¹

I Katrines tilfelle var overgriperen sjelesørger for henne, en åndelig leder, en person som var vesentlig eldre enn henne og med stor autoritet i den sammenhengen han og Katrine tilhørte. Det er med andre ord åpenbart at det ikke er snakk om

to jevnbyrdige personer med lik makt og myndighet. Katrine er den svake, den underlegne og den sårbare i denne relasjonen. Det er faktisk det hele relasjonen bygger på. Han er jo hennes hjelper! Og det er i stor grad det tillit handler om – å våge å dele det sårbare i livet med noen.

Vi går alle med en usynlig ring omkring oss – ikke av selvtilit – men som en beskyttelse mot å bli invadert. Det er grenser for hvor fysisk nær et annet menneske kan komme ubedt uten at vi opplever det som en uønsket tilnærming. Det er en ring, en intimitetssone som vi intuitivt merker og respekterer når vi møter et annet menneske. Tillit handler om i hvilken grad vi vil dele det som er innenfor denne intimitetssonen med andre. Tillit er i den forstand å gi fra seg noe av kontrollen. Vi kan ikke leve uten å gi andre tillit, og noen viser vi mer tillit enn andre.

Voldtekt er å tvinge handlinger av seksuell art på en annen ved hjelp av fysisk vold eller trusler om vold. Å påføre en annen handlinger av seksuell art ved å misbruke tillit er imidlertid i høyeste grad også en voldshandling og misbruk av makt.

Seksuelle overgrep består av *ytre handlinger* som kan beskrives likt av både den utsatte og overgriper. Katrine forteller at pastoren tok henne i skrittet, dro av henne buksa, tok hånden innenfor blusen. Selve handlingene er mulig å beskrive slik at begge som var tilstede kan bekrefte dem om viljen er der.

Seksuelle overgrep er ifølge norsk lov kriminelle handlinger. Når lovverket omtaler seksuelle overgrep, forholder det seg primært til disse ytre handlingene. Alvorlighetsgraden blir i stor grad kategorisert ut fra hvor alvorlige selve handlingene blir ansett å være. «Seksuell omgang» er de handlingene som har høyest strafferamme, og anses som mest alvorlig. Det kan da være snakk om at overgriper med sin penis

trenger inn i den utsattes vagina, analåpning eller munn. «Seksuelle handlinger» har en lavere strafferamme, og gjelder handlinger som berøring eller beføling av den utsattes kjønnsorgan innenfor eller utenpå klærne. Det er også straffbart når noen « ... i ord eller handling utviser seksuelt krenkende eller annen uanstendig atferd» på offentlig sted, eller dersom de som er tilstede ikke har samtykket i det eller er barn under 16 år.²

Lovverket forholder seg altså primært til de ytre handlingene og om den utsatte er under 16 år når noe blir betegnet som straffbart. Så sent som i 2000 kom det imidlertid inn en paragraf som la avgjørende vekt på relasjonen: «Den som skaffer seg eller en annen seksuell omgang ved misbruk av stilling, avhengighetsforhold eller tillitsforhold, straffes med fengsel inntil 5 år».³

Den tredje og siste delen som er vesentlig for å forstå hva seksuelle overgrep er, er *den utsattes opplevelse* av det som har skjedd. Opplevelsen er det bildet, de følelsene og de minnene den utsatte sitter med av hva som faktisk skjedde, av overgriperen før og etter overgrepshandlingen, og av seg selv og egen rolle. Der hvor overgrep skjer innenfor kristen sammenheng vil bildet av Gud, og spørsmålet om hvor han var når overgrepet skjedde, også bli viktig for den utsatte. Katrine hadde båret på sin hemmelighet i fire år, men opplevelsen av det som hadde skjedd var svært nær: «Jeg orker ikke å fortelle mer. Han var så snill mot meg og hjalp meg så mye, men nå måtte jeg fortelle det til noen. Jeg er så lei meg for at jeg lot det skje...». Hun sitter fortsatt med bildet av en mann som hjalp henne, var snill og ville henne vel. Samtidig påførte den samme mannen henne handlinger av seksuell art som er hjerteskjærende vonde, og som river i stykker bildet av det gode. Opplevelsen av det vonde stoppet fortellingen. Han som var så god hadde gjort noe som var vondt, og hun opple-

ver seg medansvarlig og skamfull: «Jeg er så lei meg for at jeg lot det skje...».

Hva er et seksuelt overgrep? Et seksuelt overgrep er mer enn et tillitsforhold som blir utnyttet. Det er mer enn ytre handlinger som rammes eller ikke rammes av straffeloven. Det er mer enn ens egen subjektive opplevelse av å ha blitt utsatt for noe vondt. For å forstå hva et seksuelt overgrep er, må vi si noe om hva et menneske er.

Mennesket er en helhet. Det er vanlig å omtale mennesket som «firfoldig» – med en fysisk, psykisk, åndelig og sosial dimensjon. I vår kultur har vi hatt en tendens til å holde disse fire dimensjonene fra hverandre: Doktoren tar seg av kroppen, psykologen av psyken, presten av det åndelige og sosionomen av det sosiale. Dette er selvsagt en sterk forenkling, men likevel illustrerer det noe av vår kulturs menneskeforståelse. Mennesket er imidlertid helt og udelelig. Ekspertter som kan mye om en liten del av mennesket, er viktige. Men å forholde seg rett til et annet menneske betyr å holde fast på at et menneske er helt og udelelig, og ikke «en ting». Det går ikke an å isolere en eller flere mer eller mindre defekte bestanddeler fra resten av mennesket uten at det påvirker helheten.

Mennesket er en relasjonell skapning. Et menneske står alltid i et forhold til andre mennesker og til Gud som har skapt oss. Derfor angår alltid det vi gjør og ikke gjør andre enn oss selv. Bildet av oss selv og av Gud skapes i stor grad i det relasjonelle rom.

Seksuelle overgrep handler om og angår derfor hele mennesket – om alle de fire «dimensjonene», og om den helheten disse utgjør. Overgrepene pastoren hadde påført Katrine, rammet hele Katrine. Handlingene var fysiske, men de var påført av en åndelig autoritetsperson som var sjelesørger for Katrine. Overgrepet hadde gjort noe med hennes selvbylde, og hemmeligholdelsen hadde gjort noe med hennes forhold

til hennes nærmeste familie, til venner og til menigheten hun tilhørte. Katrine er et eksempel på at de fire sidene ved det å være menneske ikke kan skilles fra hverandre, men samspiller.

To setninger om hva seksuelle overgrep innebærer kan synliggjøre konsekvensene av et slikt menneskesyn:

Seksuelle overgrep er å krenke et annet menneskes seksuelle integritet: «Krankheit» er det tyske ordet for sykdom. Det har samme språklige stamme som «å krenke» («Kränkung» på tysk). Anne Luise Kirkengen har tatt doktorgraden i medisin på temaet «Kroppsliggjøring av seksuelle overgrep».⁴ I denne avhandlingen viser hun nettopp hvordan den krenkelsen som overgrep er setter et kroppslig avtrykk som kan gi utslag i ulike typer sykdommer og udefinerte smerter. Kroppen har sitt eget språk og gir sine egne svar på krenkelser.

Seksuelle overgrep er en seksualisert maktrelasjon: I denne maktrelasjonen påfører overgriperen ikke bare seksualiserte handlinger, men påfører også den utsatte en virkelighetsforståelse hvor han eller hun opplever seg både som utvalgt (og derved både enestående og annerledes enn andre) og som delaktig og medansvarlig i overgrepet. «Jeg er så lei meg for at jeg lot det skje...», sier Katrine. Hun var 15 år og i sjelesorg hos pastoren i menigheten, og sitter likevel med en virkelighetsforståelse hvor hun bærer medansvar for hva «den snille mannen» har gjort mot henne.

Dette er en beskrivelse av hva seksuelle overgrep er. Seksuelle overgrep er her beskrevet med blikket festet på den som blir utsatt for overgrep. Dersom jeg hadde valgt å beskrive overgrep med blikket festet på overgriperen, ville beskrivelsen blitt annerledes. Dersom jeg hadde valgt å stå i den kristne forsamlingen, og forsøkt å gi et bilde både av pastoren og av Katrine, ville bildet igjen blitt et helt annet.

Da ville jeg kanskje ikke ha kalt overgriperen for overgriper,

men for en ulykkelig mann med store psykiske problemer eller med en svært utsatt jobb. Da ville jeg kanskje heller ikke kalt Katrine for overgrepsutsatt, men antydnet at hun nok var spesiell, kanskje utfordrende kledd eller svært enkel og naiv. Og da ville jeg kanskje vært mest opptatt av at pastoren skulle få hjelp, eller av hvordan forsamlingen skulle komme seg over sjokket og konsentrere seg om det som var det viktigste for forsamlingen, nemlig Guds rikes arbeid og at mennesker skulle bli frelst.

Å besvare spørsmålet: «Hva er seksuelle overgrep?» er først og sist et valg av ståsted, et valg av fokus. Bibelen har fokus på den svake, den lidende, den som *ikke* er blant de sterke og mektige. Det viser seg at det er mye som vil dra fokus vekk fra den som er blitt utsatt for overgrep, som vi skal komme tilbake til. Men overgrep kan bare forstås rett med fokus på den utsatte. Vi må kjenne den utsattes situasjon. Bare da er vi i stand til å møte den lidelsen og nøden som også er hos overgriper, i forsamlingen og hos alle som opplever seg rammet av at overgrep er blitt avdekket, og møte denne nøden på en rett måte.

Hvem blir utsatt for overgrep?

Hvem er Katrine som ble utsatt for overgrep?

«Katrine» kan være en jente eller en gutt, et lite barn, en tenåring, en voksen kvinne. Personer som er blitt utsatt for overgrep i tilknytning til den kristne forsamling er av begge kjønn, er i forskjellig alder, har ulik bakgrunn, kan komme fra ulike miljøer og har også ulik grad av tilknytning til den kristne forsamling som overgrepene blir avdekket innenfor.

Men er det likevel noe spesielt, noen felles kjennetegn ved personer som blir utsatt for overgrep?

Det er gjort forsøk på å sette opp hva som kjennetegner overgrepsutsatte. Problemene med disse oversiktene er at mange av kjennetegnene passer på så altfor mange som ikke har vært utsatt for overgrep.

Det er bare ett entydig felles kjennetegn ved mennesker som blir utsatt for seksuelle overgrep (der det ikke er snakk om voldtekt): De er i stand til å få tillit til andre mennesker, en tillit som slipper andre inn i de fortrolige rommene og som viser fram noe av egen sårbarhet. Tillit blir utnyttet og misbrukt. Den som viser fortrolighet gir den andre makt over hans eller hennes liv ved å gi adgangsbillett inn i sårbare rom, innenfor intimitetssonen. Adgangsbilletten blir gitt fordi den andre viser omsorg, kombinert med en positiv autoritet som skaper tillit.

Selv om det ikke er noe annet felles kjennetegn enn dette ene, er det ikke nødvendigvis slik det blir opplevd og framstilt når ståstedet er et annet enn hos den utsatte. En undersøkelse er gjort i fem forsamlinger som alle hadde erfart at overgrep var blitt avdekket.⁵ To fra hver forsamling (kalt «informanter») fortalte hva som hadde skjedd da dette ble kjent i forsamlingen. Det de fortalte viste at personene som var blitt utsatt for overgrep (elleve totalt) selvsagt var ulike. Men beskrivelsen mennesker i forsamlingen gir av en og samme person, er også ganske så forskjellige.⁶

Noen er opptatt av kjennetegn som gjør den utsatte spesielt sårbar og derved et «lett offer» for en overgriper:

- *Hun var den åndelige typen, hun skulle bli misjonær, brukte ikke sminke, den forsakte, snille, ordentlige jenta som levde et veldig åndelig liv. Ba alltid. Jeg så på henne som den tregeste i koret. I dag er ho så sprek, ho er ei nydelig jente, men den gangen så ikke jeg det.*
- *Han (overgrepsutsatte) har delvis vært et mobbeoffer, en følsom person og dypt kristen. Det var nok lett for ham å bli offer i skole-sammenheng og sånn.*

Svært mange i disse forsamlingene mente at den overgrepsutsatte var blitt utsatt for noe han eller hun ikke hadde hatt mulighet for å forhindre, og som må ha vært en stor belastning i ettertid. Men samtidig hevdet en del av forsamlingens medlemmer at den overgrepsutsatte var medansvarlig for overgrepshandlingene, eller i hvert fall overdimensjonerte hva som egentlig hadde skjedd da overgrepene ble avdekket. Den overgrepsutsatte, og den rolle han eller hun hadde, ble beskrevet med følgende ord: *Framprovoserte, la til rette, hysterisk kvinnfolk, PR-kåt, ødela ekteskapet til overgriper...*

Et stort flertall av dem som tilhørte disse forsamlingene plasserer ansvaret for overgrepene hos overgriper. Men det tok likevel lang tid for mange av dem før de formidlet det til den overgrepsutsatte og deres nærmeste. Det kan synes som mange i forsamlingen er litt sky og holder avstand til den som er blitt utsatt, for «hva skal jeg si og hva kan jeg spørre om?» Så blir avstand tolket av den utsatte som mistro, og skyhet som tegn på at han eller hun er spesiell og annerledes – litt «spedalsk».

Det finnes en makt som er sterkere enn våpen og fysisk styrke. Det er ordenes makt. Virkelighetsforståelse skapes i samspillet mellom mennesker der ordene vanligvis er det mest «talende» redskap. En autoritetsperson har til en viss grad definisjonsmakt over hvordan virkeligheten skal beskrives og tolkes. Den utsatte opplever å være medskyldig og negativt annerledes. Dette er en del av selve overgrepet, ved at overgriper har definert denne virkelighetsforståelsen inn i handlingene. Selvbildet skapes ikke først og fremst i enerom, men ved at mennesket speiler seg i andres opplevelse av en selv.

Personer som blir utsatt for overgrep har ingen spesielle kjennetegn. Det er noe som kan ramme hvem som helst ved at noen misbruker den makten som ligger i å bli vist tillit. Derfor er også ordet «overgrepsutsatt» det som best synliggjør en sann virkelighetsforståelse.

Hvem er overgriperen?

Når overgrep blir avdekket, er det mange reaksjoner som kommer i kjølvannet av sjokket over at «noe sånt kunne skje hos oss, i vår forsamling». De som er blitt utsatt er ikke sjokkert – de har jo visst dette. Men de registrerer nok hvordan fokus hos svært mange veldig raskt flytter seg fra den som er blitt utsatt til den som er anklaget. Overgriper er for de aller fleste i forsamlingen og nærmiljøet en person det er helt utenkelig å skulle ha utsatt noen for seksuelle overgrep.

Eksempler fra tidligere omtalte undersøkelser kan gi en forståelse av hvorfor overgriperen blir den mest sentrale personen, og ikke den eller de utsatte:⁷

Overgriperne i de fem forsamlingene undersøkelsen omfatter er menn. Samtlige hadde en lederposisjon i forsamlingen. De beskrives blant annet med ord som *åndelig lederskikkelse, myndig og med veldig respekt, sjarmerende, forbilde for ungdommen, varm og stor tillit*, slik følgende eksempler illustrerer:

- *Jeg husker han kom hit. Han var jo bare 30 år den gangen, men han så ikke sånn ut, egentlig. Han så mye eldre ut. Jeg har aldri tenkt på ham som ung – for han var en veldig myndig person, så alle fikk veldig respekt for ham, samtidig som han hadde veldig humor, sjarmerende.*
- *Han ble jo sett opp til som en åndelig lederskikkelse. Alle ungdommer så opp til ham som et forbilde på hvordan en kristen skal leve, og han ble veldig mye brukt i ungdomssammenhenger, og i svære sammenhenger preket han ofte. Han hadde veldig god kontakt med ungdommer, og fikk sikkert hjulpet mange. Det tror jeg nok ettersom de har vitnet: «Han har vist meg hvem Jesus er.» Han var veldig respektert.*

Det mest tydelige kjennetegn ved disse overgriperne er nettopp at de er ledere med stor tillit og autoritet. Det finns helt

sikkert variabler. Men i denne undersøkelsen er dette et entydig bilde.

Max Webers klassiske analyse om makt og autoritet er anvendt i mange sammenhenger.⁸ Med utgangspunkt i seksuelle overgrep forstått som «en seksualisert maktrelasjon»⁹ er denne analysen også svært godt egnet til å beskrive hvilken makt overgriperen har.

I Webers analyse er autoritetsbegrepet sentralt, og han definerer autoritet som «akseptert herredømme». Personens autoritet oppfattes med andre ord som både rimelig og lovlig. Weber operer med tre typer autoritet:

- *Legal (rasjonell) autoritet*, hvor rent formelle ordninger som lover og regelverk er basis for autoritet.
- *Tradisjonell autoritet*, hvor autoriteten er bygd på tradisjon og hevd, og makten gjerne kan være knyttet til det hellige og autoritet gitt av Gud.
- *Karismatisk autoritet*, hvor lederens personlighet er autoritetsskapende.

Overgriperen som har sitt utgangspunkt i den kristne forsamlingen, er ofte bærer av alle disse tre formene for autoritet. Det er en person med en gitt lederposisjon, enten som ansatt eller som tillitsvalgt (formell autoritet). Det er en person som ofte har en åndelig autoritet, som har hyrdefunksjoner. Det betyr at autoriteten oppfattes å være gitt av Gud. I tillegg er det også en person med en personlighet som er tillitskapende og inviterer til fortrolighet. Det er med andre ord slike ledere vi på mange måter ønsker å ha i våre kristne forsamlinger!

Samtidig blir det forholdsviss åpenbart hvor vanskelig det blir å forene dette positive autoritetsbildet med at samme person viser seg å være overgriper. Den mentale fordøyelsen trenger tid til bearbeiding for å ta det inn, og det fører til at mye krefter blir lagt ned i denne bearbeidingen. Da sier det

seg også selv hva og hvem som kommer i fokus for oppmerksomheten.

Mange har behov for å finne en årsaksforklaring til at en slik positiv autoritetsperson samtidig kan være overgriper. «Han må være syk», sier mange. «Han må i alle fall være en spaltet person», sier andre, og skaper assosiasjoner til en «dr. Jekyll and mr. Hyde»-person. Enkelte knytter ord som «besettelse» og «i Djevelens makt» til overgrepshandlingene.

Noen undersøkelser mener å underbygge at det er en sammenheng mellom å bli en overgriper og at overgriper selv har vært utsatt for overgrep. I lys av dette har en forstått det slik at overgrepene blir utført fordi det overgriper selv har vært utsatt for har bygd ned og ødelagt de naturlige sperrer som ligger hos de fleste av oss mot å utføre overgrep. Andre undersøkelser avviser imidlertid en slik sammenheng.¹⁰

Disse ulike forklaringsmodellene har én fellesnevner: De forsøker å finne en forklaring som på en eller annen måte skiller overgrepshandlingene fra den personen som er kjent og knyttet så stor tillit til. På den måten kan det uforståelige bli mer akseptabelt.

Det finnes alltid årsaker til at vi handler som vi gjør. Det finnes også årsaker til at overgriper ikke har de grensene i seg som hindrer ham eller henne i å begå overgrep. Det finnes imidlertid ingen undersøkelser eller forskningsresultater som gir grunn til å kategorisere en overgriper som syk, spaltet eller besatt. Overgriperen er høyst normal og lik andre på andre områder. Overgrepshandlinger er unormale, ja onde. Overgriperen er med andre ord et normalt menneske som gjør onde handlinger.

Når ondskapen blir for nær og for stor, er det lett å demonisere eller patologisere den som utfører handlingene.

2. Den kristne forsamling – og overgrep

Roar er i kirken. Det er søndag formiddag. Hit har han gått fast fra han var barn og gikk sammen med sine foreldre. Nå er han 32 år, med i menighetsråd og selv en leder i ungdomsarbeidet.

Roar går til nattverd. Nattverden betyr mye for ham. «Dette er Jesu legeme. Dette er Jesu blod». Syndenes forlatelse. Ny start. Det er så konkret. Han ligger på kne, og kjenner samtidig på den intense smerten i magen. «Dette er Jesu legeme». En mannsneve rekker ham oblaten. Hånden tilhører nattverd-medhjelperen som er en aktet mann i menigheten. Roar vet at hånden tilhører en overgriper. Han vet hva den hånden har gjort med kroppen hans, med følelsene hans og med selvbildet. Han vet noe ingen andre vet. Hemmelighet er nå blitt tjuve år gammel. Det er som det var i går. Han orker snart ikke å bære det alene mer. Han vet han burde snakke med noen.

Om noen få år vil sønnen hans være like gammel som han selv var da alt dette skjedde.

Hva om...?

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON

- Hva er det som særpreger «den kristne forsamling» i forhold til andre forsamlinger og foreninger?
- Er kristne forsamlinger spesielt sårbare for overgrep?

Den kristne forsamling – hva mener vi med det?

Ordet «forsamling» er i Bibelens Nytestamente brukt som oversettelse av det greske ordet *ekklesia* som kan oversettes med «menighet», men som også kan bety «forsamlingshus» og «sammenkomst».¹¹

I norsk språk bruker vi en rekke betegnelser på kristne forsamlinger, som for eksempel «menighet», «fellesskap», «forening» og «vennesamfunn». «Confessio Augustana» (som er en av Den norske kirkes bekjennesskrifter) sier at «kirken er forsamlingen av de hellige, der evangeliet blir lært rent og sakramentene forvaltet rett».¹²

Paulus bruker i et av sine brev bildet av et legeme når han skal beskrive hva en menighet er: «Dere er Kristi legeme, og hver enkelt av dere er hans lemmer».¹³ Sett fra Guds ståsted er altså menigheten legemliggjøringen av Kristus, og vi som tilhører menigheten er organisk bundet både til Kristus og til hverandre. Det er en sannhet som står uavhengig av følelser og opplevelser fordi den er fundert i Guds virkelighetsbeskrivelse. Menigheten er med andre ord et fellesskap som er helt annerledes enn noen annen form for fellesskap. Det betyr at tilhørighet til menigheten også bygger på helt andre kriterier enn tilhørighet til andre forsamlinger. Her er det ikke bare snakk om å tegne medlemskap, og heller ikke om eksklusjon ved flertallsvedtak.

En kristen forsamling består av tilgitte syndere. De er «hel-dige» i den forstand at de har mottatt noe som bare kan bli gitt – tilgivelse. De er «hellige» (som språklig sett kan bety «å være i en stilling eller tilstand som skiller seg fra den som har vært før»¹⁴), ved å ha tatt imot retten til å kalle seg Guds barn.¹⁵

Den kristne forsamlingen har imidlertid også en viktig betydning som et sted for sosial tilhørighet. Det knyttes bånd mellom dem som tilhører forsamlingen fordi de er «trossøs-

ken», men også bånd basert på vennskap og interessefellesskap. Det er et fellesskap som gir identitet og tilknytning på mange plan – både sosialt og mentalt i tillegg til åndelig. Vi er hele mennesker. Det betyr at vi ikke skal og ikke kan skille mellom disse ulike dimensjonene ved å være menneske og å være i et fellesskap. De er vevd i hverandre.

Det er denne komplekse virkeligheten Roar møter der han ligger ved nattverdbordet. Hånden som gir ham Jesu legeme har bokstavelig talt berørt ham på en slik måte at han rent fysisk kjenner en smerte som setter i gang tanker og følelser. Smerten blir så intenst nær her hvor mennesker knyttes sammen i nattverdfellesskapet.

Hva kan Roar gjøre med det? Og hva skal de som får vite Roars hemmelighet gjøre med det? Har ikke nettopp syndere – uansett synd – rett til å være tilstede i den kristne forsamlingen og rundt nattverdbordet? Eller er det slik at det også her finnes eksklusjonsgrunner? Eller har ikke Roar annet valg enn å tåle og lide? For med hvilken rett kan han kreve at nattverdmedhjelperen skal forlate både alterringen og kirkerommet?

Bibelen forteller at det ikke er en rettighet å ha lederansvar og hyrdefunksjoner i menigheten. Den sier tvert imot at det skal stilles spesielle krav til livsførsel og vandel for de som står i en lederposisjon.¹⁶ Tjeneste som nattverdmedhjelper er ingen rettighet, og menighetens ledelse kan stille krav knyttet til livsførselen for å være og forbli for eksempel nattverdmedhjelper, som er en åndelig lederfunksjon.

Å bekjenne sin synd forutsetter at synden er erkjent – som synd. En bekjennelse kan aldri fungere som en flukt fra syndens innhold, og ansvaret for oppgjør både med Gud og mennesker. Samtidig stiller ikke Gud noen krav om egeninnsats til sin tilgivelse. Den gis. Det er selve bekjennelsen Gud spør etter. Vel ser Gud til hjertet, men vi har ingen rett til å vurdere

på Guds vegne i hvilken grad noen har bekjent sin synd «av hjertet» når de har gjort det med munnen. Det betyr at ingen kan ekskluderes av mennesker fra å tilhøre Guds kirke på jord når synd er bekjent.

Betyr det at Roar må tåle at overgriperen går i samme forsamling som ham, kneler ved samme nattverdbord som ham?

Det er nettopp her det er viktig å forstå mennesket som helt og udelelig, og at den åndelige dimensjonen ikke kan ses på isolert, uavhengig av den kroppslige, sosiale og mentale dimensjonen ved å være menneske. Teologisk sett har Roar og han som er overgriper samme rett innfor Gud til å tilhøre hans kirke på jord. Og det er alltid et mål at vi skal tåle å leve i fellesskap med mennesker som vi kanskje skal dele en evighet sammen med. Samtidig vet vi at det kan bli umulig for Roar å gå i samme forsamling som overgriperen. Overgriperen har ved sine overgrep påført Roar en smerte som ofte kommer opp med full tyngde når overgrepene blir kjent og hemmeligheten avsløres. Da blir det et reelt valg: Hvem skal forsamlingen ta hensyn til? Den utsatte eller overgriperen?

Her kommer også hensynet til de som står som familie og pårørende nærmest den utsatte. De er også rammet av det som har skjedd, og kan oppleve det umulige i å gå i samme forsamling som overgriper.

Forsamlingens ledelse har rett og plikt ut fra Bibelen til å stille krav til livsførselen til de i forsamlingen som har åndelige lederfunksjoner, som for eksempel å være nattverdmedhjelper. Det betyr at en overgriper ikke kan og ikke skal ha en åndelig lederfunksjon, selv om vedkommende har erkjent og bekjent sin synd for både for Gud og mennesker.

Guds kjærlighet og omsorg gjelder alle mennesker. Men han er på en særskilt måte hos den som uforskyldt er påført

lidelse. Derfor er det grunnlag for å hevde at der hvor det er umulig for de to partene å gå i samme forsamling, skal hensynet til den utsatte ha forkjørrett i slike tilfeller.

Kristne forsamlings sårbarhet

Den kristne forsamlingen er sårbar for overgrep. Det må vi konstatere ut fra det vi i dag vet har foregått og foregår av overgrep og grenseoverskridelser. I hvilken grad den kristne forsamlingen er mer sårbar enn andre tette sosiale miljøer er det vanskeligere å si noe sikkert om. Seksuelle overgrep er også blitt avdekket i blant annet politiske miljøer og idrettsmiljøer. Reaksjoner og tildekkingsmanøvrer i disse sammenhengende samsvarer med det vi har sett når overgrep er blitt avdekket i kristne forsamlinger.

Det er noen forhold som kan gjøre kristne forsamlinger spesielt sårbare for overgrepshandlinger. Men det er viktig å se at denne sårbarheten nettopp springer ut av det vi verdsetter så høyt: Tillit, gjensidig respekt, at vi ser opp til hverandre, at vi trives i hverandres selskap, at vi deler livet med hverandre på en god og åpen måte. Det vi ønsker å skape av gode relasjoner i en kristen forsamling kan med andre ord øke sårbarheten fordi tillit alltid kan misbrukes.

Jesus bruker en lignelse om fienden som sår ugress i kornåkeren. Når tjenerne kommer og spør om de skal luke vekk ugresset, får de til svar: «La dem begge vokse der sammen til høsten kommer.»¹⁷ Det skulle ha vært slik at ugresset og kornet vokste på hvert sitt sted. Det skulle ha vært slik at det gode og det onde var i to forskjellige verdener. Slik er det ikke. Ondskapens ugress vokser dessverre også i den gode jord. Den Hellige Ånd har ikke noe fullgodt ugressmiddel. Det radikale alternativet Bibelen foreskriver er å leve i dette til høsten

kommer. Det beste vi kan si om denne virkelighetsforståelsen er at det er åpenbart at vi trenger en som kan frelse syndere – også på bedehuset.

Mange kristne forsamlinger er det vi i sosiologisk språkbruk vil kalle svært tette samfunn. Det består av mennesker som har nære og flerdimensjonale relasjoner til hverandre.¹⁸ Det er bygd på en gjensidig tillit som forsterkes gjennom en felles tro og felles åndelige opplevelser og erfaringer. En skulle tro at nettopp slike tette samfunn skulle hindre overgrep. Det viser seg at det paradoksalt nok kan fungere motsatt. Å ha stor tillit til en annen person kan gjøre blind. Det virker av og til helt uforståelig og utrolig at de som står som nærmeste pårørende til en overgriper ikke har forstått eller sett noe. Overgrepene har skjedd rett foran øynene på dem. Allikevel har de aldri sett og ikke forstått. Tillit og nærhet kan gjøre blind i større grad enn en viss porsjon skepsis og avstand. På en måte er det opplagt. Tillit er jo nettopp det å tro godt om noen. Da har både øyne, følelser og intellekt en innebygd treghet som ikke vil ta inn inntrykk og glimt som kan antyde et annet bilde enn det som er opparbeidet.

Dette gjelder alle fellesskap. Kristne forsamlinger har i tillegg etiske idealer som gjør at en del mennesker tror at overgrep er utenkelig, i hvert fall i *vår* forsamling. Det er utenkelig at den som forkynner klare og entydige grenser både fra prekestol og på tomannshånd i neste omgang kan trække så til de grader over de samme grensene. Det er ubegripelig at det i nærhet til det hellige kan utfoldes en grotesk ondskap mot barn og unge av noen i det åndelige lederskapet.

La oss tenke oss Roar tjue år tilbake i tid. Han lå kanskje som 12-åring ved den samme nattverdringen, og fikk oblaten av den samme nattverdmedhjelperen. Far og mor lå på hver sin side. Det er en umulig tanke at nattverdmedhjelperen samme kveld, i forkant av et hyggelig kveldsmåltid med forel-

drene, skal ha brukt Roar til å suge penisen hans. Frekkheden er tilsynelatende grenseløs. Overgriperens beste beskyttelse mot å bli avslørt er at det er så utenkelig.

Kirken er blitt beskyldt for å være sexfiksert. Noe av sårbarheten for overgrep i kristne forsamlinger kan henge sammen med at kirken i virkeligheten er for lite sexfiksert. Kristne forsamlinger har vært tydelige på at samleie hører hjemme innenfor ekteskapets rammer. Men å beskrive seksualitetens innhold mer enn som gode rammer, er fortsatt tabupreget. Mangelen på ord og kjennskap til seksuelt beskrivende ord er åpenbare, noe denne historien fra avdekking av en overgrepssak kan illustrere:

Det var samling på bedehuset. Men presten sto ikke på talerstolen for å legge ut bibelteksten denne gangen. Informasjon og samtale om seksuelle overgrep var temaet. Avdekking av en overgrepssak hvor både overgriper og overgrepsutsatte er bedehusfolk, var en realitet. Folk ville vite sannheten. Ord som aldri var brukt tidligere fra bedehusets talerstol, måtte tas i bruk.

Presten fortalte så konkret han kunne hva som hadde skjedd. Etter at han var ferdig, reiste ei eldre kvinne seg. Det var noe hun ikke skjønnte: «Du prest, hva er oralsex?» «Vil du virkelig vite det», spurte presten. Ja, det ville hun. Så ble det også forklart og beskrevet.¹⁹

Forhold til egen kropp, retten til å bestemme over egen kropp er heller ikke det mest framtrædende tema i forkynnelsen. Respekten for den intimitetssonen både barn og voksne omgir seg med er ofte undervurdert og blir derfor brutt. Voksne som mener de har rett til «kos» også når barna stritter imot er kanskje en «forkynnelse» som roper høyere enn denne respekten.

3. Hvordan kan sånt skje blant kristne?

«Pastor Hansen var vårt forbilde. Helt fra vår ungdom hadde han stått der som forkynner, åndelig leder, sjelesørger. Han hadde ikke minst vært tydelig for oss i moralske spørsmål. Av og til hadde han nesten vært litt for tydelig. Det skremte oss fordi vi ikke greide å leve opp til det bildet han ga oss av en kristen ungdom.

Men så kunne han forkynne nåden slik at vi virkelig så hvem Jesus var. Pastor Hansen hadde pekt på Jesus slik at vi ønsket å følge ham.»

Randi satt og filosoferte. Hun hadde vokst opp i denne menigheten, og hadde hatt pastor Hansen som sin åndelige leder helt fra barnsben av. Hun hadde for kort tid siden hørt det, og nå visste hun ikke hva hun skulle tenke: «Han – av alle – en overgriper?»

Hun tenkte han måtte ha vært syk. «Eller så måtte hun som påsto han hadde forgrepet seg på henne være spesiell. Hun måtte ha lurt ham på noe vis.» Men så var det jo flere enn denne ene. De kunne jo ikke være spesielle alle sammen?

«Jeg får det ikke til å passe,» tenkte Randi. «Jeg trodde ikke åndsfulle kristne kunne gjøre noe sånt...»

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON: 

- Hva er et kristent menneskesyn?
- Hvor mye ondt kan et menneske gjøre mot et annet menneske?
- Kan åndsfulle kristne være overgripere?

Et relasjonelt menneskesyn

Som mennesker står vi alltid i et forhold til andre mennesker og til Gud. Vi er skapt til fellesskap. Det er en del av det å være skapt i Guds bilde. Syndefallet ødela dette gode samliv, og skapte et skille mellom Gud og mennesker og også et skille mennesker imellom. I Jesus Kristus er vi igjen forsonet med Gud og er invitert inn i fellesskap med ham og i et nytt fellesskap med hverandre.

I våre kristne fellesskap setter vi mennesker som lever nær Gud høyt. Vi ønsker å ligne dem. Vi ser opp til dem. Vi kaller dem åndsfulle. Men så var det altså den åndsfulle som viste seg å være overgriper. Hvordan kan det gå an?

Bibelen oppfordrer oss til å bli fylt av Den Hellige Ånd. Men det er hele mennesket som skal bli fylt av Den Hellige Ånd. Åndsfulle angår altså hele mennesket og hele livet. Åndsfulle betyr at Den Hellige Ånd preger hele meg – både kropp, psyke, ånd og mitt forhold til andre mennesker.

Mennesket står alltid i en dobbel relasjon: til Gud og til andre mennesker. Det betyr at selvforståelsen som bygges opp i et rom som er lukket for både Gud og medmennesker, har en svært begrenset verdi.

Når pastor Hansen – som menigheten ser på som en åndsful og ydmyk kristen, en dyktig forkynner og en varm sjelesørger – viser seg å være en mann som har utnyttet sin stilling til overgrep mot unge jenter i forlengelsen av den tillit og fortrolighet de har vist ham i samtaler og sjelesorg, er det ufatteleg. Men la oss likevel høre hva pastor Hansen sier og gjør.

Pastor Hansen innrømmer: Det er sant, det som han blir beskyldt for. Og han forteller at han hver gang det skjedde måtte be Gud om tilgivelse. Han visste det var galt, og han hadde grått mange tårer. Men har pastor Hansen noen gang fortalt det til noe menneske, bekjent sin synd? Nei. Å møte

Gud med sin synd er én sak. Dessverre er det mye enklere for de fleste av oss enn å fortelle det til et annet menneske. Pastor Hansen ser svært lite av smerten, maktmisbruket, skadene han har påført jentene. Han ser sin egen synd. Men den er hans, og hører bare hjemme i et forhold mellom ham og Gud, mener han selv.

Guds ord sier noe annet. Gud sier vi skal bekjenne syndene for hverandre.²⁰ Det er ikke fordi Gud setter vilkår for sin tilgivelse. Det er fordi han ser vi trenger det for å se oss selv – og bli friske.

Når pastor Hansen skal fortelle om overgrepene han gjorde mot jentene, sier han at det på en måte var gjort i kjærlighet, og så ble det likevel galt. Han sier han selvsagt har ansvaret, men det virket som jentene egentlig ville det også, som om følelsene tok overhånd både hos ham og hos dem. Jentene beskriver et annet bilde, et bilde pastor Hansen aldri har sett. Han har aldri sett usikkerheten og redselen i øynene hos jentene. De forteller om følelsen av noe uvirkelig, om maktesløsheten, om opplevelsen av å være fanget i et nett spunnet av fine tråder med varme ord, fortrolighet, tillit, ømhet, faderlig omsorg. Og dette nettet ble opprettholdt ved at de opplevde seg som medskyldige ved å tro at det var dem det måtte være noe galt med når den gode pastor Hansen gjorde slike ting. Ingen måtte få vite om hemmeligheten.

Ethvert menneske er avhengig av denne doble relasjonen – både til Gud og til mennesker – for å se seg selv. Pastor Hansen hadde sikret seg mot det, både ved å binde jentene til taushet og ved å la Guds tilgivelse være unnskyldningen han trengte for å la være å ta et oppgjør med sine overgrepshandlinger.

Et helhetlig menneskesyn

Mennesket er helt og udelelig som et kroppslig, psykisk, åndelig og relasjonelt individ. Det betyr at overgrep også involverer alle disse ulike sidene av mennesket, og at overgrep har konsekvenser for hele mennesket.

Seksuelle overgrep angår i høyeste grad kroppen. Samtidig vet vi at skadevirkninger etter overgrep ikke nødvendigvis har sammenheng med hvor alvorlig selve overgrepshandlingen ytre sett er. En såkalt «uskyldig» overgrepshandling kan på en fundamental måte virke inn på hvordan den utsatte ser på seg selv og andre. Overgrepet kan skape en dyptpløyende opplevelse av både skyld og skam.

Når overgrep skjer i en sammenheng hvor forholdet til Gud står i sentrum, blir også den åndelige dimensjonen sentral. Overgriperen er ofte en åndelig autoritet som blir sett opp til som en sann formidler av Guds Ord. Overgrep og bønn blir flettet sammen, bibelord kan bli brukt som argumenter for å utføre overgrep. Dette virker inn på den utsattes forståelse både av seg selv og av Gud.

Kroppen kan imidlertid også ha sitt eget språk som gjennom fysiske lidelser og sykdommer kan fortelle om overgrep. Ofte omdefineres imidlertid denne kroppsliggjøringen av overgrep til noe annet eller mer avgrenset gjennom å gi dem psykiske og fysiske diagnosenavn.

Anne Luise Kirkengens studier (jfr. s. 8) viser sammenhengen mellom helse og krenkelse. I en artikkel skriver hun:

«Å ha og være kropp samtidig betyr at hver og en av oss er kroppsliggjøring av vårt eget liv i tidene, rommene og relasjonene vi lever dem i. I en radikal kontrast til biomedisins kropp-sjel-dualisme oppfattes kroppsliggjort tid, rom og samliv til sammen som vår levende kropp, vår kroppsvirkelighet.»²¹

Hennes kritikk mot tradisjonell legevitenskap er at de nettopp gjennom sine diagnoser er med på å dekke til at disse lidelsene og sykdommene er kroppslige «fotavtrykk» den overgrepsutsatte er påført gjennom overgrepet. Kirkengen har valgt å ta utgangspunkt i pasientens livsfortelling som grunnlag for å forstå pasientens sykdomsbilde, og derved forstå mennesket som en helhet og enhet.

En forståelse av mennesket som en enhet og en helhet viser hvor flott vi er skapt, men også hvor mye av menneskelivet som blir rammet av overgrepshandlinger.

Et spenningsfylt menneskesyn

Bibelens menneskesyn er spenningsfylt.

Gud skapte mennesket «lite ringere enn Gud»,²² og samtidig sier Bibelen at «alle er fordervet, det finnes ikke en som gjør det gode, ikke en eneste».²³ På den ene siden et svimlende verdistempel på mennesket som skapning. På den annen side en realisme som regner med at menneskets mulighet til ondskap er grenseløs.

Dette menneskesynet har sitt sterkeste uttrykk i Jesu soningsdød på korset. Gud valgte ut fra sin frie vilje å dø på et kors. Hans verdistempel på mennesket tilsa at det var verd denne enorme investeringen fra Guds side. Men det var også nødvendig at Gud måtte dø på et kors fordi mennesket uten Kristus ikke var i stand til å stå foran den hellige og rene Gud uten å gå forta. Derfor var bytte av ståsted nødvendig. Gud dømte seg selv til den straffen som var i samsvar med menneskets synd og ondskap. Bare på det grunnlaget kan mennesket få Guds tilgivelse, og retten til å tilhøre Guds rike og eie evig liv:

«Han (Jesus) som ikke visste av synd, har han gjort til synd for oss, for at vi i ham skulle få Guds rettferdighet». ²⁴

«For så høyt har Gud elsket verden at han ga sin Sønn...» ²⁵ illustrerer nettopp dette poenget. «Verden» er i dette verset alt det skapte, men med fokus først og fremst på mennesket som det ypperste av det skapte. «Verden» har en dobbel betydning. Det står på den ene siden nettopp for Guds fullkomne skaperverk. Samtidig brukes ordet også som betegnelse på den verden som er falt fra Gud, og som i den forstand er fordervet.

Når den som hadde så stor tillit viser seg å være en overgriper, oppleves det ufattelig. Samtidig er det ikke ufattelig ut fra Bibelens menneskesyn. Et realistisk menneskesyn sett med Bibelens øyne er nettopp et menneskesyn med mulighet både til det gudgitte gode, men også til den djevleske ondskap. Det ufattelige er faktisk Guds kjærlighet til denne skapningen!

Del II

NÅR OVERGREP BLIR
AVDEKKET

4. Hvem rammes av seksuelle overgrep?

Jeg synes det er flaut å si det nå, men hun som var blitt utsatt for overgrep glemte vi rett og slett den første tida. Da overgrepene ble avdekket i vår forening, var sjokket så stort over at nettopp han som vi så slik opp til, kunne ha gjort slike ting.

Jeg satt i styret. Vi prøvde å forstå, finne en årsak. Vi ble opp-tatt av hvordan kona og barna til overgriper hadde det. Ja, jeg må innrømme jeg syntes synd på overgriperen for jeg syntes han hadde vært en så flott leder. Og nå var han falt så dypt i mine og alle andres øyne. Vi snakket om det: «Han må jo være syk!»

Og så tenkte jeg på hvor vondt det var for foreningen vår at dette hadde kommet opp. Det ødela så mye av det vi hadde bygget opp. For hvordan kunne vi ha tillit til at det var sant og ekte det vi hadde delt og opplevd sammen når nettopp han, som hadde vært et så tydelig Kristus-vitne, hadde levd et slikt dobbeltliv?

Jeg glemte henne. Vi glemte henne. Jeg ønsket at hun skulle ha det godt, og få hjelp, men jeg orket liksom ikke å tenke at det var noe vi skulle gjøre med det. Vi hadde på en måte nok med oss selv.

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON

- Hvordan tror du at du ville reagert dersom en du hadde stor tillit til i din menighet viste seg å ha utsatt noen for seksuelle overgrep?
- Hvordan skulle du ønske at du og dere hadde reagert?

Reaksjoner i forsamlingen

En som hadde vært leder i en forsamling da overgrep ble avdekket, beskriver hva som skjedde:

Det var jo en sjokkopplevelse for alle, og jeg syntes det var ekstra vanskelig, for jeg fikk vite det noen måneder før det ble offentlig kjent. Det var vanskelig overfor de andre, for jeg følte jeg førte dem bak lyset. Og når det da kom fram, så vi at det var i ferd med å splitte menigheten. Det ble ikke splittelse, men det var farlig nær. Jeg følte at menigheten var på kanten til å splittes. Det ble mye snakking i krokene og veldig få som turte å snakke åpent ut om det. Og jeg tror nok det var en del usikkerhet om det; hvor mye vet den, hvor mye kan vi snakke med den om. Det var mange av dem som ikke satt midt oppe i det som laget seg sine egne forestillinger, sine egne oppfatninger om det, og så snakket de ut fra det. Og det var enda vanskeligere.²⁶

Smerte kan ofte lindres ved å dele kunnskapen om det som hadde skjedd. Denne lederen forteller at det var vanskelig å dele kunnskap i forsamlingen – for hva var sant?

Walter Bera er amerikansk psykolog og familieterapeut. Han har arbeidet med seksuelle overgrep mot mannlige utsatte, der overgriper var pastor i menigheten disse tilhørte. Han skriver at menighetens medlemmer grupperer seg i følgende seks kategorier av reaksjoner når overgrepet blir avdekket:²⁷

- Noen tror rett og slett ikke det er sant (Don't Believe): «Dette kan vel hende andre steder, men ikke her hos oss.» De blir mistenksomme på hvem og hva som kan ha skapt forestillingene om at dette kan ha skjedd.
- Noen blir bare forvirret (Confused): Kontrasten mellom egen virkelighetsopplevelse og det som nå blir hevdet blir for stor. Overgriper er jo så god og dyktig, og de som forteller om overgrep er samtidig så troverdige.

- Noen velger å raskt tilby «billig nåde» (Easy Grace): «Vi er jo alle syndere, så la oss så fort som mulig legge dette bak oss.»
- Noen tror at overgrep har funnet sted, men forstår det ikke (Believe, But Don't Understand): De erkjenner at overgriper har forgrepet seg på noen som er blitt utsatt. Men de forstår det ikke, og kjenner seg hjelpeløse og handlingslammet i forhold til det som blir fortalt.
- Noen reagerer umiddelbart med sinne (Anger): Sinnet kan rettes mot overgriper, mot organisasjonen forsamlingen er en del av eller mot andre.
- Noen reagerer med raseri/hat (Rage): Med det menes følelser som er så sterke at de overmannet og tar styringen over personen. Dette raseriet og hatet kan være rettet mot overgriper, men også alternativt mot en syndebykk eller mot Gud.

Bera bruker også «incest» som metafor på forsamlingens reaksjon når det avdekkes at pastoren i forsamlingen er overgriper. (Med incest menes seksuelle overgrep som gjøres mot barn i en familieramme.) «Han far» var en vanlig betegnelse på presten i bygda bare én generasjon tilbake.

En som har foreldrerollen, misbruker sin autoritet og barnets tillit i en seksualisert maktrelasjon. Kreftene for å opprettholde bildet av pastorens kvaliteter som åndelig leder og autoritetsperson er sterke, og naturligvis sterkere jo større nærheten og tilliten til pastoren er.

En som var aktiv i forsamlingen, og selv var fritidsforkynner, forteller hvordan han ble møtt av en av forsamlingens ledere:

De (som støttet overgriperen) ble så skuffet fordi jeg ikke gikk med dem. Overgriperen var jo en konservativ og bibeltro forkynner, og så skulle jeg ikke støtte ham? Han sa direkte at han trodde så langt han hadde hørt meg preke at jeg hadde liv i Gud, «men etter at du har behandlet han her sånn som du har gjort, må jeg stille spørsmålstegn ved ditt kristenliv.»²⁸

Forsamlingens medlemmer har ofte sterke bånd av sosial og åndelig karakter som har fellestrekk med kjernefamilien.

Det som er svært tankevekkende i forhold til samtlige av Beras seks kategorier, er at reaksjonene har fokus på overgreper, på forsamlingen, på Gud, men ikke på den overgrepsutsatte. Den samme entydige konklusjonen finner vi også i undersøkelsen fra fem norske forsamlinger²⁹ – spesielt i den første fasen etter at overgrepet ble avdekket. At fokus er på noe annet enn den utsatte, er uavhengig av om den enkelte i forsamlingen tror eller ikke tror at overgrep faktisk har funnet sted. Informantene i flere av forsamlingene sier at en stor andel av dens medlemmer aldri fikk en konkret beskrivelse av hva den overgrepsutsatte var blitt utsatt for og hva det har gjort og gjør med hans eller hennes liv. Mulighet for å forstå overgrepets innhold mangler.

I en sjokkfase blir de fleste navlebeskuende. Forsamlingsmedlemmer som møter overgrep i sin midte er ikke noe unntak. Derfor er det viktig å arbeide med å få noen grunnleggende brikker på plass i forsamlingen slik at sjokkfasen kan gå over til sorg- og bearbeidingsfase. Målet må være at forsamlingen kan fungere som et helende og omsorgsfullt fellesskap spesielt for dem som er rammet av de dypeste sårene, men som for lengst er ute av sjokkfasen: De som vet at det umulige er mulig fordi de har båret på hemmeligheten lenge, kanskje i mange år.

Usynliggjøring av den overgrepsutsatte

Seksuelle overgrep rammer først og fremst den som er blitt utsatt for overgrep. Det kan høres ut som det er for opplagt å si det. Det viser seg imidlertid nødvendig å stadig holde fast ved dette opplagte når overgrep blir avdekket.

Da informantene i undersøkelsen om seksuelle overgrep skulle intervjues, var spørsmålene i all hovedsak bestemt på forhånd.³⁰ Etterpå oppdaget jeg at informantene i tillegg hadde svart på et spørsmål jeg ikke hadde stilt: Hvem og hva var i fokus da overgrepet ble avdekket? Informantene beskrev hva de selv og andre i forsamlingen var opptatt av da overgrepssaken ble avdekket. I samtlige fem forsamlinger var en svært stor del av fokus, og dermed krefter og energi, rettet andre steder enn mot selve overgrepshandlingene og den utsattes situasjon, noe disse eksemplene viser:

- *Det vi i første omgang tenkte på var: Hva gjør vi i forhold til kona til overgriper?*
- *De mener sentralledelsen farer med løgner, at de bare er ute etter å sverte en mann.*
- *Personlig følte jeg en stor sorg over det som hadde skjedd: At han kunne falle så dypt, et menneske du hadde satt så høyt.*
- *Det er med å sette kristendommen i et fryktelig dårlig lys.³¹*

For de overgrepsutsatte er ikke hva som har skjedd noe sjokkerende – de har levd med denne hemmeligheten i mange år. Redselen for å bli stemplet som skyldig og spesiell er en del av selve overgrepets innhold. Så velger den utsatte likevel å dele hemmeligheten med noen, og det blir kjent. Hva skjer? Det synes å skje noe merkelig utenfor den aller nærmeste kretsen av pårørende og nære venner til den overgrepsutsatte: Den utsatte blir plassert på tilskuerplass og andre blir stående som hovedpersoner på arenaen – overgriperen, forsamlingens ledere og medlemmer, den sentrale kirkeledelsen.

Seksuelle overgrep skaper opplevelsen av skam hos den utsatte. Når vi skammer oss, sier vi at vi skulle ønske vi kunne gjemme oss og ingen så oss. Så er det faktisk det som skjer: Den overgrepsutsatte blir usynliggjort fordi fokus rettes mot andre og noe annet enn den som er blitt utsatt for overgrep.

En annen form for usynliggjøring av den utsatte skjer også: Hun eller han blir et samtaleemne – en man snakker *om*, men ikke *til*. Men er ikke det det motsatte av usynliggjøring? Ikke fra den utsattes ståsted: Hun eller han registrerer andres blikk, andres reaksjon, men blir ikke sett på egne premisser. Den utsatte blir tingliggjort: Omtalt, beskrevet, diskutert, forklart – men uten selv å være deltaker, bare en tilskuer til det som skjer. Utenfor.

Når noen opplever kriser i livet, er det ofte vanskelig å vite hva som er en god måte å møte denne personen på. Når krisen i tillegg er knyttet til et tabuisert område som seksuelle overgrep, blir kontakten med den utsatte enda vanskeligere for mange.

Heldigvis er ikke dette den eneste virkeligheten. Noen ser og forholder seg til den utsatte, vil høre historien og være den støtte og medvandrer den utsatte har behov for, ikke minst i den første tida etter at overgrepene er blitt avdekket. Men så altfor mange havner fort i gruppen av mennesker som fremmer usynliggjøringen. Det er ikke nødvendigvis fordi de ikke bryr seg eller ikke vil hjelpe, men fordi de ikke forholder seg direkte til den som er rammet, den utsatte.

Rundt den utsatte står noen som også er blitt rammet på en spesiell måte: Foreldre, søsken, ektefelle, nære pårørende. Mange av disse opplever avdekkingen av overgrep som en anklage mot dem selv: Hvordan var det mulig at dette kunne skje uten at jeg så det og skjønte det? Etter hvert som de får kjennskap til hva som faktisk har skjedd med den utsatte, blir anklagene stadig sterkere: «Dette burde jeg ha sett og skjont.»

Det er lettere å forstå sammenhenger i livet i etterkant. Da virker så mye så opplagt og selvsagt. Så også med overgrep. Men det er viktig å huske på at det ikke er lett å se det som virker ufattelig. Tillit er et mektig instrument. Når det blir misbrukt på det groveste, har det en evne til å forblinde og gjøre

døve. Overgrep skjer på veien til og fra møtet, før og etter den hyggelige kaffekoppen med foreldrene til den utsatte, på teltmøter i campingvogna hos predikanten. Hvem vil tenke tanken? Så har vi kanskje grunn til å tenke tanken etter hvert, og det kan hjelpe oss til å se.

Overgriper og hans familie

Overgriperen rammer uskyldige med sine overgrep. Han (eller hun) rammer dem han forgriper seg mot og deres nærmeste. Han rammer sine egne nærmeste. Han rammer dem som tilhører forsamlingen han er en del av, og han rammer andre som opplever at han har misbrukt den tilliten de har vist ham.

I en forstand rammer imidlertid overgriper også seg selv med sine overgrep. Enhver synd vet vi, ut fra Bibelens beskrivelse, holder fast ved to forhold som kan virke selvmotsigende: Den som synder er ansvarlig for sin synd – overfor Gud og overfor den som synden rammer. «Syndens lønn er døden», sier Paulus.³² Samtidig beskriver Bibelen også hva synden gjør med oss: Den binder oss, samtidig som den hindrer oss i selv å se at vi er bundet.³³ Overgriperen har rammet andre, men rammer samtidig seg selv ved å leve et liv i fordekthet, pakke seg inn i løgnhistorier, og leve med andres anerkjennelse som et løgnbilde av seg selv. Avdekking av overgrep er en mulighet til oppgjør også for overgriper. Jeg har opplevd å bli takket av overgriper for å ha konfrontert ham med hva han har gjort, selv om det er unntaket. Men det illustrerer et bibelsk poeng: Muligheten for å kjenne seg frigjort fra ei bør gjennom erkjennelse og bekjennelse av synd gjelder også i denne sammenhengen. Dette betyr ikke at overgripers ansvar reduseres, eller at konsekvensene i form

av for eksempel politianmeldelse og tap av tillit og posisjon, skal endres. Men det er å holde fast på at også overgriperen bare har én vei å gå for å «vinne» – gjennom erkjennelse og bekjennelse, åpenhet og oppgjør.

Overgriperes ektefelle, barn og nærmeste familie rammes i aller høyeste grad. De er i de aller fleste tilfeller like uvitende om overgrepene som andre, og må forholde seg til en ektefelle og far som er en annen enn den de trodde de kjente. I tillegg kommer ofte også tanker om egen skyld: Er det noe jeg har gjort som kan ha bidratt til at far eller ektefelle har levd et slikt dobbeltliv? Og det er som kjent alltid mulig å finne årsaker til andres overgrep hos seg selv som barn og ektefelle, selv om disse årsakene sett utenfra er helt irrelevante.

Hvordan forholder så den nærmeste familien seg til overgriperen i den sammenhengen vi snakker om nå? I de fem forsamlingene undersøkelsen omfattet var de fem overgriperne alle menn og alle gift. Informantene gir ulike framstillinger av hvordan ektefellene reagerte da de fikk vite at ektemannen var overgriper. Noen tidde, noen vurderte separasjon, noen ga umiddelbar støtte til mannen og unnskyldte ham. Samtlige ektefeller valgte imidlertid å fortsette ekteskapet. Ektefellene viste seg også etter hvert å ta rollen som talsmann for at overgriperen hadde lidd nok. De solidariserte seg i stor grad med mannens lidelser. De i omgivelsene som ønsket å støtte ektefellen uten samtidig å redusere ektemannens ansvarlighet, fikk dermed et problem.

Reaksjoner hos barna til overgriperen syntes å være mer vid, alt fra å gi tilsvarende støtte som ektefellen ga, til å trekke seg unna og nekte ham all kontakt både med seg selv og eventuelle barnebarn.

Overgriperes ektefelle, barn og nærmeste familie trenger hjelp. De har ikke noe medansvar for overgrepene som har funnet sted. Det er en visshet de kan trenge hjelp til å holde

fast på. Samtidig er det langt vanskeligere for overgriperens nærmeste familie å frigjøre seg fra det virkelighetsbildet som overgriperen skaper av alt fra egen uskyldighet eller årsaker som unnskylder overgrepene, og det kan være langt vanskeligere for dem å se overgrepene med utgangspunkt i den utsatte. Derfor trenger overgriperens familie både konkret informasjon og samtidig å bli møtt med en forståelse for at overgriperen er deres ektefelle, deres far og en av deres nærmeste, og at smerten ved det som har skjedd er preget av det.

5. Når hemmeligheten avsløres

Gunnar ringte presten. Nå måtte han bare snakke med noen. De var tre kamerater som visste om hverandre. De hadde alle tre vært utsatt for overgrep av en mann som den gang var – og fortsatt var – en kristen leder i bygda. De hadde snakket med hverandre og med ektefellene sine. Det var egentlig ektefellene som hadde presset på at nå fikk de si ifra!

Gunnar hadde en sønn som snart var like gammel som han selv var første gang han ble utsatt for overgrep. Overgriperen bodde ikke langt unna, og Gunnar hadde begynt å tenke på at det samme kunne skje med sønnen som hadde skjedd med ham selv. Det måtte ikke skje! Han ville ikke overgriperen noe vondt. Vedkommende hadde på mange måter vært en snill og omsorgsfull person. Han ønsket heller ikke å politianmelde ham. Gunnar ville bare gjøre det han kunne for å være sikker på at ikke overgrep skulle skje – igjen.

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON

- Hvordan går det an å avdekke overgrep?
- Hva kan gjøres for at den som bærer på hemmeligheter om overgrep våger å fortelle det?
- Hva vil du gjøre om du fikk vite om overgrep i din forsamling?

Når noen får vite

Det er lett å være profet – i ettertid. Når overgrep blir avdekket i en forsamling møter vi av og til personer som forteller at de «skjønte det var noe som ikke stemte». Og det stemmer jo. Det er imidlertid lite verdi i tolkninger som først blir forståelig i ettertid.

Overgrep skjer i det skjulte. Metodene overgriper bruker for å holde overgrepet skjult, er ofte sterke vitnesbyrd om en ondskapens listighet. Vi kan imidlertid bli mer bevisste på ytre omstendigheter ved overgrep.

Det går an å bli seg mer bevisst muligheten for at overgrep skjer i kristne miljøer. Men det *er* svært vanskelig å «se» at overgrep faktisk skjer i en normal og sunn tillitskultur. Vi er derfor stort sett avhengig av at den som blir utsatt våger å ta dette opp med en av oss. Å våge det handler imidlertid også om tillit til at den som det blir fortalt til tar det på alvor og tror at det kan være sant det som blir fortalt.

De aller fleste overgrep blir avdekket ved at den utsatte forteller det til noen, enten i møte med profesjonelle hjelpere eller i fortrolighet til en god venn. Den utsatte kan kjenne på både skyld og skam. Derfor er kravet om taushet til den som får betroelsen ofte sterk – og en naturlig konsekvens. Den profesjonelle hjelper er bundet av taushetsplikten. Den gode venn kjenner seg også forpliktet til taushet. Det handler om respekt for den som er bærer av børa. Og hva kan vi gjøre da?

Overgrepets natur er tildekking. Den utsatte er fanget av overgriperens maktmidler for å holde overgrepene skjult. Å fortelle det til noen er i seg selv en protest mot å bli styrt av denne makten. Eva Lundgren kaller dette «den sunne kimen til protest og vegring»³⁴ i møte med den virkelighetsbeskrivelsen overgrepet og overgriperen har påført den utsatte.

Den utsatte trenger da først og fremst å bli møtt med tillit til at det hun eller han forteller er sant. Den utsatte har i tillegg behov for å bli møtt med en klar tilbakemelding om at hun eller han er utsatt for overgrep og ikke medskyldig i det som har skjedd.

Å få tillatelse til å bringe videre de opplysningene den utsatte gir, kan bety å måtte gå et veistykke sammen med den utsatte. Svært ofte vil imidlertid den utsatte samtykke i å bringe opplysningene videre fordi hun eller han ser nødvendigheten av det for å komme videre. I arbeidet for å oppnå dette kan det være klokt å ha med seg følgende:

- Når den utsatte betror seg til noen er det fordi han eller hun har valgt seg ut sin fortrolige. Det vitner om tillit både til denne personen og at vedkommende anses å være i stand til å tåle å høre det den utsatte forteller. Denne tilliten skal ikke misbrukes, men samtidig brukes aktivt ved å formidle en virkelighetsforståelse som formidler at den utsatte er *blitt utsatt* for overgrep, og at overgriperen er eneansvarlig for overgrepene.
- Ofte tror den som er utsatt for overgrep at han eller hun er den eneste. Opplevelsen av å være «den utvalgte» er jo en del av overgrepets innhold. Å fortelle at det er mye som taler for at flere kan være utsatt av samme overgriper, er en viktig kunnskapsformidling til den utsatte. Mange tenker at de tåler å lide for egen del. Men å hjelpe andre ut av samme lidelseshistorie som en selv har, er ofte en sterk motivasjonsfaktor til åpenhet.
- Det er viktig å hjelpe den utsatte til å fortelle konkret hva som har skjedd, beskrive episodene i detalj. Det er med på å skape en sunn og sann forståelse av hva som faktisk har skjedd ved at den utsatte får fortelle, og ved at mottakeren bekrefter å ha hørt hva som faktisk blir sagt. Denne åpen-

heten i den fortrolige samtalen er også med å skape vilje og tro på åpenhet som en riktig vei videre.

- Et entydig tilbud om å stå ved siden av når den utsatte skal bestemme seg for å gå videre med sin historie, har for mange vært den avgjørende hjelpen til å våge og ville åpenhet.

Sjelesorgens rom har sterk tradisjon for å være bundet av taushetsplikt. Det er både bra og nødvendig. Det er imidlertid en stor forskjell på å passivt ta utgangspunkt i at taushet er det beste, og å aktivt motivere og argumentere for åpenhet.

Taushetsplikten er uansett ikke til hinder for at den som mottar opplysninger kan søke råd og hjelp ved å fortelle om det vedkommende vet uten å nevne hvem opplysningene dreier seg om eller hvem som har formidlet dem. Det er helt unødvendig å bære på opplysninger om overgrep alene.

Både Den norske kirke og de fleste kirkesamfunn og kristne organisasjoner har utarbeidet retningslinjer for hvordan saker skal behandles når ansatte eller tillitsvalgte er involvert i overgrep. Et fellestrekk ved de fleste av disse retningslinjene er for det første understrekingen av at den utsatte skal bli trodd, og dernest at den som mottar slike opplysninger aktivt skal arbeide for å bringe dette videre til personer og organer som har fått et spesielt ansvar for å følge opp denne typen saker. Det betyr at det i de fleste forsamlinger finnes personer sentralt plassert i organisasjonen eller kirkeledelsen med ansvar og kompetanse i forhold til overgrepssaker.

Hvem er «blandet inn» og hvem må «blandes inn»?

«Hvem må vi blande inn i dette?» Spørsmålet er ikke uvanlig, verken fra den utsatte eller de som står rundt.

Et spørsmål som faktisk kan være mer på sin plass er: «Hvem er faktisk blandet inn i dette?»

Et overgrep er først og fremst et overgrep mot den som blir utsatt, og de som står rundt den utsatte som pårørende. Overgriperens familie blir også ofte påført stor lidelse når overgrep blir avdekket. Og når overgrep skjer innenfor rammen av en kristen forsamling, er misbruk og utnytting av tillit noe som rammer alle som tilhører forsamlingen.

Et overgrep er et overgrep mot Gud som har skapt oss. Derfor er han «blandet inn». Ofte har han vært blandet inn lenge, ved at den utsatte har ropt til ham og bedt om hjelp. Den kristne lederen som er overgriper har også ofte blandet Gud inn ved å bekjenne sine overgrep til ham, men dessverre ofte ikke fulgt Guds «tilbakemelding» om å fortelle det til andre mennesker slik at nye overgrep kunne blitt forhindret.

Seksuelle overgrep kan være kriminelle handlinger. Det er med andre ord også en samfunnssak.

Alle disse tre «arenaene» er blandet inn når overgrep skjer. Noen instanser er det viktig å kjenne til. I den konkrete saken må det alltid avklares hvordan man skal forholde seg til disse instansene:

Politiet. Den som er utsatt for overgrep (eller deres pårørende om den utsatte er barn) må ta stilling til om saken skal politianmeldes. Det er imidlertid viktig når en overgrepssak kommer opp å sørge for at vi ikke kompliserer en eventuell politietterforskning. Det er vanskelig for en legmann å avgjøre hva som kan virke uheldig inn på en politietterforskning. Derfor bør alltid nærmeste politimyndighet kontaktes (som i de fleste tilfeller vil ha hovedansvaret for en slik etterforskning). Situasjonen kan beskrives i anonymisert utgave. Politiet vil da kunne gi veiledning, slik at en ikke foretar seg noe som er uheldig for etterforskningen. Politiet har på sin side mulighet for å henvende seg til en egen kompetanse-

instans innen politiet sentralt for å få bistand til å gi en slik veiledning.

Barnevernet. I hver kommune er det fagpersoner som har ansvaret for å følge opp Lov om barnevernstjenester. Barnevernet er den instans som fra det offentliges side er pålagt å sørge for at barns oppvekstforhold er tilfredsstillende. Når den utsatte er barn (som vil si under 18 år), eller det er mistanke om at barn er blitt utsatt for overgrep, er den kommunale barnevernstjenesten den rette instans å kontakte. Også denne instansen kan kontaktes både anonymt og med en anonymisert beskrivelse av den historien vi har fått kjennskap til.

Media. Fram til i dag har kombinasjonen av «kristen leder» og «seksuelle overgrep», vært saker aviser, TV og radio har fokusert på. Når faktaopplysninger mangler, overtar fantasien og spekulasjoner. Derfor er det ofte en god regel å snu seg mot media, i stedet for å løpe fra det, når spekulasjonene begynner å florere.

Når en sak er politianmeldt, vil politiet ha et hovedansvar for mediakontakt. Det er imidlertid alltid nødvendig å ta stilling til hvordan en skal forholde seg til medias påtrykk om opplysninger. En pressekonferanse (primært i samarbeid med politiet) kan gjennom en nøktern og faktaorientert beskrivelse bidra til at media blir en medspiller og ikke et problem.

Lokalsamfunn. Når en sak er gjort offentlig, gjelder den samme regelen for informasjon i et lokalmiljø som i forhold til media: En nøktern og faktaorientert beskrivelse er den beste forebygger av en rykteflom hvor noe sant og noe usant blir til en hel løgnhistorie.

Den kristne forsamlingen har et eget behov for informasjon. En forutsetning for å gi informasjon er selvsagt at saken enten er politianmeldt, eller at den og de det gjelder har sam-

tykket i at forsamlingen skal informeres. Også her er det viktig å gi alle i forsamlingen tilbud om informasjon.

Hva som blir gitt av informasjon på et tidlig tidspunkt kan være svært avgjørende for om forsamlingen bidrar til å skape lidelse eller lindre lidelse.

Det er noen som alltid trenger oppfølging i den første fasen etter at overgrep knyttet til en forsamling er avdekket. Derfor er det nødvendig å bygge opp en beredskap:

Den eller de utsatte trenger personer som kan holde dem løpende orientert, og kan være støttespillere i forhold til de behov som dukker opp. Det kan være alt fra å være mottaker av reaksjoner den utsatte har møtt hos andre, til å være en «buffer» mot mediautspill. Når overgrep blir avdekket, er det også svært viktig at eventuelt andre som også har vært utsatt for overgrep, gis anledning til å komme fram og bli møtt på en ansvarlig måte.

Rundt den eller de utsatte står også *pårørende*. Disse trenger også direkte informasjon og å bli ivaretatt i sine reaksjoner.

Likeså har *pårørende til overgriper* de samme behov for direkte informasjon og å bli ivaretatt.

Overgriper har også rett på å bli ivaretatt. Når overgriperen er en sentral person i forsamlingen er det imidlertid viktig å holde fast på at ivaretaking først og fremst handler om å ansvarliggjøre ham eller henne for det som er gjort. Det bør være personer utenfor forsamlingen som har ansvaret for den direkte oppfølgingen av overgriperen. Det utelukker imidlertid ikke at overgriper skal bli møtt med respekt og saklighet, også av forsamlingens egne ledere, samtidig som det er viktig å holde fast på fokus: Det er den eller de utsatte som i denne situasjonen er den svake part, og som trenger å erfare i praktisk handling at de er trodd.

Sårbarheten hos den utsatte og deres nærmeste er stor:

«Hvorfor var han eller hun på besøk hos overgriper nå? Hva snakker de om? De tror sikkert mer på overgriperen enn på meg, for han er jo den sterke.» Dette er tanker som naturlig kommer hos den utsatte. Informasjon og bekreftelse på den utsattes «status» som *utsatt for overgrep* må stadig holdes oppe, bekreftes og gjentas. Det er spesielt viktig i den første fasen etter at overgrep er avdekket.

Virker det overveldende? Hvordan går det an å forholde seg til alt dette?

Retningslinjer ulike kirkesamfunn og kristne organisasjoner har for hvordan overgrep skal håndteres legger i stor grad opp til at personer knyttet til «sentralinstansen» i kirkesamfunnet eller den kristne organisasjonen skal ha et hovedansvar for håndteringen, spesielt i den første fasen. I den lokale forsamlingen er det spesielt to forhold som er viktig å holde fast ved:

Det er viktig at noen få har og tar et hovedansvar for å ha oversikt over de ulike tiltakene som settes inn. Det mest naturlige vil være at leder eller ledere i forsamlingen tar på seg ansvaret for å møte det som angår forsamlingen og de som har tilhørighet der.

Samtidig er det viktig å holde fast ved at en overgrepssak aldri er en intern forsamlingssak. Det er både en sak som angår det offentlige – politi, barnevern eller andre – og det er en relasjonell sak som angår mennesker også utenfor forsamlingen. Derfor må det etableres samarbeid som binder de ulike «arenaene» sammen.

Det handler om å bygge gode nettverk av mennesker som kan bidra. Ofte er de menneskene som *trenger bistand* også de som best kan *gi bistand* og støtte på andre områder. Deltaelse kan for mange være den beste førstehjelp for egne sår. Det trengs fagpersoner som kan og skal ta et spesielt ansvar

innenfor sitt fagområde. Men det vesentlige er å sørge for ivaretaking, informasjon og tilstedeværelse. Og det er ikke først og fremst «ekspertenes» domene. Det er de «alminnelige». Det er ikke bare godt nok. Det er de beste når oppgaven og formålet er å være medmenneske.

6. Overgrepets innhold og ordene vi bruker

Fredrik var som medlem av eldsterådet innkalt til møte. Pastoren i menigheten fortalte at han hadde hatt samtaler med en kvinne. Hun hadde fortalt at hun som 15-åring var blitt utsatt for overgrep av Gunnar, som da var ungdomsleder og som nå var med i eldsterådet i menigheten. Pastoren hadde fortalt kvinnens historie til eldsterådet, slik hun hadde fortalt den til ham.

Han hadde også snakket med Gunnar. Pastoren fortalte at han hadde erkjent at det kvinnen fortalte var sant. Eldsterådet skulle nå drøfte denne saken. Gunnar var også tilstede for selv å fortelle eldsterådet hva som hadde skjedd.

Gunnar snakket nå.

Han innrømte at det kvinnen hadde fortalt om de faktiske hendelsene var sant. Likevel kjente Fredrik at han ble mer og mer provosert etter hvert som Gunnar fortalte. Han snakket om utroskap. Han fortalte at de hadde vært sammen om det. Han snakket om forelskelse og et gjensidig seksuelt forhold.

Fredrik visste at ordene var helt gale. Det var ikke utroskap, det var overgrep. Det var ikke likeverd, det var maktbruk. Det var ikke to som var sammen om det. Han var ansvarlig – alene. Han var 30 år. Hun var 15. Han var ungdomsleder. Hun var ei ung jente som hadde funnet tilhørighet i miljøet. Han var sjelesørger. Hun var en søkende ungdom.

Fredrik hadde hørt kvinnens historie. Han hadde vært sammen med pastoren da han hadde hatt samtalen med kvinnen.

Kvinnen og Gunnar beskrev de samme hendelsene. Men ordene de brukte var som fra to forskjellige verdener. Og hvem ville de andre i eldsterådet og menigheten tro på? Kvinnen, som ikke tilhørte menigheten, var enslig mor og ikke bekjente seg som kristen? Eller på Gunnar, som alle hadde slik tillit til?

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON:

- Hvordan skal vi snakke om seksuelle overgrep slik at ordene forteller sannheten?
- Hvor viktig er egentlig ordene vi bruker når vi beskriver overgrep?

Ordenes makt

«Det er jo bare ord», sier vi. Men ord har makt. Jakob snakker om «tungen» som må tøyles og sammenligner dens makt med ild: «Også tungen er en ild; som en verden av ondskap står den blant våre lemmer,»³⁵ og han uttrykker litt oppgitt at «tungen makter ikke noe menneske å temme».³⁶ Ord er ikke bare ord. Ordene har en forunderlig skapermakt. De skaper virkelighetsforståelse.

La oss først se litt på hvilken plass og forståelse ordene har i Bibelen. Den forteller at Gud skapte verden ved ord. Han sa: «Bli lys – og det ble lys».³⁷ Ordet er så tett knyttet til skapelse at det faktisk brukes som et egennavn på Gud åpenbart i Jesus: «I begynnelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud, og Ordet var Gud».³⁸

Vår vestlige kultur ser i stor grad på språket utelukkende som en formidlingsform, et instrument for å uttrykke seg. Språkets funksjon var fundamentalt annerledes i den kulturelle sammenheng Bibelens Gammeltestamente er skrevet i:

«Mennesket som lever i den mytiske tidsalder opplever verden omkring seg som en helhet. Det skjeler ikke det åndelig fra det materielle; begge deler hviler for nært i hinannen, og følgelig er mennesket ikke i stand til å skille mellom ord og sak, forestilling og virkelighet. Det er altså karakteristisk at man ikke skiller mellom det ideelle og det reelle, eller mellom ord og sak, men det henlegges til samme plan i tilværelsen. Hvert ord inneholder noe av saken, selv på en måte som ikke kan oppfattes av fornuften. I språket skjer altså en virkeliggjøring av verden i realistisk forstand».³⁹

Ludwig Wittgenstein har gjennom sin filosofi «gjenoppdaget» ordene og språkets sentrale funksjon som virkelighetskaper, og som noe langt mer enn en formidlingsform. Språket *skaper* virkelighetsforståelse gjennom bilder:

«Et *bilde* holdt oss fanget. Og vi slapp ikke ut av det, for det lå i språket vårt, og det virket som språket bare gjentok det for oss, ubønnhørlig.»⁴⁰

Med språket beskriver noen noe slik de forestiller seg at det er. Over tid kan denne beskrivelsen skape en felles virkelighetsforståelse som oppfattes som objektiv – sann. Denne virkelighetsforståelsen er igjen med på å prege tenkemåte og livsinnstilling. Jeg tar den i eie som min egen. Dette er selvfølgelig ikke noe som skjer inni oss i form av en indre dialog. Det er en prosess hvor virkelighetsskapingen skjer i samfungering og dialog med andre mennesker.

Hvilken betydning har så egentlig dette i vårt møte med seksuelle overgrep? La oss se på noen eksempler hvor ordene skaper virkelighetsforståelse som svært lett blir «bilder vi blir fanget av», som Wittgenstein uttrykker det:

I juridisk språkbruk er «seksuell omgang» den alvorligste form for seksuelle overgrep.⁴¹ Dette er ifølge den juridiske

beskrivelsen blant annet beskrevet som «samleie eller samleielignende tilstander med barn under 16 år». ⁴² Samleie – teknisk beskrevet – er når mannens penis trenger inn i partnerens vagina, analåpning eller munn.

Ordet «*samleie*» er for det første entydig knyttet til seksualitet. Det er også for de fleste et positivt ladet ord, knyttet til et kjærlighetsforhold som er ønsket av begge parter. I en overgrepssituasjon kan imidlertid «samleie» beskrives på følgende måte:

Den voksne mannen holder sjuåringens hode fast mellom begge sine hender i det han presser sin erigerte penis inn i munnen til barnet. Han drar barnets hode fram og tilbake helt til han får utløsning. Barnet føler at det ikke får puste, og er nær ved å bli kvalt av sæden som munnen blir fylt av.

Er dette samleie? Er dette seksualitet? Ja, sett fra *overgriper*s synspunkt. Sett fra barnets ståsted er det vold – fysisk og psykisk voldsutøvelse. Hva skaper ordene av virkelighetsforståelse når dette kalles «samleie»?

Gro Skartveit har beskrevet egen og andre kvinners erfaring med overgrep i kristen sammenheng:

«Gro, du fortel så ope, korleis greier du det når det gjeld seksuallivet ditt,» er spørsmål hun har fått. Hun svarer: «Eg har ikkje sagt eit ord om seksuallivet mitt, eg har heller fortalt kva det ikkje er!»⁴³

«*Offer*» er et ord som blir brukt i noen sammenhenger om den overgrepsutsatte. Ordet er et godt ord for å beskrive hvem som er uskyldig og hvem som er skyldig. Men samtidig gir det i kristen språkbruk assosiasjoner til en handling som er nødvendig, og derved riktig: I Bibelen er ordet knyttet til offerlammet eller soningsofferet som Gud krevde til soning for folkets synder, og som var et forbilde på Jesus som det fullkomne offerlammet som sonet for alle menneskers synder.

De fleste som skriver om seksuelle overgrep i dag, har sluttet å bruke dette ordet. En bruker heller betegnelsen «overgrepsutsatte». Offerstatusen gir generelt assosiasjoner til passivitet, avmakt og noe som er ugjenkallelig.

En av våre ledere omtalte overgrepssaken som «denne utroskapssaken». Da kjente jeg at jeg hadde skjønt mer enn jeg hadde skjønt tidligere. Jeg ble så sint, så rasende sint. Der satt det ei som hadde opplevd dette, og nå skjønte jeg hvordan hun måtte oppleve det. Disse to ordene – overgrep og utroskap – de snubler vi ikke i. Det kan vi ikke gjøre i vår forkynnelse, i vårt lederskap, for det er nesten liv og død for en del mennesker.

Denne beskrivelsen viser at ord ikke bare er ord. Ordene kan enten holde fast ved at overgrep er overgrep, eller vi kan velge ord som omdefinerer det som har skjedd til å være noe annet enn overgrep.

«Et ords betydning er dets anvendelse i språket. Og betydningen av et navn forklarer man undertiden ved å peke på dets bærer», sier Wittgenstein.⁴⁴ Det finns ingen nøytral sone fordi ordene våre alltid er verdiladede – skapende.

Ørkenfedrene søkte stillhet og taushet. Deres holdning kan hjelpe oss til en større respekt for ordene vi bruker:

For å styre sin munn, det kan de. Ikke av forakt for ordene, men av respekt. Mennesker som gjør stillheten til livseliksir, kjenner ordenes betydning, deres kraft til å bygge opp og bryte ned, til å samle og spre, til å rense og formørke.⁴⁵

Erfaringsnære og erfaringsfjerne ord

Betegnelsen av ord som «erfaringsnære» og «erfaringsfjerne» er hentet fra en vitenskapsfilosofisk drøfting av hermenevtikk («fortolkningskunst»).⁴⁶ Disse to begrepene kan hjelpe oss til å være mer bevisst på hvilke ord som best beskriver hva sek-

suelle overgrep faktisk er og gjør – sett fra den utsattes ståsted.

Erfaringsnære ord og begreper kjennetegnes ved at ordene er allment forståelig og anvendes i vårt hverdagsspråk. De skaper forestillinger og bilder som er felles for de som forteller og de som hører på.

Seksuelle overgrep er for mange et fremmed og tabubelagt tema. I mange kristne forsamlinger kan det være forbundet med «stygge» ord, ord som ikke skal sies og som er plassert i samme kategori som banneord. Derfor kan valget stå mellom å bruke «stygge» ord, eller ord som beskriver overgrepet som noe annet enn et overgrep.

Overgriperen beskriver ofte overgrepet som noe annet enn et overgrep: Samtlige overgripere i undersøkelsens fem forsamlinger innrømte at de hadde hatt et seksualisert forhold til den overgrepsutsatte.⁴⁷ Hva som ytre sett hadde skjedd av handlinger – hvor, når og hvordan – var i stor grad samsvarende med slik den utsatte hadde beskrevet det. Men det betydde ikke at overgriperen selv oppfattet seg som overgriper. Informantene ga følgende beskrivelser av hvilke ord overgriperen brukte:

- *Han innrømte at han hadde hatt et seksuelt forhold til henne, men at det var fordi de var forelsket, at det var et gjensidig seksuelt forhold.*
- *Han skulle ut og redde en, og så var det han som hadde gått under.*
- *Han sier omtrent som så: «Dette er sånn som mannfolk gjør.»*

Beskrivelsene kjennetegnes av erfaringsnære ord i den forstand at de er allmenne og de skaper bilder som et godt stykke på vei gir felles forestillinger hos tilhørerne. De har også det felles kjennetegnet at de *ikke* kaller overgrepet for et overgrep.

Den første uttalelsen handler om et langt på vei naturlig,

gjensidig seksuelt forhold som overgriperen bekjenner som en synd i den forstand at det var utroskap, men ikke et overgrep.

Den andre uttalelsen benytter seg av et bildespråk. Det gir et bilde av en hjelper som har gått under i et forsøk på å redde en annen. Ikke en mann som har forgrepet seg, men en mann som har ofret seg.

Den tredje uttalelsen sier ikke noe om rett eller galt, offer eller overgriper. Den holder opp en virkelighetsforestilling om at dette er alminnelig adferd blant mannfolk. Det alminnelige er ufarlig. Det alminnelige vil også være akseptabelt, eller bli det i nær framtid. Uttalelsen drar oss mot en tenkemåte som konstaterer at dette er noe vi må leve med «i vår syndige verden».

Ved å anvende denne typen erfaringsnære ord skaper og forsterker overgriperen en forståelse av seg selv som uskyldig, eller i verste fall som medskyldig. I neste omgang gir det overgriperen en offerrolle når det påstås at vedkommende er overgriper med eneansvar for det som har skjedd.

Erfaringsfjerne ord og begreper er ord som kan være fremmedord. Men i denne sammenhengen kan det også være ord som er en del av vårt hverdagspråk, men som har en så generell karakter at de ikke skaper tilnærmet felles konkrete forestillinger (som for eksempel ordet «overgrep»). Tilhøreren selv kan «velge» hva ordet skal bety alt etter hvilken forestilling som ligger i bunnen for hva overgrep er og ikke er.

Erfaringsfjerne ord har det felles at de er kategoriserende. De kan positivt anvendes som et hjelpeord for å si svært mye med et ord. Det forutsetter at den som begrepet sies til har den samme kunnskap som den andre om hva ordet faktisk betyr. Å komme som legmann og hindu inn i en faglig diskusjon blant teologer om forståelsen av Luthers toregimentlære vil antagelig virke svært forvirrende og lite opplysende.

I undersøkelsen⁴⁸ er to typer erfaringsfjerne ord i bruk:

Den første typen er en faglig betegnelse på hva saken dreier seg om, som for eksempel «seksuelle overgrep» eller «seksuelt misbruk». Første kapittel i denne boka stiller spørsmålet: «Hva er seksuelle overgrep?» Det er nødvendig å fylle begrepet «seksuelle overgrep» med beskrivende, erfaringsnære ord fordi det ikke foreligger en felles, entydig forståelse av hva begrepet faktisk inneholder. Den dagen vi har det er det antagelig ikke bruk for å skrive slike bøker som denne.

Andre ord som er brukt som betegnelse på overgrep er: Misbrukt, seksuell handling, seksuell omgang, utukt, antastet, krenkelse av integritet, voldtekt, samleie, terapi, forgripe seg. Ordene kan i seg selv være gode eller dårlige for å beskrive overgrepshandlinger. Noen (som terapi) kan være direkte misvisende. Poenget er imidlertid at dette er overskriftsord som kategoriserer handlingene. Fortelleren tar for gitt at tilhøreren er kjent med hva ordene konkret betyr i handling, og hva det har som konsekvenser i form av fysisk, psykisk, relasjonell og åndelig skade og traume på den overgrepsutsatte. Der dette ikke er kjent, vil ordene fungere tilslørende.

Det som kan gjøre det ekstra forvirrende er at mange av disse ordene langt på vei er blitt en del av hverdagspråket vårt. Ordene kan brukes i forhold hvor likeverd og gjensidighet er premissene for et forhold (som for eksempel «seksuell omgang» og «samleie»). Ordene kan også ha en så allmenn karakter at det reelle innholdet i denne sammenhengen mildt sagt blir utydelig (som for eksempel ordet «misbruk»).

Den andre formen for erfaringsfjerne ord kan egentlig kalles *erfaringsfjernende* ord. Det er ord som gir full åpning for å fantasere om at noe ikke er som det skal, uten å si noe mer enn det: *Gått for langt, gikk lengre med, hadde et forhold, utilbørlig oppførsel, unaturlig*. Som innledningsord til en nær-

mere beskrivelse kan de ha en god funksjon. Når ordene er de eneste som brukes for å beskrive hva som har skjedd, har de en erfaringsfjernende funksjon. Det positive som kan sies om de fleste av disse ordene er at de beskriver en grenseoverskridelse.

Ordene vi bruker om temaet «seksuelle overgrep» må i størst mulig grad være erfaringsnære og beskrivende ord. Og jo mindre faktisk kunnskap som er tilstede, jo flere ulike erfaringsnære ord er nødvendige å bruke for å skape en felles virkelighetsforståelse.

Når ordene plasserer ansvar

Ordene vi bruker sier noe om hvor vi plasserer ansvaret for de overgrepene som har skjedd. Det kan plasseres hos en av eller begge partene, eller på noe utenfor. Å plassere ansvar er av avgjørende viktighet for forståelsen av hva seksuelle overgrep er. Ansvar for overgrep skal entydig plasseres hos overgriper.

I selve overgrepet er det to sterke krefter som helt eller delvis vil plassere ansvaret for overgrepene på den overgrepsutsatte. Overgrep skaper for det første en oppfatning hos den utsatte av å være delaktig i at overgrep skjer. Å være delaktig betyr at den utsatte opplever at han eller hun er medskyldig i at overgrepene skjedde, fordi den utsatte anklager seg selv for ikke å ha forhindrede at overgrepene skjedde, og også at egne lystfølelser og seksuelle drifter kan bli utløst gjennom overgrepet. Overgrep skaper for det andre også en oppfatning hos den utsatte av å være *utvalgt* ut fra sin personlighet, bakgrunn, helsemessige situasjon og så videre til å være spesielt «egnet» eller «mottaker» av overgriperens overgrep.

Vi kan snakke om tre ulike kategorier av beskrivelser og ord

som plasserer ansvaret helt eller delvis et annet sted enn hos overgriper. Ordene som da blir brukt bidrar til å opprettholde bildet av den utsatte som medansvarlig ved i en eller annen form å være delaktig, eller ha personlighets sider som gjør den utsatte til et «naturlig» og uunngåelig valg.

Den første kategorien er «*patologiserende ord*» – ord som er hentet fra det medisinske og psykologiske fagfeltet. Her møter vi de personlighetsbeskrivende ordene – diagnosebetegnelse.

Den overgrepsutsatte kan beskrives med denne kategorien ord:

- *Noen har bagatellisert det (overgrepshandlingene) med at det var en kvinne med psykiske problemer.*
- *Det hadde kommet noen til ham og sagt at det var vel bare hysteriske kvinnfolk dette her.*
- *Hun var muligens det letteste byttet – kanskje et relativt svakt selvbilde.*

I forhold til overgriperen blir det brukt enda mer entydige betegnelser hentet fra psykiatrien:

- *Han må være psykopat for å si sånne ting, gjøre forskjellige ting.*
- *Vi føler at han har en slags personlighetsspalting.*

Å finne diagnoseord på *den utsatte* som årsaksforklaring på at overgrep skjer, kan være med å bekrefte forestillingen om den utsatte som annerledes, og derved mer «egnet».

Diagnostisering av *overgriperen* er kanskje enda mer anvendt, og også en svært forståelig reaksjon som forklaring på det uforståelige. Sykdom i vår kultur er stort sett forbundet med noe du ikke kan ta helt og fullt ansvar for. Det trengs eksperter til å helbrede. Samtidig gir det et avvikerstempel som gjør overgriperen annerledes, slik at han kan plasseres

«utenfor» inntil han er «frisk». Når overgriperen blir tatt hensyn til – som vi gjør med syke mennesker – oppfatter imidlertid den utsatte ofte dette som en bekreftelse på at hun eller han faktisk er medansvarlig og medskyldig:

- *Jeg klarer å forstå hvorfor hun er så opptatt av at det må få konsekvenser for overgriper. Hvis det ikke blir gjort noe overfor ham vil hun alltid sitte igjen med at det er en skylddeling.*
- *Pappaen til offeret kom og sa at det var godt vi kom. «Vi trodde dere hadde tatt parti for overgriperen i menigheten. Han går jo fortsatt hos dere. Alle vet jo at han er der som før».*

Behovet for å forstå er stort hos de fleste. En diagnose kan gi en forestilling om å forstå, selv om diagnosen faktisk bare kan være en betegnelse som beskriver en type adferd.

Personlighetsbetegnende ord vil alltid bety en kategorisering, som igjen legger til rette for en deling i et «vi» og «den andre. For den utsatte er det avgjørende at ansvaret for å skape en seksualisert maktrelasjon og for selve overgrepene, plasseres hos overgriper. Det motsatte kan skje når sterke personlighetsbetegnende og kategoriserende ord av patologiske karakter årsaksforklarer overgriperens overgrepsadferd.

Den andre kategorien kan vi kalle «*skylddelingsord*».

Undersøkelsen⁴⁹ viser at det i liten grad er noen uenighet om at overgriperen er skyldig. Kampen står i langt større grad om overgriperen har skylda alene, og dernest hvilke konsekvenser overgrepene skal ha for fortsatt liv i og utenfor forsamlingen.

Et eksempel på dette er en beskrivelse av hva som skjer når overgriperen står fram i forsamlingen og «bekjenner sin synd»:

Han innrømte at han hadde hatt et seksuelt forhold til henne, men det var fordi de hadde vært forelsket, og at det var et gjensidig seksuelt forhold. Han bekjenner at det har skjedd. Han bekjenner det som synd. Jeg håpet at han gjen-

nom forkynnelse og over tid skulle oppdage og erkjenne fakta i saken.

Det gikk imidlertid over to år etter denne første bekjennelsen før overgriperen erkjente overfor utsatte at det handlet om overgrep. Han begrunnet det ut fra to ytre, uomtvistelige og åpenbare fakta: overgriperens tillitsverv og at han var en autoritetsperson og sjelesørger for utsatte, og den store aldersforskjellen mellom dem. Den samme kampen om virkelighetsforståelsen var også i forsamlingen. Her oppsto det ulike grupper.

Enda tydeligere blir denne kampen for å få til en skylddeling når vi ser på hvordan overgrepsutsatte blir beskrevet. Eksempler på at overgrepsutsatte møtte holdninger og uttalelser fra forsamlingsmedlemmer som bekreftet medansvar og medskyldighet er mange:

- Det var liksom framprovosert, lagt til rette, at det ikke var godt å unngå det.*
- De hadde en del av skylda sjøl.*
- Mange trodde kanskje at hun løy, at hun la på litt.*
- Det blir jo i grunnen hun (den utsatte) som får skylda, da. Det er han som blir offer.*
- En del syns at han (den utsatte) overspilte, og var PR-kåt i prosessen.*
- Hun ødela ekteskapet til overgriper.*

Beskyldninger om medskyldighet fremsettes her på flere områder. Dels er det snakk om reell medvirkning, tilrettelegging, å friste overgriperen ut i uføre. Dels går det på beskyldninger om et skjult hevnmotiv som gjør at overgrepene i etterkant blir framstilt som verre enn de egentlig var, at overgrepshandlinger og konsekvenser blir overdrevet.

En kvinne som ble utsatt for overgrep forteller at overgriperen sa til henne at «hun ble for fristende for ham, og at han ikke greide å beherske følelsene sine for henne». Dette sa han

etter at han over lang tid hadde bygd opp et tillitsforhold og aktivt oppsøkt henne også når hun forsøkte å trekke seg unna. Den samme virkelighetsforståelse overgriper påførte den utsatte preget også reaksjonene til en del av forsamlingen da saken blir avdekket.

For å forstå de kreftene som ligger i dette, er nettopp overgriperens posisjon i forsamlingen viktig å skjønne. Han er i mange tilfeller tillitsperson, åndelig autoritetsperson, leder og sjelesørger. Hvem kan da tro alt dette «stygge» om ham? Og om det skulle være delvis sant, må det da være formildende omstendigheter og utenforliggende årsaker til det som har skjedd?

«Åndsmaktord» er den tredje kategorien. Som beskrivelse av overgriper eller av den overgrepsutsatte er denne typen ord i undersøkelsen helt fraværende. Som et forsøk på å forstå eller forklare selve overgrepshandlingen er de nok tilstede, men i liten grad.

«Åndsmaktord» i den forstand at overgrepet blir knyttet nært sammen med en åndelig dimensjon, er imidlertid ikke vanskelig å få øye på når overgrepssituasjonene blir beskrevet:

- *Regelrett voldtekt – samleie der han ba henne etterpå om å gå til skrifte.*
- *Han sa det var hun som trengte å få ryddet opp i livet sitt og få fred med Gud.*
- *Etter overgrepene ba han for henne.*

Overgrepet får en ny og ofte dyptpløyende dimensjon når vårt åndelig liv og gudsforhold involveres direkte i overgrepet. Sjelesorg, forkynnelse og åndelig lederskikkelse veves inn i selve overgrepet. En reaksjon hos en utsatt flere år etter overgrepene hadde funnet sted synliggjør noe av dette:

Hun fortalte om åndelige gaver hun hadde. Men fordi overgriper hadde de samme gavene klarte hun ikke å bruke dem – de var ødelagt. Hun slet veldig som forkynner. Hun så overgriperen for seg på talerstolen som forkynner nesten hver gang hun satt og forberedte seg.

Overgrep er overgrep mot hele mennesket. Når overgrep skjer med tilhørighet i en kristen forsamling, involverer de også selvforståelsen i forholdet til Gud.

Åndsmaktord er i undersøkelsen ikke sentrale som teologisk overbygning for å forstå overgriper, overgrepet eller den overgrepsutsatte. Men det er beskrevet en del sentrale forestillinger knyttet til synet på Gud, på åndsfylte kristne og på hva som kan være mulig innenfor rammen av den kristne forsamlingen. Fellesnevneren ved disse forestillingene er at de bidrar til å dekke til overgrepene som overgrep eller overgriperen som ansvarlig:

- *Gud kan umulig ha brukt en overgriper som forkynner og sjelesørger dersom han virkelig er en overgriper.*
- *Forståelsen av mennesket som både syndig og skapt i Guds bilde kan ikke være tilstede i så stor grad når du er blitt en kristen – blitt «gjenfødt». Derfor må det finnes patologiske årsaker enten hos overgriper eller hos utsatte som forklarer det som er skjedd.*

Den utsatte har gjennom overgrepshandlingene fått stempelet «den utvalgte» og «den som er annerledes». Det er det som møter den utsatte når han eller hun speiler seg i den opplevelsen overgrepet har skapt. De som står rundt, kan bidra til å holde oppe det samme speilet, eller være med og knuse det. Sårbarhet og relasjon til overgriper spiller selvsagt en avgjørende rolle for muligheten til å bli utsatt for overgrep. Men sårbarhet og relasjon er livsnødvendige kvaliteter for å være og bli hele mennesker. Det er overgriperens misbruk av disse kvalitetene overgrepet handler om.

Mangel på ord

Den eldste av de fem overgrepssakene som undersøkelsen tar for seg, er fra 1985. Slik opplevde en av informantene det:

Det som preget situasjon – og som jeg ser i ettertid også – er at selve ordet «overgrep» ikke var i bruk i denne saken i det hele tatt. Det var et ord som ikke fantes i vokabularet vårt vil jeg tro.

Når selve ordene mangler, mangler vi hjelpemidler til å skape ny virkelighetsforståelse. «Uten språk kan vi ikke påvirke andre mennesker,» sier Wittgenstein, og hevder at språk ikke først og fremst er et kommunikasjonsinstrument, men et påvirkningsinstrument.⁵⁰ Uten ord som beskriver overgrep som overgrep tyr vi naturlig nok – som de språkvesener vi er – til alternative ord. Alternativet i denne konkrete saken var «utroskap». Resultatet blir medskyldighet.

Språkbruk om seksualitet og seksualiserte handlinger er blitt utviklet, nyansert og tydeliggjort, særlig i det moderne samfunnets siste generasjon. Dette er en utvikling som mange i den norske kirkevirkelighet har sett på med stor skepsis og også brukt mye krefter på å holde igjen. Motivasjonen for dette tror jeg først og fremst har vært ønsket om å bevare en sunn og naturlig bluferdighet i forhold til et av de livsområdene de fleste ser på som svært privat. I tillegg har det også vært et behov for å holde fast ved at seksuelt samliv hører hjemme innenfor rammen av ekteskapet.

Det som kjennetegner mange kristne forsamlinger er en vilje til tydelighet på rammene, og en tilsvarende utydelighet på innhold. Det betyr at seksualitet bare gjøres til et spørsmål om «å ligge sammen» eller ikke.

Det er nødvendig å ikke bare kjenne til, men også å anvende ord som beskriver innholdet i sunn og god seksuali-

tet for å kjenne igjen og avdekke seksualiserte maktrelasjoner som kan legge grunnlaget for overgrep.

Mangelen på ord knyttes også til begrepet «skam».

Finn Skårderud beskriver skam som global: Den rammer hele selvet.⁵¹ Hvis «skyld» primært er knyttet til det vi *gjør*, er «skam» primært knyttet til den vi *er*. Og i forhold til seksuelle overgrep: Skyld er tett knyttet til å være «medansvarlig», mens skam er like tett knyttet til å være «utvalgt».

Skam skaper behov for tilbaketrekning, hvor vi dekker oss til og vil taushet. Skammens kroppsspråk er å bøye hodet i et ønske om å forsvinne, eller som barnet gjør: Holde hendene foran øynene for ikke å bli sett. Skammen er et sentralt kjennetegn ved seksuelle overgrep. Skårderud kaller det «skambaserte syndromer» hvor skamfølelsen ofte er både utgangspunkt for og konsekvens av overgrepet.⁵²

Skammen søker taushet. Det skal derfor sterke krefter til for å bryte denne tausheten. En informant i undersøkelsen ga en svært treffende beskrivelse av både skamreaksjonen og hva som skal til for å bryte ut av taushetens skjulested:

Vær en som lytter og tror på offeret. La offeret få oppleve at du tar det veldig alvorlig, og gi uttrykk for at du aner hvilken smerte som ligger bak. Jeg tenker som så at det er ei forskremt mus som har opplevd å ha katten etter seg og har gjemt seg i et hull, kanskje i mange år. Kanskje for første gang stikker hun snuten ut og skal finne ut hvor farlig det er å komme ut. Da må vi gjøre det vi kan for å lokke henne ut i lyset.

Skammen vil taushet. Derfor er tildekkingsstrategier nærliggende å ty til også i måten forsamlingen møter overgrep på. En velkjent strategi er å la «livet gå videre», konsentrere seg om «Guds rikes sak», og legge denne «saken» bak seg. Imidlertid er det flere veier ut av skammens taushet. Veien kan gå fra skam til sorg, fra skam til sinne, eller fra skam til skyld.⁵³ Der-

for er det kanskje mer håp enn nederlag i følgende beskrivelse:

Det jeg synes er merkelig er hvor lenge det blir sittende i menigheten, at det blir som et sår som aldri gror igjen. I alle fall må det gå veldig lang tid før savnet og såret gror. Kanskje det er spesielt fordi vi er en liten menighet, fordi vi kjente hverandre så godt, alle visste alt om alle. Jeg føler kanskje at vi burde ha kommet litt lenger, burde ha det opp og avgjort. Men det er der hele veien.

Respekten for ordene betyr ikke at vi skal la være å bruke dem. Respekten for ord betyr at vi skal lete etter de ordene som skaper en virkelighetsbeskrivelse vi vil slåss for å tydeliggjøre.

Del III

NÅR OVERGREP ER BLITT
AVDEKKET

7. Forsamlingens sorgarbeid

Nå er det gått fem år siden det ble kjent: Forstanderen i vår forsamling hadde utsatt flere unge jenter for seksuelle overgrep i forbindelse med konfirmantforberedelsen.

Fortsatt gjør det vondt. Det virker som om alt arbeidet hos oss fortsatt er preget av denne saken. Vi snakker ikke så mye om det lenger, men det ligger der og gnager. Det er som en tung ryggsekk som holder oss nede.

Jeg tror vi har ryddet opp oss imellom, selv om det fortsatt er en del som ikke kan akseptere at vi «ikke tilgir» overgriperen. Han bor her, og ønsker å kunne gå på møter. Vi som er ledere i menigheten har sagt nei. Vi må rett og slett velge mellom hvem som ikke kan gå – overgriperen eller en del av de som ble utsatt og deres familier. På en måte er valget opplagt. Men det er en del som synes at «tiden skulle lege alle sår» og at det har gått lang tid. Hadde det enda vært så enkelt.

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON: 

- Hva tror du er viktig for at forsamlingen kan få bearbeidet sorg og sår som en overgrepssak skaper?
- Hva tror du at du kunne ha bidratt med?

Tildekking eller åpenhet – forsamlingens veivalg

Et valg mellom å dekke til hva som har skjedd eller åpenhet – det kan høres ut til å være et enkelt valg. Fasiten er så åpenbar: Hvem vil ikke åpenhet? Det vanskelige er at åpenhet krever arbeid. Tildekking kommer lett av seg selv. Det betyr at kreftene for å dekke til, la livet gå videre som om ingenting hadde skjedd, har gode vekstmuligheter. Åpenhet kan på den annen side for mange oppleves som om noen vil pirke i sår og skape smerte.

Hva er åpenhet i denne sammenhengen? Det er å legge til rette for at sorgarbeidet kan gå sin gang.

Den overgrepsutsattes virkelighetsforståelse skal være utgangspunkt og langt på vei normerende for valg av handling. Det betyr ikke at overgrepsutsatte forvalter sannheten om virkeligheten, men at åpenhet betyr å være så nær den utsatte at vi er i stand til å se handlingene og sårene som de har skapt – med den utsattes briller.

Åpenhet er et nøkkelord. Tidspunkt, omfang og form for åpenhet kan være ulik fra sak til sak. Men utgangspunktet er at seksuelle overgrep mister sin makt over dem som er rammet både direkte og indirekte ved at ord blir brukt, ikke ved taushet.

En informant fra en forsamling fortalte om sorgarbeidet som fortsatt pågikk fem år etter at overgrepet var blitt avdekket:

I: Det jeg synes er merkelig er hvor lenge det blir sittende i menigheten – at det blir som et sår som aldri gror igjen. I alle fall må det gå veldig lang tid før savnet og såret gror.

T: Hva tror du er årsaken til det?

I: Kanskje det er spesielt fordi vi er en liten menighet, kanskje mer enn de store menighetene, fordi vi kjente hverandre så godt. Alle visste alt. Jeg føler at det er noe jeg alltid kommer til

å bære med meg og som i alle fall på en måte har tatt i fra meg noe av frimodigheten.

T: Det betyr vel også at overgriper har gjort noe mot deg?

I: Ja. Det føler jeg. Han har jo brutt en tillit til hele menigheten. Han har jo gjort noe fælt mot oss, men først og fremst mot henne.

Sorgen og smerten sitter i lenge, preger forsamlingen og preger arbeidet. Det er ikke til å unngå. Men det denne informanten forteller har likevel noe løfterik i seg: Det er åpenhet om det som har skjedd, sorgen er et felleseie, og de faktiske hendelsene er entydig beskrevet: Det er en som er blitt utsatt for overgrep av en overgriper som var en tillitsperson og åndelig leder i vår forsamling. Derfor er alle i forsamlingen blitt såret gjennom det han har gjort mot henne.

Den lokale forsamlingen kan trenge bistand utenfra for å komme til rette med sine egne ulike reaksjoner på avdekkingen av overgrepssaken. Det finnes i dag instanser og personer i de fleste kristne trossamfunn og organisasjoner som har erfaring og rutiner for hvordan utsatte og overgriper skal møtes når overgrep avdekkes. Men det er liten tradisjon og erfaring for å gi bistand til forsamlingens egen prosess, slik at den blir i stand til å fungere som et omsorgs- og støttemiljø for de som er rammet og sitter med de dypeste sårene.

Det er viktig at forsamlingen som står midt oppe i denne sorgprosessen likevel ber om hjelp. Det er svært tungt å bære denne prosessen alene og innenfra. Vi vet hva det betyr å gi et annet menneske innblikk i vår personlige smerte og sorg. Vi vet hva en medvandrer betyr for å komme videre i bearbeiding av det vonde. Det samme behovet – og den samme muligheten – gjelder også når «forsamlingslegemet» er i en slik situasjon. En eller flere «utenfra» som med klokskap vil stå nær forsamlingen i en slik prosess kan gi uvurderlig hjelp i å se hvordan det går an å gå videre. «Bær hverandres byrder,

og oppfyll på den måten Kristi lov», sa Paulus.⁵⁴ Og han viste at han praktiserte det han selv sa, ikke bare mot enkeltmennesker, men ikke minst i forhold til menighetsfellesskapet.

Se den lidende!

Jeg har tidligere beskrevet seks ulike måter personer i forsamlingen reagerer på i møte med at seksuelle overgrep blir avdekket i forsamlingen. Denne inndelingen er hentet fra Bera sin beskrivelse av sitt kliniske arbeid med forsamlinger hvor pastoren i forsamlingen var overgriperen.⁵⁵ Felles for alle de seks reaksjonsmåtene er at fokus *ikke* er på den utsatte. De er på overgriperen, på forsamlingen, på Gud. Dette handler ikke om å tro eller ikke tro at overgrep har funnet sted eller at overgriperen har utført overgrep. Det handler om hvor øynene plasseres og hva energien rettes mot.

Inndelingen i ulike reaksjonsmåter har Bera i neste omgang brukt for å hjelpe den enkelte i forsamlingen til å definere hvor han eller hun står i forhold til overgrepssaken. Beras målsetting med dette var å gjøre forsamlingen i stand til å flytte fokus mot den utsatte og de som sto nærmest den utsatte. «Vekten må legges på hvordan folk kan bli gjort i stand til å lytte til og tro på den utsatte, og bekrefte ham eller henne», sier Bera.⁵⁶

Han fortsetter med å beskrive de erfaringene han har gjort når han har arbeidet med forsamlinger:

«På den ene siden blir forsamlingen klart mer sensitiv i forhold til den utsatte («Victim sensitive» på engelsk). På den annen side, de som ikke kan fri seg fra sin allianse med overgriperen bør tenke på å forlate forsamlingen og finne seg en annen.»⁵⁷

Enig eller uenig – det er en svært konkret tydeliggjøring av at det er en kamp om virkelighetsforståelse og fokus. Det er sant at det ofte er et reelt valg hvem som skal ha fortrinnsrett til å være på bedehuset eller i kirken – den utsatte eller overgriperen. Det er en forenkling og avsporing å hevde at dette er fordi den som er utsatt ikke vil tilgi. Det handler først og fremst om å orke å være i samme rom, og tilbe Gud sammen med en person som har påført en så mye lidelse og smerte. Det handler om respekt for at det kan oppleves som en umulighet for den som er blitt utsatt.

Den som ikke er i stand til å tåle at den utsatte og de som er rammet sammen med ham eller henne skal ha fortrinnsrett til å være tilstede framfor overgriper, vil også ofte selv få problemer med å leve i det samme kristne fellesskapet. Og da er det ikke nødvendigvis noe nederlag å skille lag.

I jo større grad en slik sak berører dem som står sentralt i den kristne forsamlingen, jo større er behovet for å få hjelp til bearbeiding av egne reaksjoner. Målet med denne bearbeidingen er å «oppdage» hva som egentlig er poenget; at en overgriper har utsatt en eller flere personer for overgrep. Forsamlingens fokus skal først og fremst være på dem som er rammet – de utsatte. Men det er mange som må gå et veistykke for å komme dit.

8. «Vi må jo tilgi»

«Det må da finnes tilgivelse – en gang!» Han ropte det nesten ut i fortvilelse og sinne. Han hadde vært sentral på bedehuset. Det hadde gått ni år siden overgrepene han hadde gjort var blitt avdekket. Han hadde tilstått alt, og hadde også sonet sin fengselsstraff. Per, som satt i bedehusstyret, hadde valgt å støtte ham. Overgriperen hadde holdt seg unna bedehuset i alle disse årene, slik han var blitt rådet til. Men nå syns Per det snart var på tide at han kunne få lov å møte opp og være en del av fellesskapet igjen.

Det var ikke snakk om å få tilbake noen lederrolle. Det var ikke riktig. Men om han bare kunne få sitte der, om så var på bakerste benk. Hvorfor var de andre i styret så harde? Fantes det ikke mulighet for forsoning, ikke en gang på bedehuset?

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON:

- Hva er det egentlig å tilgi?
- Går det an å si nei til å tilgi – og likevel være en kristen?
- Finns det situasjoner hvor bønn om tilgivelse blir et maktovergrep?

Hva er det å tilgi?

Den kristne forsamling består av tilgitte syndere. Guds tilgivelse er faktisk grunnlaget for å være et kristent fellesskap.

«Som Herren har tilgitt dere skal dere tilgi hverandre», sier Paulus.⁵⁸ Så sitter vi i «klemma»: Et tilgivelseskrav. Er det slik? Og hva betyr det egentlig «å tilgi»?

Jeg spurte dem som hadde stått midt oppe i overgrep i sin forsamling nettopp om det: Hva er tilgivelse? Svarene var ulike og til dels motstridende: *Legge det bak seg, glemme det vonde, ny start med blanke ark, at overgriperen gjeninnsettes i tilsvarende oppgaver, tas inn i fellesskapet, konkret handling på grunnlag av syndsbejelse, forsoning som krever reell anger som følges av handling.* Alt dette var forsøk på å si hva tilgivelse betyr.

Det er ikke mulig å gi et kort og enkelt svar på hva tilgivelse er. Men jeg tror det finns noen «knagger» å holde fast i. Det er viktig å si noe om dette i møte med seksuelle overgrep fordi «tilgivelse» er et ord som alltid kommer opp. Min erfaring er at vi ofte bruker tilgivelse som et kristent begrep vi mener skal kunne løse opp der noe er blitt fastlåst i fellesskapet. Hvis den vonde «knuta på tråden» er for hard til å løses ved at partene møtes og forsoning kan skje, fungerer ordet «tilgivelse» som et sverd som hogger «knuta» over. Det som da skjer er som kjent ikke at knuta løses, men at tauet ryker i to – det skjer bokstavelig talt en splittelse. «Tilgivelse» kan brukes som et slikt sverd – og er blitt brukt på den måten ikke minst i overgrepssaker.

Ofte kan ropet om tilgivelse være en «ryggmargsrefleks» i møte med det uforståelige, slik denne jenta beskrev det:

Jeg tror jeg til og med reiste meg og sa at det må jo gå an å tilgi dette. Og så husker jeg at jeg gråt. «For det har vi

gått og lært i alle år», sa jeg, «at vi skal tilgi». Men det er klart at hadde jeg visst hva det var, hadde jeg aldri sagt det.⁵⁹

Hva skal vi holde fast i? Jeg mener følgende «knagger» er sentrale:

Guds tilgivelse står fast! Den synd som er erkjent og bekjent, er tilgitt – av Gud.

Vi møtte ham – den kristne lederen – og han erkjente det som var sant: Han var en overgriper. Han visste det og hadde visst det lenge. Vi kunne der og da dele de første strofene i en Lina Sandell-sang: «Det enda som bär när allting annat vacklar, det er Guds nåd och Guds barmhärtighet.»⁶⁰ Det gjaldt også ham. Dette er evangeliets frigjørende budskap. Samtidig skal det ikke være endestasjonen, men døråpneren til også å gjøre opp for seg i forhold til de menneskene og det samfunnet en hadde forbrutt seg mot. Derfor var neste skritt for ham å melde seg for politiet og fortelle sannheten. Der- nest var det å gjøre det han kunne for å leve slik at de han hadde utsatt for lidelse skulle erfare at han tok på seg den skyld og det ansvaret som han reelt hadde.

Tilgivelse er å huske. *Mange sier at å tilgi er å glemme, legge det vonde bak seg og så er det aldri mer der. Men det er der likevel.*⁶¹ Forestillingen om at tilgivelse handler om å glemme, sitter ganske dypt i oss. Tanken om at Gud glemmer når han tilgir er bibelsk.⁶² Men i møte med overgrepets virke- lighet blir det totalt feil. Den utsattes første reaksjon er: «Jeg vil ikke tilgi, for jeg vil ikke at dette skal bli glemt. Jeg vil ikke at vi skal leve som om ingenting hadde skjedd.» Eller som en kvinne uttrykte det: «*Altfor mange kristne har bedt meg tilgi og glemme, legge bak meg alt sammen. PISSPREIK! Jeg må huske, hate og føle for i det hele tatt å kunne bli i stand til en rein tilgivelse. Da først får jeg fred.*⁶³

Torborg Aalen Leenderts understreker noe av det samme:

Svært mange forbinder tilgivelse med å glemme. Imidlertid er det å tilgi ikke det samme som å glemme. Tvert imot er det sagt at det vi glemmer, behøver vi ikke tilgi. Tilgivelse handler om vårt forhold til de sår som ikke gror av seg selv, og til de hendelser som ikke slettes ut av minnet.⁶⁴

Biskop Desmond Tutu ledet arbeidet i den såkalte «Sannhets- og forsoningskommisjonen» som ble opprettet etter apartheidregimets fall i Sør-Afrika. Sannhet og forsoning var målet, men ikke ved å glemme det som hadde skjedd. Tvert imot. De som var blitt utsatte for overgrep ble invitert inn til kommisjonen for å bli hørt – og trodd. Målet var at de skulle få sin verdighet tilbake ved å møte et system som ga deres historier og smertefulle erfaringer gyldighet i det offentlige rom. Slik beskriver Geiko Müller-Fahrenheit dette:

Da de ble torturert i fengslene ble de fortalt: «Rop så høyt du bare vil, ingen vil noen gang høre deg!» Nå hører hele nasjonen på dem, og regnskapet over deres lidelser er anerkjent som deres ettermæle. Stemmen til de som var stemmeløse kan nå bli hørt i radio og på TV.⁶⁵

Ordspillet knyttet til det engelske ordet «remembering» (som betyr «å huske») illustrerer sammenhengen mellom «å huske» og å få tilbake opplevelsen av tilhørighet, bli et fullverdig medlem i samfunnet og fellesskapet de er en del av («re» = igjen, «member» = medlem). Vi finner ordet igjen i et jødisk ordtak: «Å glemme forlenger fangenskap. Å huske er hemmeligheten ved forsoning». («Forgetting prolongs captivity. Remembering is the secret of redemption.»)

Tilgivelse blir på denne måten knyttet sammen med å gjøre helt det som er gått i stykker, ikke ved å glemme og der-

ved fornekte at det som har skjedd har skjedd – men tvert imot ved å huske og bære sannheten om hva som har skjedd med seg videre som grunnlag for fortsatt fellesskap.

Forutsetning for tilgivelse er vilje til å bære konsekvensene av sin synd. Når Gud tilgir, kan han gjøre det fordi han har sonet for vår skyld og synd. Vi slipper å bære konsekvensene av vår synd – som er død og fortapelse. Slik er Gud. Han har allerede båret konsekvensene ved Jesu soningsdød.

Når vi gjør noe som går utover et annet menneske er det i praksis å la et annet menneske bære konsekvensene for våre handlinger. Men det betyr ikke at det samme menneske skal fortsette å bære konsekvensene. Tvert imot. Tilgivelse forutsetter erkjennelse av skyld og ansvar, og vilje til oppgjør. Denne beskrivelsen synliggjør hvor galt det motsatte blir:

Han hadde ringt og bedt om tilgivelse da hun hadde gjort det klart at hun ville ta opp saken offentlig, og samtidig hadde han bedt henne trekke politianmeldelsen. Denne betingelsen knyttet til å tilgi kunne ikke den utsatte være med på. Hun ville han skulle ta et åpent ansvar for det som hadde skjedd. I etterkant ble reaksjonene i bygda: «Han har jo bedt om tilgivelse. Da har han gjort opp for seg!»⁶⁶

Vi kan ikke gjøre opp for alt vi har gjort mot et annet menneske. Vi kan ikke la uttalte ord være usagt, vi kan ikke gjøre handlinger ugjort, vi kan ikke fjerne lidelsen etter overgrep. Tilgivelse handler om at jeg gjør opp det som har skjedd ved å erkjenne ansvar og skyld. Men det igjen er nært knyttet sammen med å bære det som kan bæres av ansvar i nåtid og framtid.

Når overgriperen blir bedt om å holde seg unna det kristne fellesskapet som også den som er blitt utsatt tilhører, handler ikke det om mangel på vilje til tilgivelse. Det handler høyst sannsynlig om dype sår som fortsatt er der hos den som er blitt

utsatt. Derfor kan en av konsekvensene overgriperen må bære være å holde seg unna det kristne fellesskapet han en gang tilhørte, og finne et annet kristent fellesskap han kan tilhøre.

Tilgivelse kan ikke kreves – bare gis. Per var fortvilet: «Det må da finnes tilgivelse – en gang!» Når vi sier at «sårene må gro», finnes det ingen grense for hvor lenge vi skal vente?

Tilgivelse kan bare gis. Den kan aldri kreves. Derfor finnes det ingen tidsgrenser.

Astri Hauge mener, med grunnlag i det bibelske materiale, at tilgivelse ikke kan kreves. Overskriften på hennes artikkel er i seg selv tankevekkende: «Skal vi tilgi mer enn Gud?»⁶⁷ Hun hevder at et tilgivelseskrav verken tar den overgrepsutsatte eller overgrepet på alvor. Hun kaller et tilgivelseskrav for å bagatellisere overgrepet og den skaden det har skapt.

Ved gjennomgang av sentrale tekster i NT hevder hun videre at ubetingede krav om tilgivelse bygger på feil oppfatning av synd og skyld. Samtidig holder hun også fast ved hva som bør være målet for den som er blitt utsatt: «Målet for offeret må være å komme fram til *forsonlighet*, vilje og evne til å gi tilgivelse hvis og når overgriperen erkjenner sin skyld og ber om tilgivelse».⁶⁸

Tilgivelse mellom mennesker er aldri et produkt, men en mulighet i en prosess. Bearbeiding av overgrepserfaring er i den forstand en sorgprosess hvor ordet tilgivelse absolutt hører hjemme. Men ikke på begynnerstadiet i denne prosessen. Og aldri som et krav utenfra.

Hva skal til for å tilgi?

Spørsmålet inneholder egentlig to spørsmål. Det første spørsmålet er: Hva skal til *fra overgriperens side* for å ta opp spørsmålet om tilgivelse i det hele tatt?

Det andre spørsmålet er: Hvilke forutsetninger må være tilstede hos *den utsatte* for at muligheten til å tilgi er en realitet?

«Tilgivelse av synd forutsetter erkjennelse av synd, eller i det minste vilje til å legge sitt liv åpent fram for Gud med bønn om nåde,»⁶⁹ sier Astri Hauge. Bibelen opererer ikke med noen målestokk på erkjennelse eller grad av anger. Men den forutsetter at synd og skyld skal være erkjent for å få tilgivelse, også for å få tilgivelse fra Gud. Det er egentlig opplagt: Der erkjennelse mangler er det ikke noe å be om tilgivelse for, og derved ingen tilgivelse som kan gis.

Bønn (eller krav) om tilgivelse fra overgriper rettet mot den utsatte eller forsamlingen kan imidlertid være styrt av andre hensyn enn erkjennelse. En menighetsleder hadde opplevd det på følgende måte:

De som vi har fått i mot oss vil si at vi er harde og utilgivelige. Da skjønner jeg hva slags smerte offerne går gjennom, for det er vel nettopp det de får høre. Men hvordan kan en tilgi om det ikke finnes en erkjennelse? Hva skal en be om tilgivelse for om en ikke innrømmer problemet?

Ønske om restituering – å få tilbake sine roller og rettigheter – kan være bakgrunnen for bønnen om tilgivelse. Og det er et bibelsk anliggende at det er en sammenheng mellom tilgivelse og tilhørighet. Men ikke uten noen grunnleggende forutsetninger. Den første forutsetningen er erkjennelse fra den skyldige av synd og skyld.

Den andre forutsetningen er at den skyldige skal være villig til å bære konsekvensene av sin skyld i forhold til dem som er rammet. Dersom bønnen om tilgivelse forutsetter at den skyldige kan leve som om det han er skyldig i ikke hadde skjedd, er det noe fundamentalt galt. Et eksempel: Dersom en kasserer gjør underslag, dernest erkjenner og får tilgivelse,

betyr ikke det at han eller hun automatisk skal få tillit som kasserer igjen! Snarere tvert imot, ville vel de fleste tenke. Bibelen stiller ut fra tilsvarende tankegang krav til liv og vandel blant annet for å være en del av det åndelige lederskapet i en forsamling uten at det knyttes sammen med tilgivelse.⁷⁰

En tredje forutsetning bygger på at Gud alltid er på den svakeste sin side: «Gjennom Bibelen går det som en rød tråd at Gud ikke tillater at noen mennesker krenker andre mennesker».⁷¹ Alle er gitt retten til å være Guds barn, og derved også retten til å være med i hans menighet. Der kreves ingen vandelsattest. Men smerten i skapte sår kan for noen være for store til å orke å være i samme forsamling. Da stiller Gud seg ved siden av den svake – den som er påført lidelsen – og gir ham eller henne fortrinnsretten til å være tilstede i sin forsamling.

Hvilke forutsetninger må så være tilstede hos *den utsatte* for at muligheten til å tilgi skal være en realitet?

Den første – og viktigste – forutsetningen er å gi den utsatte retten til å la spørsmålet om tilgivelse ligge til han eller hun er i stand til å oppleve tilgivelse som en mulighet og ikke som et krav eller en trussel. Mange utsatte i våre kristne sammenhenger er vokst opp med en sterk forkynnelse fra bedehus og kirke om tilgivelse. De har bedt sitt «Fader Vår»: «Forlat oss vår skyld som vi óg forlater våre skyldnere», og hatt et ukomplisert forhold til denne bønningen i sitt hverdagsliv som kristne. Så opplever de dette plutselig som et krav inn i en sammenheng der det ikke lenger er så enkelt. Dette kravet kommer ofte som et indre krav den utsatte henter fra eget bryst. Det forsterkes samtidig av et krav fra omgivelsen. Så blir tilgivelse et krevende ord, et trusselord, og ikke et mulighetenes ord. Da mener jeg det er riktig å si høyt og frimodig: «La ordet «tilgivelse» ligge. Det er et uaktuelt ord akkurat nå.»

Det er i hvert fall to forhold som må bearbeides og plasse-

res i den utsattes liv før ordet «tilgivelse» i det hele tatt har aktualitet. Begge forholdene har sammenheng med den virkelighetsforståelse den utsatte er påført av overgriper, og som er en del av selve overgrepet: Den utsatte er påført en opplevelse av medskyldighet og av å være negativt annerledes. Den utsatte er også påført en opplevelse av maktesløshet.

Å kjenne seg medskyldig skaper opplevelse av skyld. Å vite seg skyldig er som kjent veien til å motta tilgivelse. Men i dette tilfellet er skyldfølelsen påført, og ikke sann. Opplevelsen av skyld blir ikke borte fordi om overgrepet er avdekket, og overgriperen har innrømmet sin skyld. Det er mer riktig å si at det gir den utsatte en mye større mulighet til å arbeide seg fra opplevelsen av skyld til skyldfrihet. Veien fra «jeg er skyldig» til «han er skyldig og jeg uskyldig» er for mange en lang vei. Veien går ofte fra å unnskyldde og ville «tilgi» overgriperen, til sinne, hat og behovet for å forbanne overgriperen. Det er åpenbart at om den utsatte skal gå denne veien, vil ordet «tilgivelse» være et fremmedord en stor del av den veien.

Å kjenne seg negativt annerledes betyr å se på seg selv som utvalgt til å bli påført overgrep. Det betyr med andre ord å skamme seg over sin egen person. Skam er knyttet til identitet. En som hadde stått nær overgrepsutsatte gjennom flere år, sa følgende:

Det er et mål for alle kristne at en skal komme i en situasjon der en skal kunne klare å tilgi alt. Rent prinsipielt ville det være ubibelsk å si til et menneske kategorisk at det ikke er meningen at du skal tilgi. Men det er ikke det jeg sier i sjelesorg. Jeg tror overgrepsutsatte har kolossalt mye opprydningsarbeid i sitt eget selvbilde og identitet og plassering av skyld for å kunne nå fram til en så trygg forankring at de står selv. De må lokkes og oppmuntres til å komme dit, men aldri presses. Jeg tror en del ikke vil oppleve det på denne siden av graven, dessverre.⁷²

Påført skam sitter ofte svært dypt fordi det nettopp er knyttet til selvilde og fordi skammens vesen er at den er taus. Skammens taushet er knyttet til den doble skammen; jeg skammer meg over min egen skam.⁷³ Tilgivelse forutsetter en opplevelse av egen verdighet – også verdighet til å tilgi. Skammen sitter dypt. Også veien ut av den forutsetter at ordet «tilgivelse» forblir et fremmedord.

Seksuelle overgrep «utføres alltid i en seksualisert maktrelasjon, der den som forgriper seg også har makt til å definere situasjonen.»⁷⁴ Overgriper definerer skyld og skam inn i den utsattes liv, i tillegg til maktesløshet. Bildet av den overmektige, også etter at overgrepene er avdekket, forsvinner ikke uten kamp. I en samtale med noen menn som var blitt utsatt for overgrep som barn og ungdommer sa plutselig en av dem: «Jeg vet ikke om jeg ville vært i stand til å avvis ham om han hadde prøvd seg på meg i dag!» Overgriper hadde erkjent, og saken skulle snart opp for retten. Det var gått knapt et år etter at overgrepene var avdekket. Likevel var opplevelsen av avmakt i forhold til overgriperen fortsatt så sterk.

Er da tilgivelse mulig i saker som skaper så dype sår? Det er mulig, og det er viktig ikke minst for den som er blitt utsatt å komme fram til en forsoning som gjør tilgivelse mulig. Og jeg har sett at det skjer, når tilgivelse kommer inn som en mulighet og ikke som et krav eller trussel. Jeg tror det er mange måter dette kan bli synlig på, og ikke bare gjennom ordene: «Jeg har tilgitt deg».

Et eksempel: En mann var gjennom mange år blitt utsatt for overgrep av en nær slektning. Denne slektningen valgte å fortsette å bo i nærheten av denne mannen han hadde forgrepet seg på. Noen år etter forteller denne mannen meg: «Jeg kjørte forbi huset der han (overgriperen) bodde, og han satt på trappa. Da hilste jeg på ham, for han er jo ikke noe annet enn et vanlig menneske!» Det er for meg blitt et bilde på hva

forsoning og tilgivelse mellom mennesker i psykologisk forstand er: «Han er jo ikke noe annet enn et vanlig menneske!» Maktubalansen var brutt, sårene over overgrepene var ikke borte, men de var et godt stykke på vei identifisert ved at skyld og ansvar var plassert der det hørte hjemme: hos overgriperen. Da var det mulig også for den utsatte å gå videre i livet med et sannere bilde av hvem overgriperen var: Et vanlig menneske som hadde utøvd ondskap og påført lidelser. Den utsatte kunne nå forholde seg til ham som til en utenforstående som ikke lenger hadde makt i hans liv. Derved var også muligheten til forsoning til stede.

Tilgivelse er et hovedord i den kristne livsforståelsen. Jeg vil derfor i neste kapittel gjøre et forsøk på å gi det et innhold som kan gi frimodighet til å både bruke det, men også la være å bruke det der det blir et maktord og ikke et ord som skaper frihet.

Tilgivelse – fra maktmiddel til frigjøringsmiddel

Det som er godt kan alltid misbrukes til noe ondt. Tillit er noe grunnleggende i et godt liv. Men tillit er også grunnlaget for overgrep. Tilgivelse er gitt oss av Gud som et frigjøringsmiddel. Men det kan også brukes som et overgrepsinstrument.

Müller-Fahrenholz peker i sin bok «The Art of Forgiveness» på tre måter tilgivelsesbegrepet er brukt i kirkehistorien hvor den bibelske betydningen av tilgivelse blir forvrengt, og hvor tilgivelse er blitt brukt nettopp som et overgrepsmiddel:

- Tilgivelse brukt som et kirkepolitisk maktinstrument.
- En privatisering og «vertikaliserings» av tilgivelsen.
- At tilgivelsen brukes slik at den som begår synden kommer i fokus på bekostning av den som rammes av synden («fixation on the perpetrator rather than the victim»)⁷⁵.

I Matteusevangeliet kan vi lese at Jesus gir Peter en ganske enestående fullmakt: «Du er Peter. På denne klippe vil jeg bygge min kirke. Jeg vil gi deg himmelrikets nøkler; det du binder på jorden skal være bundet i himmelen, og det du løser på jorden skal være løst i himmelen.»⁷⁶

En fullmakt inneholder maktmulighet. Jesu fullmakt til Peter og til kirken er blitt misbrukt på utallige måter som et maktinstrument. Muligheten for å anvende bannet og tilgivelsen i en kirkepolitisk og personlig maktutnyttelse er alltid til stede der kirkens representanter har makt – stor eller liten.

Overgrep handler om maktrelasjoner. Overgriper er nettopp en åndelig autoritetsperson som i den utsattes øyne sitter med nøkkelmakten. Han har definisjonsmakten av rett og galt, og kan si hva som er forutsetning for Guds og menneskers tilgivelse – noe denne uttalelsen beskriver:

«Det var regelrett voldtekt. Etterpå ble den utsatte bedt av overgriper om å gå til skrifte.»

Tilgivelse forutsetter at det er noe å tilgi. «Å rette baker for smed» er et ordspråk som passer godt på uttalelsene foran. Vi som står rundt har et ansvar for å skjelne mellom synd og sår, påført skyldfølelse og reell skyld. Vi skal være tydelig på at den utsatte ikke har noe å be om tilgivelse for «på denne arenaen». Overgriperens skyldplassering på den utsatte må brytes ved å nekte å gi den utsatte tilgivelse i forhold til det som gjelder overgrep. Da brukes ikke nøkkelmakten til «å sette syndere fri», men til å peke på friheten i skyldfrihet.

«Nøkkelmakten» er dessverre så altfor ofte blitt brukt av kristne ledere til å dekke til at overgriperen er skyldig og den utsatte uskyldig. Argumentene for dette er å «spare» kirken og mennesker for negativ omtale:

Dette måtte vi for all del ikke gå videre med. Vi skulle spare Guds rike, vi skulle spare overgriperen, og vi skulle spare ikke minst de overgrepsutsatte.⁷⁷

Lederskapet «tilgir» overgriperen. Derved blir den utsatte sittende igjen med et krav om også «å tilgi», som i praksis vil si å dekke til og glemme, for å sikre Guds rikes framgang. Dette er maktovergrep!

Tilgivelse fra Gud skal gis på Guds premisser. Tilgivelse er nåde. Nåde betyr «gratis». Det betyr at andre hensyn for å tilsi syndenes forlatelse når skyld og ansvar er erkjent og bekjent enn Guds tilbud om tilgivelse i Kristus, er misbruk av fullmakten. Lojalitet, Guds rikes sak, strategitenkning, forsamlingens ve og vel; alt dette er helt irrelevant i denne sammenhengen.

Overgriperen kan bruke bønn om tilgivelse som et redskap til å binde den utsatte til medskyldighet og taushet. Dessverre ser vi at kristne ledere følger opp dette ved å unnskyldte, dekke til eller dempe ned innholdet i overgrepet. Derved fratras den overgrepsutsatte muligheten til å høre i det åpne rom at overgriperen er skyldig, og at den utsatte er uskyldig.

Müller-Fahrenholz snakker om «vertikaliserings» av tilgivelsen. Med det mener han at tilgivelsen bare blir oppfattet som et forhold mellom synderen og Gud. Det er en «privatsak», en sak utelukkende mellom Gud og synderen. I en forstand er det sant: Gud stiller ingen betingelser for å gi sin tilgivelse. Jesu soningsverk på korset står fast. Men faren for ansvarsfraskrivelse i forhold til de menneskene som er rammet av synden kan ligge snublende nær. Guds tilgivelse kan derved brukes som et argument for at overgriper skal få tilbake sin plass i forsamlingen, og derved indirekte også stille krav om at den som er blitt utsatt må godta dette og «tilgi». Eller som en kristen leder sa det:

Når overgriper signaliserer at han har gjort noe galt, vært hos Jesus med det og ønsker å leve i menigheten med et annet utgangspunkt, er tilgivelsen tilstede fra Guds side. Da skal tilgivelsen følges opp fra vår side ved at vi tar ham inn i fellesskapet.⁷⁸

Men er det ikke riktig, da? Skal ikke også overgriperen ha rett til en plass i fellesskapet? Er det ikke rimelig at også den utsatte får tydelig beskjed om at nok er nok? Nå får han eller hun tilgi dette som har skjedd?

Jeg har tidligere sagt noe om «fortrinnsrett» når det ikke er mulig for to å være i samme forsamling fordi sårene er for dype. Jeg har også sagt at tilgivelse aldri kan kreves, bare gis. Det er imidlertid en annen side ved dette som også er knyttet til tilgivelsen. For hva skal faktisk til for at den utsatte skal komme dit at forsoning og tilgivelse er en reell valgmulighet? Teologen Frederick W. Keene hevder at tilgivelse forutsetter som minimum en lik maktrelasjon mellom den som ber om og den som gir tilgivelse. Det vanlige er at den som tilgir har mer makt enn den som tilgis. Han bruker blant annet Jesu lignelse om den urettferdige tjener som bibelsk belegg for denne påstanden.⁷⁹ Nettopp maktubalansen mellom overgriper og den utsatte er en forutsetning for overgrepet. Opplevelse av maktesløshet blir påført den utsatte i selve overgrepet. Denne opplevelsen sitter ofte dypt, og er der i lang tid etter at overgrepene er avdekket. «Tilgivelse» er et umulig ord for den utsatte så lenge denne maktubalansen sitter igjen i den utsattes liv. Overgriperen må bli «et vanlig menneske» for at tilgivelsesordet i det hele tatt skal ha en mening.

Et alternativ til den endimensjonale «vertikaliserende» og privatiserte tilgivelsen kan vi kalle «korstegnets» tilgivelse. Korset har både en vertikal og en horisontal linje. Den horisontale linjen sørger for at den relasjonsmessige siden, den sosiale og den samfunnsmessige siden også blir en del av til-

givelsen. Den hører sammen med den vertikale, men er likevel adskilt og kan derfor være annerledes i tid og prosess enn den vertikale. Den vertikale tilgivelsen er grunnlagt på Guds handling og den alene, forteller Bibelen oss. Tilgivelse *gis* derfor fra Guds side betingelsesløst når synden er erkjent og bekjent. Og samtidig er Gud også hos den som overgrepet har rammet. Derfor skaper Guds tilgivelse alltid et kolon: Er det noen andre som i dag må bære konsekvensene av dine handlinger? Hva gjør du i så fall for å ta ansvaret for det du har påført av lidelse og smerte?

Guds tilgivelse *gis* betingelsesløst. Derfor kommer dette kolon etter Guds ja. Men Guds ja skulle nettopp skape en ny vilje til å gå inn i dette tilgivelsens kolon.

Den vertikale tilgivelsesforståelsen vil kunne brukes av forsamlingen til å gjøre seg ferdig med overgrepssaker ved å si at dette er tilgitt og skal legges bak. Forsamlingen står i fare for å spiritualisere tilgivelsen til å gjelde «innenfor eller utenfor nådestanden», og tar ikke hensyn til de sosiale og psykologiske sidene som blir åpenbare når den relasjonsmessige siden trekkes inn.

En annen konsekvens av den «vertikaliserte» tilgivelsen er at fokus er og blir værende på overgriper når tilgivelse tas opp. Egentlig inviterer språket vårt faktisk til å tenke slik: På norsk (som i mange andre europeiske språk) kan verbet «å synde» bare brukes som et aktivt verb. Det betyr at det bare fungerer som en beskrivelse av synderen, aldri den som rammes av synden. Den bibelske forståelsen av Guds forhold til synd inneholder ikke denne forestillingen. Bibelens Gud framstilles som ham som først og fremst er hos den som rammes av synden.

Guds enhet med den lidende, fornødrede og utstøtte finner vi også igjen i hele Jesu liv. Derfor angår hele Jesu liv, ikke

bare hans død, forståelsen av tilgivelsen. Hele syndsbegrepet, både det som dekkes av ordet «skyld» og av ordet «skam», er i fokus hos Gud som den medlidende og helbredende:

«Det er svært talende at evangeliet ikke bare forteller om Kristi forsoningsdød på korset, men også forteller i detalj historien om hvordan Jesus helbreder syke, frigjør de som er besatt, gir mat til de sultne, og til og med oppreiser mennesker fra døden.»⁸⁰

Når overgrep blir avdekket i den kristne forsamlingen er det svært sterke krefter som hele tiden drar fokus mot overgriper og vekk fra den utsatte. Dette er ikke nødvendigvis for å forsvare eller unnskyldte. Det kan like gjerne være på grunn av sinne mot overgriperen, eller avsky for hva overgriperen har gjort. Det gir imidlertid det samme resultat: Fokus blir værende på overgriperen, og den utsatte blir usynliggjort.

Også i forsoningsarbeid ligger den samme grøfta snublende nær. Hva står i sentrum når vi snakker om forsoning og tilgivelse? Hvem får føre ordet når dette er framme i samtalen: Den som er utsatt eller den som har utsatt?

Forsoning og tilgivelse er alltid et mål i alle sammenhenger hvor ondskap og lidelse finnes. Det er Guds vei. Men vi må tale sant om livet om vi skal tale sant om tilgivelsen. Og sannheten i et overgrep er at noen er blitt utsatt for overgrep, og at overgriperen alene er ansvarlig for at overgrep har skjedd. Tilgivelse og forsoning skal aldri være ord som dekker til eller skjuler denne sannheten. Tvert imot skal forsoningsarbeid være med å avdekke og holde fast ved sannheten.

9. Regelverk som hjelpemiddel

Vi visste ikke hva vi skulle gjøre. Ingen av oss hadde vært borti noe lignende før. Men vi visste at vår organisasjon hadde utarbeidet noen regler for hvordan vi skulle gå fram når seksuelle overgrep ble avdekket i forsamlingen.

I ettertid ser vi at det var en god hjelp, ikke minst til å komme ut av sjokkfasen og handle. Og i tillegg at det vi gjorde ikke var «helt på jordet». Ja, vi ser nå i ettertid at måten vi la opp kontakten med de som var blitt utsatt for overgrep, og hvordan vi valgte å gå fram i forhold til overgriper og i møte med forsamlingen, at det meste ville vi ha gjort på samme måten om det hadde skjedd igjen.

I dag vet vi mye mer. Den gangen, da vi for første gang fikk høre om det, var alt ukjent og seksuelle overgrep egentlig et fremmedord, i hvert fall i teori. Da var regelverket godt å ha. Da kunne vi faktisk gå kloke veier uten å forstå at vi gjorde det.

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON:

- Hvordan kan et regelverk være til hjelp i møte med seksuelle overgrep?
- Hva bør et regelverk inneholde for at det skal være en hjelp?

Hva er et regelverk godt for?

Går det an å lage regler for å møte lidelse? Selvsagt ikke, for lidelsen er alltid individuell og må møtes hos og sammen med den som lider. Regler er alltid tause om det unike, og forteller hva som skal gjøres og ikke gjøres uavhengig av det spesielle i situasjonen.

Så er det samtidig det som er det flotte med regler: De kan, når de er laget med utgangspunkt i dyrekjøpt erfaring, hjelpe oss til å handle riktig uten å forstå hvorfor. Et eksempel hentet fra virkeligheten:

Jeg oppdaget at når vi måtte forholde oss til lover og regler i behandlingen av den saken, så var det veldig mange som angrep oss noe forferdelig; hvorfor vi hadde latt ham (overgriperen) sitte i ledelsen så lenge, og hvorfor vi hadde brukt ham som det og det. Det var tydelig at folk ikke så nødvendigheten av at vi måtte forholde oss til lovverket. Følelsene og lover og regler kolliderte. Men da folk fikk roet seg ned skjønte de nødvendigheten av det.

Følelser og regler kolliderte. Slik beskriver denne personen det. Innlevelse er en avgjørende egenskap dersom vi skal være gode hjelpere. Men følelsene kan også styre oss til å handle helt galt. Regelverk i møte med seksuelle overgrep kan hjelpe oss til å gjøre noen riktige valg, spesielt i den fasen da sjokk og opplevelse av uvirkelighet fort kan overmanne oss, eller skape impulspregede reaksjoner.

Regelverk om seksuelle overgrep i sammenheng med kirke og bedehus er også uttrykk for at det virkelig skjer der hvor vi minst skulle tro det var mulig: innfor den hellige Gud, og der hans ord – Bibelen – til og med blir brukt som begrunnelse for at overgrep blir utført. De første retningslinjene for håndtering av seksuelle overgrep i kirkelig sammenheng i Norge,

var Bispemøteutredningen fra 1996. Retningslinjene ble utarbeidet fordi det var gått opp for kristen-Norge at seksuelle overgrep faktisk hadde skjedd og skjedd innenfor bedehus og kirke, og at overgriperen kunne vise seg å være Herrens betrodde tjenere – prester, diakoner, forkynnere, sjelesørgere. Da Eva Lundgren ti år tidligere gjennom sin bok «I Herrens vold» framsatte den samme påstanden, var protestene mange og forargelsen stor, og behovet for retningslinjer var et svært lite aktuelt tema.

Jürgen Habermas har hjulpet oss til å se på hvilken måte regler og rutiner kan være til hjelp, og grensene for når de går over fra å være en hjelp til å bli et hinder for å gjøre det riktige.

Han bruker to begreper for å beskrive to ulike mekanismer i spillet mellom mennesker i samfunnet: *Systemverdens* kjennetegn, slik Habermas bruker den, er der hvor den menneskelige handling er formalisert og upersonlig. Den er språkløs i den forstand at handlingen kan utføres uten at det forutsetter at den som handler har innsikt i hvorfor handlingen er riktig. Ordene angir handling uten å være avhengig av en felles forståelse av handlingen. Dette er en ganske presis beskrivelse av hva regler og retningslinjer er. *Livsverdenen* er derimot der hvor menneskelig handling springer ut av en gjensidig forståelse av hva som bør gjøres i den konkrete situasjonen – en forståelse som er skapt ved at man har delt sin opplevelse av virkeligheten med hverandre.⁸¹ Livsverdenen er der vi er deltakere i hverandres liv ved at vi snakker, lytter og samhandler på basis av det. Habermas er blant annet kjent for sin samfunnskritiske påstand om at systemverdenen er i ferd med å okkupere en stadig større del av livsverdenen, og derved skape et samfunn styrt av byråkrati, penger og ordløs makt. Samtidig er han like klar på at systemverdenen også er nødvendig for å få til et godt samfunn. Derfor må system- og livsverdenen være i et samspill. Poenget må være at grunn-

laget for å lage retningslinjer og rutiner knyttet til seksuelle overgrep må hentes fra livsverdenen – den forståelse vi får gjennom smertefull erfaring med å møte denne virkeligheten, stå nær den som er utsatt, tåle å dele erfaringer også når vi mislykkes og kjenner på hjelpeløshet.

Retningslinjene vil være en hjelp til å gjøre det rette når disse blir utarbeidet og stadig korrigeret i møte med mennesker som deler sine dyrekjøpte overgrepserfaringer. Retningslinjene blir det motsatte når vi ikke lenger lytter, men lar reglene styre vår opplevelse av virkeligheten, og gjør dem som er berørt av overgrepshandlinger til objekter for regel-tolkning.

Regler og retningslinjer i kristen-Norge

De fleste kirkesamfunn og større kristne organisasjoner i Norge har utarbeidet eller sluttet seg til skriftlige retningslinjer for hvordan de vil gå fram dersom anklager om overgrep i deres forsamling kommer opp. Men det er faktisk ikke mange årene siden man begynte å arbeide med retningslinjer og regelverk:

Det startet med en utredning som i 1994 ble «bestilt» av bispemøtet i Den norske kirke. I 1996 forelå det skriftlige resultatet av denne utredningen: «Retningslinjer og prosedyre for behandling av saker der det rettes anklage mot vigsllet kirkelig medarbeider om seksuelt misbruk og/eller grenseoverskridende seksuell adferd.»

Denne utredningen – og flere av de tilsvarende retningslinjene for andre kirkesamfunn og organisasjoner innen Den norske kirke – skiller mellom «seksuelt misbruk/seksuelle overgrep» og «grenseoverskridende seksuelle adferd». Begrunnelsen for dette skillet er først og fremst knyttet til jus-

sen: «Seksuelle overgrep» er handlinger som kommer innenfor straffelovens bestemmelser, mens «grenseoverskridende seksuelle adferd» er knyttet til arbeidsmiljøloven.

Utredningen for bispemøtet understreket noen grunnleggende holdninger og verdier som kirken bør ha i møte med denne virkeligheten:

- Kirken må erkjenne at problemet eksisterer og ta det på alvor.
- Kirken er forpliktet til å tale sant om overgrep og ikke bidra til fortieelse eller bagatellisering.
- Personer som står fram med sin overgrepshistorie må oppleve å bli trodd og tatt på alvor.
- Kirken må stille seg på den utsattes side og være dennes forsvarer i saksbehandlingen, også når overgriper er blant kirkens egne ansatte.
- Kirken har ansvar for å hindre at overgriper fortsetter med overgrep.⁸²

Norges kristne råd er et fellesorgan for de største og fleste kristne kirkesamfunn i Norge. Rådet har utarbeidet økumeniske retningslinjer i forbindelse med seksuelle overgrep i kirkelig sammenheng. Disse kom ut i 1998.

Den Evangeliske Lutherske Frikirke fulgte også opp med egne retningslinjer i 1998: «Når det går galt ... Prosedyre for behandling av anklager om seksuelle overgrep og/eller grenseoverskridende seksuell adferd.»

Felles for retningslinjene fra Norges kristne råd og Frikirken er at de gjentar og slutter seg til de grunnleggende holdninger og verdier som er nevnt i utredningen for Bispemøtet i Den norske kirke. Alle disse retningslinjene har også andre klare fellestrekk:

- Når en vigslet person (prest, diakon, kateket) i kirkesamfunnet blir anklaget for seksuelle overgrep, er det tilsynsmyndigheten for menighetene (som i Den norske kirke er biskopen) som har ansvaret for å følge opp dette.
- Den som er blitt utsatt for overgrep skal fra kirkens side få tilbud om en kontaktperson med kompetanse i overgrepssaker som kan følge den utsatte i den videre prosessen.
- De foreslår at det på regionplan (i Den norske kirke på bispedømmeplan) etableres et faglige råd som skal bistå kirkens lederskap i behandlingen av seksuelle overgrepssaker.
- Det anbefales også at det etableres et nasjonalt faglig råd for å sikre en mest mulig enhetlig behandling av overgrepssaker i kirken.

De største ytre- og indremisjonsorganisasjonene innenfor Den norske kirke har utarbeidet tilsvarende retningslinjer. Felles for disse er at det er sentralorganet i organisasjonen som skal behandle saker hvor ansatte, tillitsvalgte eller frivillige medarbeidere knyttet til organisasjonen blir anklaget for seksuelle overgrep og/eller grenseoverskridende seksuell adferd. Sentralt i den enkelte organisasjon er det etablert et faglig råd som skal bistå ledelsen i dette arbeidet, og prosedyren er bygget over samme lest som retningslinjene til kirkesamfunnene.

Pinsebevegelsens predikantkonferanse besluttet i 1998 å opprette et Etisk råd som skulle ta seg av overgrepssaker. Retningslinjer ble utarbeidet i 1999, og skiller seg noe fra de retningslinjene i andre kirkesamfunn:

- Det etiske rådet skal opprette et rådgiverteam på tre kompetente personer når anklage om seksuelle overgrep kommer opp knyttet konkret til denne saken.

- Disse tre har hver et spesielt ansvar for å bistå henholdsvis den utsatte og dennes familie, forsamlingen, og overgriper og dennes familie. Samtidig skal de ved å være et team sørge for å ha et helhetlig ansvar sammen.
- Retningslinjene har lagt vekt på at forsamlingen – hvor anklagene om overgrep er knyttet til – både er en selvstendig instans som trenger bistand, og samtidig at den er en viktig medspiller ikke minst i forhold til den eller de utsatte.

En mangel ved retningslinjene vi har i Norge er at de i svært liten grad gir forsamlingen hvor overgriper og utsatte har sin tilhørighet konkret hjelp til gode rutiner og prosedyrer for å møte denne virkelighet. Pinsebevegelsen har forsøkt å gjøre noe svært viktig i sine retningslinjer, rett og slett ved å synliggjøre at forsamlingen er en instans som trenger en egen kontaktperson som kan bistå den.

Forsamlingen som enhet, og mange av dens medlemmer, trenger å bearbeide eget sjokk og ikke minst egen sorg over den uforståelige virkeligheten de har fått høre om. Forsamlingen trenger gode rutiner for å informere, ivareta og bearbeide reaksjoner. Målet er at forsamlingen skal være et støttende og ivaretagende fellesskap for dem som er rammet av overgrepshandlingene.

Ulike kirkesamfunn i USA har hver for seg og dels i samarbeid utarbeidet retningslinjer og prosedyrer for hvordan seksuelle overgrepssaker skal møtes i forsamlingen når forsamlingens åndelige leder blir anklaget for å ha begått seksuelle overgrep mot noen i sin forsamling. Margo E. Maris er prest og har arbeidet med spørsmålet om hvordan forsamlingen skal møtes og ivaretas. Hun kaller forsamlingen «det andre offeret» når overgriper er forsamlingens åndelige leder. Hun sammenligner håndteringen av disse forsamlingene med

håndteringen av mennesker som skal informeres om at de har mistet en av sine nærmeste, og skriver at «det er av avgjørende viktighet å nærme seg forsamlingen på samme måten som vi nærmer oss en person som skal bli meddelt at en av dens nærmeste er død.»⁸³

Hun beskriver en konkret prosedyre for hvordan informasjon om sakens innhold til ulike deler av ledelsen i forsamlingen og dernest til hele forsamlingen kan gjennomføres. Parallelt med dette understreker hun at det er avgjørende at ledere går inn og ivaretar de nødvendige funksjoner og tjenester i forsamlingen. Hennes beskrivelse av informasjonsrutiner sammen med rutiner som kan gi en trygg ivaretaking, er en illustrasjon på en god systemtilrettelegging. Forsamlingen har i forkant et praktisk hjelpemiddel til gode rutiner slik at kreftene og energien kan brukes til å møte det overgrepshandlingene skaper av reaksjoner: « Hvis dette blir gjort på en riktig måte, vil forsamlingen ha en enklere vei til å tro og vanskeligere for å fornekte realitetene i hva som er blitt fortalt dem.»⁸⁴

Den utsatte er svært redd for ikke å bli trodd. Hun eller han er sårbar og derfor svært vår på signaler som blir gitt fra forsamlingens ledelse og fra enkeltpersoner den utsatte har tillit til i forsamlingen. Erfaring viser dessverre at den utsatte så altfor ofte får denne redselen bekreftet. Det vanligste er nok ikke at den utsatte får høre i klare ordelag at han eller hun ikke blir trodd. Det er snarere adferd fra forsamlingens side som blir tolket slik, enten forsamlingen har ment det eller ikke.

Ei ung jente som var med i menighetens ungdomsarbeid ble utsatt for overgrep av en av menighetens støttepillarer. Jenta sluttet etter hvert å gå i menigheten, og holdt seg siden borte. Jenta bodde i lokalmiljøet. Etter at hun ble voksen, ble menighetens ledelse gjort kjent med hva som hadde skjedd,

og ga full støtte til den utsatte. De sørget for at overgriperen ble fratatt alle verv og lederfunksjoner i menigheten. Da menighetens leder en stund senere besøkte den utsatte og dennes familie, forteller han at følgende skjedde:

Faren til hun som var blitt utsatt kommer inn og sier at «det var godt at dere kom. Vi trodde at dere hadde tatt parti for overgriper i menigheten.» «Men kjære deg», sier jeg, «Vi har jo sendt brev til dere og sagt tydelig at han er avsatt fra alle verv i menigheten, han har ingen posisjon lenger i menigheten.» «Men han går jo fortsatt hos dere, alle vet jo det at han er der som før. Vi vet det også...» «Jamen, dere vet jo at vi har gitt skriftlig beskjed. Han har ingen posisjon, han går der som et hvilket som helst annet medlem, hvilken som helst person. Vi kan jo ikke godt nekte ham det?» Jo, han forsto jo det.⁸⁵

Sårbarheten er stor, og behovet for å avklare hva det i praksis vil si å bli trodd og tatt på alvor er tilsvarende stor. Forsamlingens ledelse trenger gode prosessrutiner for hvordan forsamlingen skal forholde seg til den utsatte og til overgriperen. Målet er at den utsatte skal oppleve seg trodd og ivaretatt, og at forsamlingens ledelse skal forholde seg til overgriperen på en korrekt og redelig måte. Slike prosessrutiner er det mulig å beskrive ved å bygge videre på den type erfaringer som er beskrevet foran.

Del IV

HVORDAN FORHINDRE AT
OVERGREP SKJER?

10. Åpenhetskultur

«Men hvordan i all verden skal vi forhindre at sånt skjer, da?» Han nesten ropte det ut. Erfaringen fra hva som hadde skjedd i vårt eget bedehus satt fortsatt som en smertefull «torn i kjødet». Å røre ved temaet var som å røre ved dette smertepunktet. «Det må da gå an å få en stopp på dette,» sa han litt lavere, mest til seg selv.

«Ja, om det hadde vært noe enkelt svar på det,» svarte jeg. «Vi må kanskje slåss for å snakke sant om livet, om hele livet, og gjøre det også innenfor bedehusets vegger,» forsøkte jeg meg litt nølende. «Hva mener du egentlig med det,» spurte han. «Jeg vet ikke,» svarte jeg. «Jeg vet ikke, men det er noe med det Jesus sa om nåde og sannhet. Kanskje vi har snakket for lite om sannheten ved det å være menneske, og levd slik at nåden i praksis er blitt borte og unnskyldningene er kommet i stedet.»

Vi kjente at vi begge strevde, men kjente samtidig på det gode med å streve sammen og ikke hver for oss.

TIL ETTERTANKE OG REFLEKSJON:

- Hva betyr det egentlig å forebygge overgrep?
- Hva er det «å snakke sant om livet»?
- Hva vil det i tilfelle konkret bety i den kristne forsamlingen du tilhører?

Hva betyr det å praktisere åpenhet?

Å *praktisere åpenhet* er å snakke sant om det å være menneske: i forkynnelse, i samtale, i vitnesbyrd. I møte med seksuelle overgrep opplever mange at grensene for hva et menneske – et kristent menneske – er i stand til å gjøre i beregnende sluhet, overskrides. Mange leter derfor etter alternative forklaringer ved å kalle det sykdom, Djevelens verk (hvor overgriper blir offer) eller prøver å omskrive eller bagatellisere overgrepene.

Å tale sant om menneske er å tale sant om synd. Bo Giertz har i boka «Steingrunnen»⁸⁶ gitt oss et bilde av hva synd egentlig handler om: Han skriver om å plukke «stein» i vårt livs «åker». Når vi har plukket lenge nok, oppdager vi imidlertid steingrunnen i vårt liv. Bildet illustrerer at vi kan «plukke» vekk mange syndige handlinger ved bevisst arbeid og hjelp av andre. (Og det skal vi.) Men det er likevel en «steingrunn», et grunnfjell i oss som *vil* det onde, *vil* synde. Det eneste alternativet til å møte dette grunnfjellet, er å erkjenne at det er der og leve i Guds tilgivelse gitt oss gjennom Kristi soningsverk.

Åpenhet er å tåle et slikt realistisk menneskesyn og regne med det som en realitet i hverdagslivet. Det skaper en sunn hjelpeløshet i oss, en hjelpeløshet som hjelper oss til å ville bli sett av både Gud og medmennesker slik at vi i vårt daglige liv kan bli stoppet og korrigert.

Sosiologien snakker om sosial kontroll. I tette fellesskap, hvor mennesker er eller har gjort seg avhengig av hverandre, kan det utøves en sterk kontroll for hva som er akseptabel og uakseptabel adferd. Mange kristne miljøer kjenner godt til denne maktfaktoren: Den har bestemt både klesdrakt, musikkinstrumenter og rytmevalg i kirke- og bedehuskultur. Dette har skapt mange rare og til tider svært ekskluderende menneskebud i kristelighetens språkdrakt. Den positive

muligheten som likevel ligger i denne maktfaktoren er når den skaper en kultur som i ord og handling viser hva det er å respektere andres intimitetsgrenser.

Her ligger den andre siden av dette spenningsfylte menneskesynet: En ubegrenset mulighet til å gjøre det gode mot andre fordi vi er skapt i Guds bilde, og fordi han i Jesus Kristus har gitt oss retten til å kalles Guds barn.⁸⁷ Paulus sier at vi skal «gjøre godt mot alle og mest mot dem som er våre søsken i troen.»⁸⁸ Å gjøre godt er å tjene hverandre med hender, føtter, ører og munn, slik Kristus tjener oss. En del av denne tjenesten er også å tale sant om hva det er å respektere andres grenser når de blir tråkket på.

Å praktisere åpenhet er å dele med en annen også de sidene i egne liv vi misliker, bekymrer oss for og sørger over. Her finner vi også de hendelsene i egne liv der vi har tråkket over andres intimitetsgrenser, og trenger hjelp til å finne ut hvordan unngå dette. Her er også opplevelsene av at andre har tråkket over våre intimitetsgrenser, og redselen for å oppleve det igjen.

Jeg snakker ikke nå først og fremst om seksuelle overgrep, men om hvordan vi i det daglige liv møter andre med mangel på likeverd og respekt. Det kan være den flåsete bemerkningen om et annet menneskes utseende. Det kan være hånda som ble lagt rundt skuldrene for å trøste, men som ble oppfattet motsatt.

Å praktisere åpenhet er å be om hjelp til å bli sett, og å aktivt be om tilbakemelding på egen adferd i møte med andre mennesker.

Ønsket om og viljen til å møte andre mennesker med respekt for deres grenser er ikke alltid tilstrekkelig. Vi glemmer lett det mest opplagte: Jeg kan ikke se meg og du kan ikke se deg. Men du kan se meg og jeg kan se deg. Det er en illusjon at vi ser egen adferd. Vi tror vi ser, men andre vet mye

mer om den siden av oss enn oss selv. De fleste husker første gangen de hørte sin egen stemme. De fleste husker nok også hvor overrasket de ble. Det var ikke slik de hadde hørt seg selv! Slik er det også med resten av vårt ytre: Andre ser og hører noe annet enn det vi selv ser og hører. Derfor har Gud skapt oss til fellesskap, slik at vi kan speile oss i hverandre.

Vi kan be andre konkret om å gi oss tilbakemelding der vi vet vi er sårbare. Noen viser for eksempel stor vilje til å invitere andre mennesker til åpenhet og fortrolighet. De har et sjelesørgerisk mål med samtalen. Sårbarheten i dette positive ønsket er nettopp å make å overholde den andres grenser for nærhet og intimitet. Andre kjenner seg sjenert og keitete i omgang med andre. Sårbarheten i dette kan være at andre dermed kjenner seg avvist eller blir såret av ord som blir sagt.

Overgriper er i den kristne forsamlingen ofte en kristen leder, en som har stor tillit som åndelig autoritet eller som sjelesørger. Derfor er det spesielt viktig nettopp for den kristne lederen å sørge for å bli sett. Det er ingen som er sterke alene. Paulus skriver at «når jeg er svak, da er jeg sterk».⁸⁹ En svakhet hvor lederen gjør seg avhengig av å bli sett av andre, gjør lederen til en sterk leder. Da viser lederen at han eller hun praktiserer et realistisk menneskesyn, også for eget liv.

Å praktisere åpenhet er å dele med en annen at en er blitt såret. Paradokset er at den tillit som nettopp forutsetter åpenhet, også er forutsetningen for at overgrep kan skje. Men den åpenhet som ikke holder egne sår skjult for andre, avdekker overgrep.

Seksuelle overgrep skaper opplevelse av skyld og skam hos den utsatte. Dette er de sterkeste maktmidlene overgriper kan ta i bruk for å bevare taushet og dekke til overgrepene. En åpenhetskultur som inviterer til åpenhet også om det skyldbelagte og skambelagte inviterer den utsatte til å fortelle om

overgrepene. Når en som har vært utsatt for overgrep forteller sin historie, viser all erfaring at dette gir andre frimodighet til å gjøre det samme. Når den utsatte også erfarer å bli trodd, og selv har begynt å tro at det er overgriper som er aleneansvarlig for overgrepene, gir det i enda sterkere grad andre mot til å fortelle sin historie.

Åpenhet er makt

Det konkrete og nære møtet med seksuelle overgrep i en kristen forsamlingsssammenheng har for meg skapt en sterk opplevelse av noe som rammer dypere i det enkelte menneskeliv, dypere i fellesskapet og dypere i gudsbildet, enn noen andre livserfaringer.

Forebyggende arbeid er egentlig alt som gjør at jeg blir sett og sørger for å bli sett, slik at jeg kan styrke min bevissthet om både egne og andres intimitetsgrenser.

Gud ser meg – alltid. Det er en gjennomgangstone i all kristen forkynnelse. Det er en grunntone i både lov og evangelium. Det virker imidlertid som det ikke er nok til å forebygge at seksuelle overgrep skjer. Det synes til og med som om det kan bli en hindring i at overgriper stopper med å gjøre overgrep. «Jeg gråt og ba Gud om tilgivelse etter hver eneste gang,» fortalte en overgriper. Men hvorfor sørget han da ikke for å bli sett – av mennesker? Fordi han trøstet seg med at Guds tilgivelse var nok, og da slapp han det som var muligheten til å få hjelp til å stoppe seg selv: Å bekjenne sin synd for mennesker.

Åpenhet betyr at en ikke har noe å skjule. I det ligger det stor makt:

Hun var en kvinne det ikke var lett å leve nær, for hun var i stand til å sette øynene på deg og komme med en knivskarp replikk som rammet. Jeg traff henne da hun var til behandling for sitt rusmisbruk. Etter at hun var utskrevet, ringte hun og fortalte om hva hun hadde sett av sitt eget selvbe- drag og benekting av rusbruken. Hun fortalte hvordan hun brukte evnen hun hadde til å ramme andre med sårende ord, og dermed slapp å se sitt eget liv. Før hun sluttet samtalen sa hun: «Jeg vil at du ikke sier det jeg nå har fortalt deg til noen andre.» Så ble det en pause, før hun fortsatte: «Jo for- resten, du er fri til å fortelle det til andre. Dette er jo meg. Jeg vil ikke lenger skjule for verken andre eller meg selv hvem jeg er!»

Johannes kaller Jesus for «lyset» som lyser for hvert men- neske. Men mennesket elsker mørket høyere enn lyset. «For den som gjør det onde, hater lyset og vil ikke komme til lyset, for at hans gjerninger ikke skal bli avslørt.»⁹⁰ Overgrep er ond- skap. Overgrep tåler ikke lys, tåler ikke åpenhet, for da blir de avslørt som det de er. Derfor er åpenhet det sterkeste våpen vi har for både å avdekke og å forebygge at overgrep skjer.

11. Sexkvelder på bedehuset

Er kirke- og bedehuskultur sexfiksert?

Seksuelle overgrep har ikke noe med seksualitet å gjøre – for den utsatte.

På temasamlinger i ulike sammenhenger om seksuelle overgrep har jeg ofte startet med å fortelle to historier fra virkeligheten om seksuelle overgrep. Historien er beskrevet med utgangspunkt i den utsattes beskrivelse av hva som skjedde. Jeg har deretter bedt tilhørerne – med utgangspunkt i disse to fortellingene – å gi en karakteristikk av hva seksuelle overgrep er. Ord som går igjen er «makt», «maktmisbruk» og «utnyttelse». Men ord som er knyttet til seksualitet er helt fraværende.

Samtidig er det viktig å understreke at seksuelle overgrep handler om å utnytte en annen ved å anvende maktmidler av seksualisert art. Det er å skape en relasjon hvor overgriperen gjennom tillit skaper en intimitet som han i neste omgang seksualiserer ved ord og handlinger. Seksualisering blir brukt som et maktmiddel. Overgriperen bruker sin definisjonsmakt til å plassere den utsatte i en rolle som seksualobjekt. Mulighetene for seksuelle overgrep er større i en kultur hvor kunnskap og bevissthet om sunn og normal seksualitet er lav.

En annonseoverskrift hvor det sto «Sexkveld på bedehuset»

ville antagelig skape oppmerksomhet. Poenget med overskriften her er ikke å skape oppmerksomhet, men å sette søkelyset på noe som i stor grad mangler i den norske kirke- og bedehuskultur.

Kirken er blitt beskyldt for å være sexfiksert. Jeg tror det motsatte er tilfellet. Kirke og bedehus har *for lite* fokus på seksualitet, det vil si på seksualitetens innhold. Kirken har snakket mye og tydelig om at sex hører hjemme innenfor ekteskapet. Det er også etter hvert blitt et tydeligere språk om at seksualitet er en Guds gave, og ikke et nødvendig onde for å føre slekten videre (som kunne være noe av tonen for ikke altfor mange år tilbake). Men det er snakket lite om hva dette «gode» egentlig er, om hva et godt seksuelt samliv er.

Kirken har ofte kritisert samtidskulturen for å trekke seksualiteten ut av sin sammenheng, og gjøre den til en mekanisk sak uavhengig av sann kjærlighet og forpliktende troskap.

Våre kristne fellesskap kan egentlig rammes av den samme kritikken: De ytre handlingene blir stående alene uten å bli satt inn i en sammenheng hvor mennesket – som er kropp, psyke, ånd og relasjonell i en udelelig enhet – blir forutsetningen. Så lenge vi i kirkelig sammenheng bare snakker tydelig om rammene for de ytre handlingene, og tilsvarende utydelig om seksualitetens innhold og den sammenheng seksuallivet står i, blir vi i praksis en del av den samtidskulturen vi ønsker å være en motkultur til.

Kirke og bedehus skal ikke være den fremste arena for kurs i seksuelt samliv. Men det hadde ikke vært av veien å ha det seksuelle samlivets innhold i større grad som tema også i kirkelig regi.

Det skjer mye spennende og korrigerende arbeid om dette temaet i kristne forsamlinger. Men dette arbeidet skjer primært i forhold til ungdom. Det er de voksne, den etablerte generasjonen, som er ledere og drivkraften i de fleste forsam-

linger og som derved også er premissleverandører for hvordan overgrepssaker skal møtes. Det er også mange kristne forsamlinger som har en sterk og trofast kjerne i eldregenerasjonen. Informantgruppen i undersøkelsen om overgrep i forsamlinger var i alderen 35 til 67 år. Deres informasjon igjen er i stor grad hentet fra de godt voksne og eldre i forsamlingen.

Sunn seksualitet og seksuelle overgrep

Hva er sammenhengen mellom seksuelle overgrep og sunn seksualitet? Sammenhengen er knyttet til språk, fordi ordene er premiss for kunnskap og bevissthet. Et forståelig språk om hva en seksualisert maktrelasjon er, forutsetter også et språk om hva sunn seksualitet er, et språk som både er nyansert og livsbejaende. Den kristne forsamlingen trenger å aktivt ta i bruk et språk om seksualitetens innhold som ikke river ned gode rammer, men nettopp viser hvorfor gode rammer for seksualitet er gode.

Vår samtidskulturs bilde av seksualitet er mangesidig, fordi vår kultur i svært mange sammenhenger er seksuallfokusert. «Seksualiteten trivialiseres. Med filosofen Jean Baudrillards ord er seksualiteten snart i alt, unntatt i seksualiteten», skriver Finn Skårderud.⁹¹ Når seksualiteten trivialiseres, når seksualiteten blir lagt inn i de fleste av livets temaer – alt fra frokostblanding til bilkjøp – blir også seksualitetens verdi og gode sammenheng utvisket. Det verdifulle passer vi på, hegner vi om, anvender vi med respekt. Seksualitetens verdi som en naturlig og verdifull del av det å være menneske, er mulighetenes marked for kirken – sammen med andre – å holde fram og synliggjøre. Vi kan gjerne fylle det med ord som skaper rødme, men som også skaper takknemlighet og glede ved å være mann og kvinne og menneske.

12. Ord som vi kan forstå

Bare ord

«Det er jo bare ord,» sier vi. Vi vet det er feil. Ordets makt er sterkere en fysisk styrke, enn våpen og militær makt. Det var ikke gass som drepte millioner av mennesker under siste verdenskrig. Det var først og fremst Hitlers evne til å holde massene fast med sine ord, og sine soldater fast i sin visjon om «det tredje rike». Det var ikke først og fremst sabotasjer, streiker og demonstrasjonstog som befridde Sør-Afrika fra apartheidregimet. Det var talene til Nelson Mandela og de andre lederne. Forsoningsarbeidet i ettertid skjer ikke ved at rollene byttes om slik at undertrykkerne blir undertrykket. Forsoningsarbeid skjer ved at ordene om urett, nedverdiggelse og ydmykelse blir uttalt og trodd.

Ordene fra overgriper som skapte tillit, var forutsetningen for overgrepet. Ordene fra overgriperen som definerte avmakt og medskyldighet inn i overgrepshandlingene, var maktmiddelet som holdt den utsatte fast i taushet.

Når overgrep blir avdekket, blir dessverre den kristne forsamling ofte splittet i ulike grupper som sitter med svært ulike forestillinger om hva som faktisk har skjedd. En viktig årsak til at denne splittelsen blir varig er mangelen på ord som beskriver overgrepets faktiske innhold. Mangelen på

slike beskrivelser er et entydig trekk i undersøkelsen gjort i fem forsamlinger. Det er også et fellestrekk ved så og si samtlige andre overgrepssaker i tilknytning til kristne forsamlinger jeg kjenner til.

Hvorfor er det slik? Fordi vi mangler ord – eller vilje til å bruke ord – som skaper et felles bilde av hva som faktisk har skjedd når overgrep blir presentert. Ordene som brukes etterlater altfor mye til fantasien. Og fantasien velger retning alt etter hva den enkelte velger å holde fast ved.

Når de «gale» ordene er de rette ordene

Vi trenger erfaringsnære, forståelige og beskrivende ord for å skape en felles forståelse av hva seksuelle overgrep er. Når en slik felles forståelse er tilnærmet oppnådd, kan mer virkelighetsfjerne og kategoriserende ord være egnet, men ikke før.

Erfaringsnære ord. Språket i vårt samfunn er ofte spesialisert ut fra den sammenhengen det brukes i. Slik er det også med mye av det språket vi anvender i kirke og bedehus. Ordene vi bruker er preget av et langt liv i kirkelig kultur. Det er ofte et språk som er for de innvidde. Vi ønsker og strever med å finne et språk som formidler Guds glade budskap til dagens mennesker i dagens språkdrakt. Men det er vanskelig. For hvordan forteller en om Guds nåde slik at Ola Nordmann, fjernt fra kirkebenken, forstår hva det faktisk betyr?

Ordene som brukes om seksuelle overgrep i kristen sammenheng er ukjente i kirkens tradisjonelle vokabular. Ordene som brukes blir ofte overskriftsord. De kan sammenlignes med en sekk med en merkelapp på. Sekken er godt snørt igjen med noe oppi som den enkelte må gjette seg til hva er ut fra navnet på merkelappen. Og man gjetter og tror man vet. Ordene som brukes om seksuelle overgrep er ord som «mis-

brukt», «antastet», «forgrepet seg på» eller «tuklet med». Eller det kan være ord som peker i en retning uten å fortelle hvordan det endte, som eksempelvis at overgriperen «gikk for langt», «gikk over streken» eller «ikke holdt de nødvendige grensene».

Vi har behov for erfaringsnære ord. Det er ord som ikke bare skaper felles forestillinger «til hodene», men som også i stor grad aktiverer de samme følelsene.

En gruppe mennesker hadde fått en virkelighetsnær beskrivelse av hva seksuelle overgrep var gjennom fortellinger fortalt med den utsattes egne ord. De brukte følgende ord om hvilke følelser dette skapte: Smerte, sorg, sinne, avsky, kvalme, fortvilelse.

Disse ordene beskrev reaksjonene i møte med den utsattes virkelighetsbeskrivelse. Jeg er overbevist om at ordene ville vært helt andre om overgrepene var beskrevet med overgriperens ord. Derfor er det nødvendig at de erfaringsnære ordene som brukes er hentet fra den utsattes ståsted.

Forståelige ord. Vi må våge å lete etter ord som reelt beskriver hva seksuelle overgrep er slik at det blir forståelig. Det profesjonaliserte språket hentet fra medisin eller juss er kjapt å ty til som et alternativ til ord og uttrykk som forbindes mer med smusslitteratur enn med bedehus. Det profesjonaliserte språket sier «samleie» og «penis». Alternative hverdagsord er å si «å trenge inn i» og «tissen». Men er ikke «samleie» og «penis» forståelige ord? Jo, for de aller fleste er de det. Men kjennetegnet ved det profesjonaliserte språket er nettopp å skape den nødvendige distanse slik at språket ikke hindrer en i å utøve sin profesjon på en rasjonell og adekvat måte. Forståelige ord i denne sammenhengen skal nettopp redusere denne avstanden mellom den som er blitt utsatt og den som får overgrepet beskrevet.

Beskrivende ord. Erfaringsnære og forståelige ord har

muligheten i seg til å være beskrivende, men trenger ikke være det. Beskrivende ord forteller en historie. De er ikke dømmende, de gir ikke en vurdering av situasjonen. De er rett og slett beskrivende.

De *beskriver handlingene*: «Mannen låste døra, og ba jenta om å legge seg på senga. Så begynte han å ta på brystene hennes, og la seg oppå henne.»

De *beskriver den utsattes opplevelse* slik hun eller han selv har fortalt det: «Den utsatte fortalte at hun ikke skjønnte hva som skjedde, bare kjente en vond klump vokse inni seg. Hun sier hun ikke var i stand til å bevege seg, men ble liggende helt passiv og kjente seg maktesløs.»

Beskrivelser tegner et bilde slik at den som hører kan se situasjonen for seg, kan få en tilnærmet felles forestilling om hva som faktisk skjedde og hva den utsatte opplevde der og da.

Men hva med overgriperens opplevelse og forestilling om hva som skjedde? Den er viktig, og den hører med. Men den skal fortelles på bakgrunn av en faktaorientert beskrivelse av overgriperens makt og status i forhold til den utsatte. Derfor skal overgriperens framstilling først komme etter at den utsattes opplevelse av situasjonen er tydeliggjort og «opplevd» både i hodet og i magen hos tilhørerne.

13. Regelverk

Hva tjener regelverk til?

Regelverk kan forbindes med så mangt. Noen tenker på de ti bud. Andre tenker på byråkrati. Andre igjen vil først og fremst forbinde det med stengsler og hindringer.

Innenfor den pietistiske tradisjonen (som svært mye av norsk vekkelsestradisjon og bedehuskultur har sine røtter i) var regler for livsførsel et viktig redskap for å vise ikke minst ungdom hva som var den rette vei og hva det betydde å «ikke være av denne verden».⁹²³ Det er en underlig opplevelse å lese hvordan kristne ledere bare for en generasjon siden hadde så entydige regler og grenser for hva som var galt og ukristelig i forhold til områder som dans, kino, teater, alkoholbruk, kortspill og «tvilsomme fornøyer».⁹³

Vår tid er preget av en motsatt tendens. Den individuelle opplevelsen av hva som er rett og galt er styringsmekanismen. Absolutte sannheter er mistenkelige. Påstander om at det finns entydige regler for en rett og kristelig livsførsel blir lett stemplet som fordømmelse og moralisme.

Tildekking og mangel på åpenhet var og er fortsatt en viktig årsak til at seksuelle overgrep har skjedd og skjer i kristne sammenhenger. Åpenhet er et kjerneord for å forebygge at seksuelle overgrep skjer. Det finns imidlertid en grøft på

andre siden av «veien». «Åpenhet» kan bli gjort til et synonymord med «frihet» – frihet fra regler og rammer. Dette er en form for «åpenhet» som legger til rette for overgrep, og ikke hindrer det.

Et godt regelverk er frigjørende. Det gir rammer som viser vei og som forebygger utforkjøring. Rammene er gitt, ikke først og fremst for forstanden, men for handlingen. Det er det vesentligste med et regelverk: Det hjelper den enkelte til å handle rett, selv om kunnskap og erfaring mangler.

Samtidig kan et regelverk aldri erstatte kunnskap og erfaring. Regelverk som utgir seg for å være tilstrekkelig til å møte enhver situasjon av samme art på en rett måte, kan fort bli et vrengebilde av hva det var ment å være. Enhver livssituasjon er unik. Likevel går det an å gi kjøreregler som angir retning for situasjoner med ytre fellestrekk. Det er nødvendig med trafikkregler. Men det opphever ikke den enkelte bilførers ansvar til å utvise skjønn. På samme måten går det an å lage regler og retningslinjer for hvordan vi kan vise respekt for andres intimitetsgrenser. Men vi kan aldri lage regler for hvor grensene skal gå hos den enkelte.

Hvordan et regelverk kan være et godt hjelpemiddel i møte med overgrep, er skrevet om tidligere i boka. På samme måten kan regelverk også være et godt hjelpemiddel til å forebygge overgrep.

Regelverk som kan forebygge overgrep

Det handler om respekt og ikke minst bevissthet om hva som oppleves av *den andre* som respekt for det som er kalt «intimitetsgrenser». Det går an å si noe om det generelt. Det finnes også sammenhenger der muligheten til å trække over disse grensene er større enn i andre sammenhenger.

Generelle regler om «høvisk adferd» har generasjoner gjort før oss. Pietismens regler for syndig adferd, der dans, kortspill og teater sto høyt oppe på lista, er ikke lenger gjeldende regler i de fleste kristne miljøer. Men det kan altså «være et barn i badevannet», et poeng de gamle pietister hadde som kan være aktuelt også i dag. I denne sammenhengen kan det for eksempel være regler for hva slags språk som skal brukes (og ikke brukes) når vi snakker til hverandre om kropp og kroppsdeler, og om seksualitet. Det kan være å avsløre ord og uttrykksformer som verdigraderer andre mennesker.

Det kan også være «rettighetsregler» som setter grenser for fysisk kontakt. For noen er en klem eller en arm rundt skuldra en naturlig måte å hilse på. For andre kan dette oppleves som grenseoverskridelser. Det handler først og fremst om grensene som ble skapt i barndom og oppvekst, men også om erfaringer som kan ha skapt sår og sårbarhet for denne typen fysisk kontakt.

Retten til å «eie» sin egen kropp er ikke minst aktuell i møte med barn. Ingen har rett til verken «koser» eller at barnet skal sitte på fanget. Fysisk kontakt skal gis, ikke tas.

Leir og internat er kjente og gode arenaer i kristen sammenheng. For noen er det blitt et vondt sted fordi de som hadde ansvaret trakk over deres intimitetsgrenser. Regler for hva som er akseptabel adferd er viktig å ha. Og det gjøres spennende forsøk på dette. Acta (barne- og ungdomsorganisasjonen i Normisjon) har laget en egen håndbok beregnet på leirledere. Her er blant annet konkretisert adferdsregler som har som mål å forebygge at noen trækker på andres intimitetsgrenser. Disse adferdsreglene går på alt fra språkbruk, fysisk kontakt, hvem som skal gå inn på leirdeltakernes rom når og hvordan, de ytre rammene for sjelesorg, til å oppfordre lederne til å påpeke hva som kan oppfattes som støtende adferd hos hverandre.

Sjelesorg er et av de stedene hvor nettopp respekt for den andres grenser blir utfordret på en spesiell måte. Sjelesørgeren er invitert inn i sårbare rom hos den andre. Her er sjelesørgeren en gjest, og har ingen rett til å ta styringen. Den som «bor» i rommet er den som kommer til sjelesorg. Det er den som bor i rommet som har eiendomsretten, rett til å bestemme hvordan det skal se ut i rommet, hva som skal bli stående og hva som kan flyttes på. Respekt betyr «å se en gang til». Sjelesørgeren har et stort ansvar for «å se en gang til». Det betyr blant annet å la den andre bestemme graden av nærhet, graden av intimitet både med ord og med fysisk kontakt. En gammel regel er at det skulle være et bord mellom sjelesørgeren og den andre. Om ikke bordet alltid er tilgjengelig, forteller denne regelen om et behov for en viss fysisk avstand, for at sjelesørgeren ikke skulle bli fristet til å gi trøst i form av fysisk kontakt når dette ikke er styrt og aktivt ønsket av den andre.

God sjelesorg har også med andre rammer å gjøre: Grenseoverskridelser kan lettere skje når sjelesørgeren er sliten, når sjelesorgen skjer et sted hvor andre ikke har mulighet for å se dem som sitter i sjelesorg, når sjelesorgsamtalene blir svært lange og i tillegg skjer om natta.

Sjelesorg skaper nærhet mellom to mennesker. Forelskelse begge veier kan utvikle seg gjennom sjelesorgkontakt. Det er samtidig åpenbart at det er et ulikt maktforhold. Sjelesørgeren sitter alltid med et spesielt ansvar fordi han eller hun har stor makt til å gjøre både godt og vondt. Fagforeningene til psykologer og leger har utarbeidet egne etiske regler for hvor lang tid det skal gå før psykologer og leger i det hele tatt kan innlede et kjæresteforhold til en person man har hatt som klient eller pasient. En tilsvarende tankegang bør også gjelde i sjelesorgen.

Litteraturliste

Bera, Walter H.

Betrayal: Clergy Sexual Abuse and Male Survivors.

Fra Breach of Trust: Sexual Exploitation by Health Care Professionals and Clergy. Redaktør: John F. Gonsiorek. Sage Publications, London 1995

Berger, Peter L. og Thomas Luckmann

Den samfunnsskapte virkelighet. Fagbokforlaget, Bergen 2000

Bibelen

Det norske Bibelselskap. Oversettelse av 1978

Bispemøteutredning

Retningslinjer og prosedyrer for behandling av saker der det rettes anklage mot vigslat kirkelig medarbeider om seksuelt misbruk og/eller grenseoverskridende seksuell adferd. Oslo 1996

Brunvoll, Arve

Den norske kirkes bekjennelsesskrifter. Lunde, Oslo 1972

Den Evangelisk Lutherske Frikirke

Når det går galt ... Prosedyre for behandling av anklager om seksuelle overgrep og/eller grenseoverskridende seksuell adferd. Norsk Luthersk Forlag, Oslo 1998

Norsk Luthersk Misjonssamband, Indremisjonsforbundet, Normisjon

Beredskaps- og handlingsplan vedr. seksuelle overgrep og/eller grenseoverskridende seksuell adferd. Oslo 2000

- Fyrand, Live
Sosialt nettverk – teori og praksis. Tano, Oslo 1994
- Giertz, Bo
Steingrunnen. Luther, Oslo 1983
- Gilbrant, Thoralf (red.)
Illustrert norsk Bibel-leksikon. Illustrert Bibel-leksikon, Oslo 1965
- Gilje, Nils og Harald Grimen
Samfunnsvitenskapenes forutsetninger. Universitetsforlaget, Oslo 1993
- Gonsiorek, John C. m.fl.
Male Sexual Abuse. A Trilogy of Intervention Strategies. Sage Publications, California 1994
- Habermas, Jürgen
The Theory of Communicative Action, Vol. I og II. Polity Press, Cambridge 1984, 87
- Halldorf, Peter
Sandens sønner. Luther forlag, Oslo 1997
- Hareide, Bjørn
Betenkning om ulike sider ved temaet «Behandling av klager om seksuelt misbruk». Vedlegg til Bispemøteutredning «Retningslinjer og prosedyrer for behandling av saker.»
- Hauge, Astri
Skal vi tilgi mer enn Gud? Tidsskrift for sjelesorg nr. 1/91
- Keene, Frederick W.
Structures of Forgiveness in the New Testament. San Bernardino, California 1992
- Kirkengen, Anne Luise
Embodiment of Sexual Boundary Violations in Childhood. Medisinsk doktoravhandling. Universitetet, Oslo 1997

- Kirkengen, Anne Luise
Kroppsliggjøring av seksuelle overgrepserfaring. Artikkel i «Utposten» 1998:27 (2)
- Kleiven, Tormod
«Det du har gjort mot en av mine minste → Den kristne forsamlingen og seksuelle overgrep. Hovedoppgave i helsefag – studieretning diakoni. Universitetet i Oslo, Teologisk fakultet, Oslo 2001.
- Leenderts, Torborg Aalen
Person og profesjon. Om menneskesyn og livsverdier i offentlig omsorg. Universitetsforlaget, Oslo 1997
- Leer-Salvesen, Paul
Tilgivelse. Universitetsforlaget, Oslo 1998
- Lundgren, Eva
I Herrens vold. Dokumentasjon av vold mot kvinner i kristne miljøer. Cappelen Forlag, Oslo 1985
- Lundgren, Eva og Kerstin Aldén
La de små barn komme til meg. Barns erfaringer med seksuelle og rituelle overgrep. Cappelen Forlag, Oslo 1994
- Maris, Margo E. og Kevin M. McDonough
How Churches Respond to the Victims and Offenders of Clergy Sexual Misconduct
Fra Breach of Trust: Sexual Exploitation by Health Care Professionals and Clergy. Redaktør: John F. Gonsiorek. Sage Publications, London 1995
- Müller-Fahrenheit, Geiko
The Art of Forgiveness. Theological Reflections on Healing and Reconciliation. WWC Publications, Geneva 1997
- Norges Kristne Råd
Økumeniske retningslinjer i forbindelse med seksuelle overgrep i kirkelig sammenheng. Norges Kristne Råds skriftserie nr. 2, Oslo 1998

Pinsebevegelsen

Retningslinjer for Etisk råd i Pinsebevegelsen. Oslo, 1999

Rad, Gerhard von

Profetenes budskap. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1975

Sangboken Syng for Herren. Lunde, Oslo 1983

Skartveit, Gro

Ulvar i lammeflokken. Om predikantar, makt og overgrep mot kvinner. Forlaget Forum. Oslo, 1997

Skårderud, Finn

Tapte ansikter. Artikkel i *Perspektiver på skam, ære og skamløshet i det moderne.* Redaktør: Trygve Wyller. Fagbokforlaget, Bergen 2001

Sætre, Marianne

Samfunnsproblemet som «forsvant». En kritikk av tendensen til å minimalisere omfanget av seksuelle overgrep mot barn. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, temahefte «Ut av det tause rom», Oslo 1997-34-1

Wittgenstein, Ludwig

Filosofiske undersøkelser. Oversatt av Mikkel B. Tin. Pax, Oslo 1997

Fotnoter

- ¹ Statistikk fra Tampa General Hospital, Florida, gjort på grunnlag av 1059 tilfeller av seksuelle overgrep som viser at bare 13,8% av de seksuelle overgrepene skjedde av personer som var ukjente for den utsatte.
- ² Sitatet er hentet fra Straffelovens § 201. Kapittel 19 i Straffeloven omhandler seksualforbrytelser.
- ³ Straffelovens § 193
- ⁴ A. L. Kirkengen: *Embodiment of Sexual Boundary Violations in Childhood* (Oslo 1997)
- ⁵ Felles for disse fem forsamlingene var at overgriper og/eller den/de som ble utsatt for overgrep hadde tilhørighet i forsamlingen da overgrepene skjedde. Personene (kalt «informantene») som er intervjuet i undersøkelsen er personer som sto sentralt og var aktive med i prosessen i forsamlingen da overgrepene ble kjent.
- ⁶ T. Kleiven «*Det du har gjort mot en av mine minste*» – *den kristne forsamlingen og seksuelle overgrep* (2001)
- ⁷ Samme sted s. 41–42
- ⁸ M. Weber *Makt og byråkrati* (2000) s. 91–104
- ⁹ E. Lundgren *La de små barn komme til meg* (1994) s. 18
- ¹⁰ T. Langfeldt *Seksuelle overgrep i lys av overgriperens egen barndom* (1997) s. 102
- ¹¹ Jfr. følgende bibelsteder som eksempler på de tre alternativene: Apg 19:41, Jak. 2:2 og Hebr. 10:25
- ¹² A. Brunvoll *Den norske kirkes bekjennelsesskrifter* (1976) s. 48
- ¹³ 1.Kor. 12:27
- ¹⁴ T. Gilbrant (red.) *Illustrert norsk Bibel-leksikon* (1965) spalte 1749
- ¹⁵ I Joh. 1:12 blir menigheten omtalt som et «hellig folk», jfr. 1. Pet. 2:9
- ¹⁶ 1.Tim. 3:1-12, Tit. 1:6-9

- ¹⁷ Matt. 13:30
- ¹⁸ «Flerdimensjonal kontakt» betyr at kontakten har mer enn en funksjon. Rollene kan være både nabo, venn, aktiv i samme menighet osv. Jfr. L. Fyrand: *Sosialt nettverk* (1995) s. 77
- ¹⁹ «Oral» (latin) er det som har med munnen og munnhulen å gjøre. «Oral sex» er når munn og munnhule brukes i kontakt med partnerens kjønnsorgan for å gi seksuell lyst og utløsning.
- ²⁰ Jak. 5:16
- ²¹ A.L. Kirkengen *Kroppsliggjøring av seksuell overgrepserfaring* (1998) s. 18
- ²² Salme 8:6
- ²³ Salme 14:3, jfr. Rom. 3:12
- ²⁴ 2.Kor. 5:21
- ²⁵ Joh. 3:16
- ²⁶ T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 47
- ²⁷ W. H. Bera *Betrayal: Clergy Sexual Abuse and Male Survivors* (1995) s. 99-102
- ²⁸ T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 75
- ²⁹ Samme sted
- ³⁰ Samme sted, vedlegg 1
- ³¹ Samme sted s. 53
- ³² Rom. 6:23
- ³³ Jfr. Joh. 8:31-59
- ³⁴ E. Lundgren *La de små barn komme til meg* (1994) s. 18
- ³⁵ Jak. 3:6
- ³⁶ Samme sted v. 8
- ³⁷ 1.Mos. 1
- ³⁸ Joh. 1:1
- ³⁹ G. v Rad *Profetenes budskap* (1975) s. 56
- ⁴⁰ L. Wittgenstein *Filosofiske undersøkelser* (1997) s. 79
- ⁴¹ Se bl.a. Straffelovens §§ 192-199
- ⁴² B. Hareide *Betenkning om ulike sider ved temaet «Behandling av klager om seksuelt misbruk»* (1995)
- ⁴³ G. Skartveit *Ulvar i lammeflokken* (1997) s. 128
- ⁴⁴ L. Wittgenstein *Filosofiske undersøkelser* (1997) s. 53
- ⁴⁵ P. Halldorf *Sandens sønner* (1997) s. 44
- ⁴⁶ I den vitenskapsfilosofiske drøftingen av hermenevtikk opereres det med «erfaringsfjerne» og «erfaringsnære» begreper. Dette er brukt som forståelsesramme for det Anthony Giddens kaller den

doble hermenevtikk, og som han mener samfunnsvitenskapene bygger på. Durkheim sto som representant for en hermenevtikk som objektiverte og derved tingliggjorde individuell sosial adferd. Max Weber sto som representant for en forståelse der nettopp den enkeltes egen beskrivelse av seg selv og sin verden er det nødvendige ståstedet for å fortolke virkeligheten. I dette spenningsfeltet forsøker Giddens å anvende begge forståelsesrammer som grunnlag for samfunnsvitenskapelig arbeid. Erfaringsfjerne begreper objektiviserer i større grad menneskelig adferd enn erfaringsnære begreper. De erfaringsnære begrepene kan selvfølgelig også anvendes for å objektivere menneskelig adferd, men har i seg selv likevel en styrke ved at de er anvendbare i en relasjon som dialogord rett og slett fordi de er erfaringsnære. Jfr. N. Gilje og H. Grimen: *Samfunnsvitenskapenes forutsetninger* (1993) s. 146)

- 47 T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001)
- 48 Samme sted
- 49 Samme sted
- 50 L. Wittgenstein *Filosofiske undesøkelser* (1997) s. 167
- 51 F. Skårderud *Tapte ansikter* (2001) s. 38
- 52 Samme sted s. 41
- 53 Samme sted s. 52
- 54 Gal. 6:3
- 55 W. H. Bera *Betrayal: Clergy Sexual Abuse and Male Survivors* (1995) s. 99-102
- 56 Samme sted s. 102
- 57 Samme sted s. 102
- 58 Kol. 3:13
- 59 T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 82
- 60 Sangboken
- 61 T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 87
- 62 Jfr. Jes. 43:25
- 63 P. Leer-Salvesen *Tilgivelse* (1998) s. 62
- 64 T. Aa. Leenderts *Person og profesjon* (1996) s. 223
- 65 G. Müller-Fahrenheit *The art of forgiveness* (1996) s. 89
- 66 T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 84
- 67 A. Hauge *Skal vi tilgi mer enn Gud* (1991)
- 68 Samme sted s. 16
- 69 Samme sted s. 14
- 70 Jfr. Tit. 1:6ff og 1.Tim. 3:2ff

- ⁷¹ A. Hauge *Skal vi tilgi mer enn Gud* (1991)
- ⁷² T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001) s. 86
- ⁷³ F. Skårderud *Tapte ansikter* (2001) s. 40
- ⁷⁴ E. Lundgren *La de små barn komme til meg* (1994) s. 17
- ⁷⁵ G. Müller-Fahrenheit *The Art of Forgiveness* (1997) s. 9-15
- ⁷⁶ Matt. 16:18-19
- ⁷⁷ Samme sted s. 92
- ⁷⁸ Samme sted s. 94
- ⁷⁹ F.W Keene *Structures of Forgiveness in the New Testament* (1992) s. 5–8
- ⁸⁰ G. Müller-Fahrenheit *The Art of Forgiveness* (1997) s. 14–15
- ⁸¹ J. Habermas: *The Theory of Communicative Action*
- ⁸² Bispemøtets utredning (1996) s. 1–2
- ⁸³ M. E. Maris *How churches respond to victims and offenders of clergy sexual misconduct* (1995) s. 358
- ⁸⁴ Samme sted s. 360
- ⁸⁵ T. Kleiven *Det du har gjort mot en av mine minste* – (2001)
- ⁸⁶ B. Giertz *Steingrunnen*
- ⁸⁷ Jfr. Salme 8:6 og Joh. 1:12
- ⁸⁸ Gal. 6:10
- ⁸⁹ 1.Kor. 12:10
- ⁹⁰ Joh. 3:20
- ⁹¹ F. Skårderud *Tapte ansikter* (2001) s. 48
- ⁹² Jfr. Joh. 17:16
- ⁹³ *Håndbok for Indremisjon* (1947) s. 192